

Pati rašytoja sakosi premijos labai nesureikšminanti	p. 2
Kas gali paneigti, kad ir ateityje politikai į profesorių pastabas tik nusispjaus	p. 3
Duendės pasekmės – Vėlinių laikotarpis	p. 7

Paprasta istorija

LIUDMYLA TARAN

Liudmyla Taran (g. 1954) – ukrainiečių poetė, prozininkė, literatūrologė, žurnalistė. *Звчайна історія* – iš šiemet išleisto apsakymų rinkinio „Skandalas“.

Rudolf Wacker. Lėlė sudaužyta galva. 1937

Baisu ir pagalvoti, kas mane palaidos ir kaip. Žentas jau antri metai ant patalo. Dukra pati vos bekvėpuoja – sveikata kaip šešiasdešimtmetės senės: dūsta, spaudimas – gyvas ligų maišas.

O aš, va, mieste kaip ta našlaitė ar paliegėlė. Iš penkto aukšto pati kieman nenusigaunu. Vos kojas bepavelku – nelaiko jos manęs. Parpulti bijau.

Taip ir gulime trise, nebent dukra išeina bulvių ar duonos. Vargas vargelis, Viešpatie.

Papasakosiu tau, vaike, ko dar niekam nebuvau sakiusi. Prieš smertį man jau nebaisu. Vieno trokštu: numirti savo namuose, nieko daugiau. Kiek ten, mano Sosnovėje, beliko? Mūsų gale – trys trobos. Kuliškai vienodu amželi baiginėja, o iki jų visos trobos tuščios. Mūsų gatvė, kur Saško ir Mychaila Petrakai, nė gyvos dvasios – tik pelės zuja. Valentyna Proščynyna motiną į Čerkasus pasiėmė. Teta Marija seniai pasimirė, amžiną jai atilsį. Kur bepažvelgsi – dykra, nūr kur pargrįžti. Nebėr kam palaidoti, nebėr ko į šermenis suprašyti.

Čia mieste niekam aš nereikalinga, niekur neįžymėta, niekas manęs nepažįsta. Nėra manęs, ir baigta.

O kokia smarki merga buvau – kraujas ir pienas. Dabar tokių kaime nebesutiksi. Niekas nepasakytų, kad gimiau per trisdešimt trečiųjų badmetį, ir karą su vokiečiais mačiau, ir pokario badą. O kokią kasą turėjau, kokią kasą! Galva atgal linkdavo. Būna, apsiriečiu galvą pyne ir einu kaip ta caraitė. O plaukus išsitrinkti – gyva bėda! Per badą ir prakeiktą karą nuslinko mano kasos. O paskiau ataugo. Taip graži buvau – mergos baisiai pavydėjo.

Tas karas daug mūsų bernelių pražudė! Mano tėvas ir trys broliai namo nepargrįžo. Tėvas dingo be žinios – iki dabar nežinau, kur jo kaulėliai dūla. Ir nebeprisimenu, iš kur kaiman tas svetimas, nečionykštis vyriokas atsibastė. Mane išvydęs, pristojo pirštis. Atėjo pas mus priimčiumi, gyvenom nesurasę – kas tada tuokdavosi? O pagelbos ūkyje, oi, kaip reikėjo, be vyro – tikra prapultis.

Ir gyveno tas Hryša su mumis – ir jokios iš jo naudos: nė vandens neparnešdavo, ištisai gerdavo ir mandravodavo. O paskiau vaikelio susilaukėme – Olhos, dukrelės. Plėšiausi viena pati: motina sena, ligota, ją ir vaikelį viena globojau, ir burokai kolūkio, ir galvijai, ir daržas – viskas man vienai. O tas Hryša nieko nedabojų, pasakai žodį – tik nusispjaua, gerai, kad dar neapkeikia. Sykį ėmė ir prapuolė, tarsi vandenin įkrito. Nors jis buvo prastas vyras ir netikęs gospadorius, bet juk žmogus dingo. Taip iki šiolei.

Mano vaikelis, Olha, skurde augo. Motina, kad ir leisgyvė, bet vaiką žiūrėjo. O aš kolūky nuo aušros ligi sutemų, išdžiūvau visa, net pakumpau. Ir kad ėmė mano kasos slinkti... Būna, šukuuju – kuokštai šukose ir tarp pirštų atlieka. O kai galvą trinkdavau, bijodavau dubenin pažiūrėti. Maniau, jau nuplikau.

Kai Olhai maždaug penkti meteliai buvo, kolūkin naują buhalterį atsiuntė. Luošį. Šlubavo jis, ir veide kontūzija. Toks... net baisus pažiūrėti. Kad ėmė tas Petro man mergintis – žingsnio žengt neduoda. O aš vyrų pusėn nė pažiūrėt nenoriu. Petro vis neatstoja, sielą ėda. Jau ir žmonės sako: „Taska, pamislyk, motina sena liegena, tu viena su vaiku, o Petro prie kolūkio valdžios. Ir tave myli.“

O kas ta meilė – aš ir nežinau.

Naktimis verkdavau, kol motina pasakė: „Taska, kai Petro pasipirš, eik už jo, nes prapulsim.“ Bet jis ne pasipiršo, o tiesiog pagrasino: „Jei už manęs netekėsi – pasikarsiu.“ Pasvarsčiau tada, kad jau šitas manęs nepames, nepabėgs, sarmatos nepadarys. Sutikau.

Pakenčiamas tas gyvenimas būtų buvęs, jei ant pečiaus nebūtų lindęs prie manęs... Vos pradeda – nors bėk. Išdraskydavo jis mane. Bet sūnų pagimdžiau.

nenubudo. Pati viena vaikus auginau. Visus išmokinau, į aukštesniąją, į technikumą išleidau, paskiau išsilakstė kas kur. Viena likau. Bet kiaulių turėjau, vištų, ančių, ir karvė buvo, ir darže pati apsidirbdavau, ir visus pinigus, turguj uždirbtus, vaikams atiduodavau, tik truputį sau juodai dienai atsidėdavau. Pradvisau karvės ir kiaulių mėšlu, pečiaus dūmais. O tas „Raudonosios Maskvos“ flakonėlis, kurį kitados Petro nupirko, spintoj išdžiūvo, tik kai dangtelį atsuki, buteliuko dugne gelsvymė dar kvepia. Aš ir neišmečiau: lai guli, valgyt gi neprašo.

Kai visai nusilpau, kieme parpuoliau, o paskiau – ir troboj, tada pirmą kartą ranką susilaužiau, dešiniąją, tai nei valgyt išsivirsi, nei apsirengsi, nei susišukuosi. Tiek prisikankinau tas liekanas bešukuodama: trys plaukai atliko, kaip tos samanėlės ant bulvikės. Kur tas grožis mano pasidėjo...

Kitą sykį koją susilaužiau – teko už gelžgalį susimokėti, kažkokią operaciją darė. Tris mėnesius ligoninėje gulėjau, kaulai nesileido suauginami. Ir tada Mania, jaunylė, pasiėmė pas save, į kaimyninį kaimą. Labai nenorėjau, nes jiedu su vyru nesantaikoj gyvenno, būdavo, kad ir pasipliekia. O man jau gana tokio gyvenimo.

Ir kur man reikėjo pasidėti, aš jau bejėgė, netikus. Atsikrausčiau pas juos peržiemoti. Stengiaus tykiai, kaip pelė po šluota, gyventi. Visą pensiją jiems atiduodavau, kad nebūčiau jų išlaikoma. Bet mano siela jautė – vargiai jie mane pakenčia. Nutiko, kad Mania kažkokių dokumentų pasigedo, dėl to plaukus ant galvos rovēsi, o aš ir žiobtelėjau: „Ko tu kvėša tokia, popierius po staltiese pasidėt reikia, kaip aš darau.“ Viską – ir pažymas, ir dokumentus visokius – po staltiese pasikišdavau. Bet Mania kad įsiuto, kad paleido gerkle: „Eik velniop su savo dokumentais! Kaip tu man įsiėdei, kasdien tas tavo naktipuodis!“ Labai tąkart užsigavau.

Kitą dieną Mania sako: „Susirink daiktus, važiuosim tavo trobos pažiūrėt.“ „Ko čia dabar?“ – galvoju. Bet tyliu, aš juk niekas, našta. Ir atvežė mane motociklo lopšelyje prie trobos. O ji, našlaitė, riogso tuščia. Sienos pelėsiu apsitraukė, nes nekūrenta per šalčius, nei viryklė, nei pečius ugnies neregėjo. Nė nuverkt nespėjau, o Mania jau veda mane prie kaimynų mašinos. „Važiuojam, – sako, – pas Olhą, aš mašiną išsinuomuoju.“

Apmiriau, visai nieko nesuprantu, kokia čia skuba, ko anksčiau nesakė, būčiau bent lauktuvių nupirkusi.

Bet Mania įgrūdo mane į mašiną. Važiuojame į Čerkasus, man ašaros byra – siela tarsi jaučia.

O paskiau galvoju: „Ir ko čia verki, dukrelę gi aplan-kysi.“

Šiaip ne taip Mania užtempė mane į penktą aukštą, mažne užvilko. Sustojome priešais duris, ji skambina, skambina, o kai anapus durų išgirdo žingsnius ir raktų žvangėjimą, dėjo į kojas.

Va, taip ir numetė mane kaip kačiuką. Ir pati tarsi žemėn prasmego. Ir savo sesers pamatyti nepanoro, žmoniškai su ja pasikalbėti. O Olha, mane pamačiusi, apstulbo. „Kaip tu čia atsidūrei?“ – klausia. O tada pravrško – ar dėl to, kad manęs pagailo, ar savęs, bet pasisodino virtuvėje, arbatos užkaitė.

Taigi čia peržiemojau, vos begyva. Ir vis galvoju: kas mane palaidos, už kokius pinigus, nes iš taupomosios knygelės viskas dingo, kas mane žemelėn paguldys, kad nebesikankinčiau ant šito svieto?

Iš: Людмила Таран. *Скандал. Віхола*, 2024
Vertė Donata Rinkevičienė

Nobelio premija Han Kang korėjiečių akimis

Vėlyvą šių metų spalio 10 d. vakarą Pietų Korėją pasiekusi žinia vienus nustebino, kitus nudžiugino, dar kai ką papiktinto, bet tikrai nepaliko nė vieno abejingo: Švedijos akademija šių metų Nobelio literatūros premiją skyrė 53 metų Pietų Korėjos rašytojai Han Kang. Iki šiol nė vienas Pietų Korėjos rašytojas ar rašytoja nebuvo gavę Nobelio literatūros premijos (2000 m. Nobelio taikos premija apdovanotas buvęs prezidentas Kim Dae-jungas), be to, pirmą kartą Nobelio literatūros premija skiriama rašytojai moteriai iš Azijos. Reikia pridurti, kad tai – ne vienintelė premija, šiemet skirta Han Kang. Jau rugsėjo mėnesį prestižinis Pony Chungo fondas buvo paskelbęs, kad šiais metais apdovanojimą už inovacijas skiria būtent jai. Įteikimo ceremonija vyko spalio 17 d.

Nors daugeliui korėjiečių ši žinia buvo netikėta, tai jau prieš porą metų buvo išpranašavusi rašytoja Kim Hyun A. Kalbėdama apie Pietų Korėjos literatūros ateitį, ji minėjo, kad per artimiausius penkerius metus kažkas iš Pietų Korėjos tikrai gaus Nobelio literatūros premiją, ir tikėjosi, kad pirmoji premija bus skirta Han Kang už romaną „Ateina berniukas“. Kim Hyun A beveik nesuklydo: nors Nobelio literatūros premija Han Kang skirta ne už konkretų kūrinį, o „už intensyvią poetišką prozą, kurioje susiduriama su istorinėmis traumomis ir atskleidžiamas žmogaus gyvenimo trapumas“, tai labai puikiai apibūdina romaną „Ateina berniukas“.

Patį rašytoja sakosi premijos labai nesureikšminanti. Žinia apie apdovanojimą jai buvo pranešta iškart po vakarieniškos sūnumi, bet ji iš pradžių maniusi, kad tai tik nevykęs pokštas. Supratusi, kad visgi tai – tiesa, paminėjo, kad pirmiausia reikėtų gerai apgalvoti, ką ši premija apskritai reiškia, tačiau tai neturėtų nieko keisti. Ji tenorinti rašyti ir neatsidurti dėmesio centre. Patį premijos gavimą atšventusi su sūnumi, gerdama ramunėlių arbatą.

Ir kitą dieną surengtoje spaudos konferencijoje rašytoja daug nekalbėjo. Paminėjusi, kad tebesitęsiant žudynėms Ukrainoje, Rusijoje, Palestinoje, Izraelyje ir kituose pasaulio kraštuose nėra ko švęsti, pasakė tik trumpą kalbą ir kaipmat paliko salę. Į žurnalistų klausimus už Han Kang atsakinėjo jos tėvas, irgi žinomas rašytojas, poetas Han Seung-wonas. Be kita ko, jis norėjęs iškart surengti didžiulę šventę, tačiau duktė jį sustabdžiusi.

Po kelių dienų tylos internetiniame korėjiečių žurnale „Bopul“ („Pūkai“) pasirodė trumpas Han Kang apsakymas „Plunksnos“, kuriame ji prisimena močiutę – savo mamos mamą.

Pačių korėjiečių reakcija buvo daug audringesnė. Nors daugelis iki šiol žinojo tik romaną „Vegetarė“, 2016 m. apdovanotą Tarptautine Bookerio premija, jau tą patį vakarą korėjiečiai puolė šluoti internetinius, o kitą dieną ir fizinius knygynus. Kurį laiką autorės knygų nebuvo įmanoma įsigyti, negalėjai prisijungti prie internetinių knygynų (iš dešimties ieškomausių kūrinių devyniose pozicijose būtent Han Kang kūriniai). Leidyklos iš naujo spausdina visus jos kūrinius (spausdinių darbuotojai teigia, kad tiek daug darbo dar niekada nėra buvę), tačiau net ir dabar užsisakytos autorės knygos tenka laukti ilgiau nei savaitę, kol ji bus pristatyta. Jos kūrinius ėmė parduoti netgi tos internetinės parduotuvės, kurios anksčiau knygomis neprekiavo.

Panaši situacija ir bibliotekose. Han Kang knygos kaipmat atsidadė ieškomausių knygų sąrašuose, nusidriekė (internetinės) eilės laukiančių, kol bus galima pasiskolinti kurią nors iš jos knygų. Subendrintais duomenimis, vos per penkias dienas buvo parduota per milijoną popierinių ir daugiau kaip septynišimt tūkstančių elektroninių Han Kang knygų egzempliorių. Pirmoje vietoje – lietuviams jau pažįstama „Vegetarė“ (2007; liet. 2017, vert. M. Š.-K.), antroje – irgi lietuviškai išleista „Ateina berniukas“ (2014; liet. 2023, vert. M. Š.-K.), trečioje – „Neatsisveikinant“ (joje vaizduojamas 1948–1949 m. sukilimas Čedžiudo saloje ir jo padariniai). Be to, kino teatruose vėl pradėti rodyti filmai, pastatyti pagal knygas „Vegetarė“ ir „Randai“.

Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad ne visus šis Han Kang laimėjimas nudžiugino. Internetu pasirodė raginimų pasirašyti peticiją, kad premijos skyrimas būtų atšauktas, nes rašytoja savo kūrinuose iškraipo Korėjos istoriją. Spalio 17 d. prie Švedijos Karalystės ambasados Korėjos Respublikoje buvo netgi surengtas piketas, raginantis Švedijos akademiją atšaukti savo sprendimą. Jis didesnio palaikymo nesulaukė, kaip matyti iš nuotraukų, pikete dalyvavo apie 20 vyresnio amžiaus (ir greičiausiai konservatyviai nusiteikusių) korėjiečių. Komentarai internete irgi savaime iškalingi: „Ir kodėl senimas taip elgiasi?“, „Reikėtų sveikinti su tokiu laimėjimu“, „Juk tai tik literatūros kūriniai“ ir pan.

Reikia paminėti, kad ir Pietų Korėjos valdžia ne visuomet teigiamai žiūrėjo į šią rašytoją. Buvusios prezidentės Park Geun-hye valdymo metais (2013–2017) Han Kang su daugeliu kitų menininkų buvo atsidūrusi slaptame juodajame sąraše (į jį buvo patekę ir lietuviams žinomų filmo „Parazitas“ bei serialo „Kalmaro žaidimas“ režisieriai). Į juodąjį sąrašą patekę kūrėjai negalėjo gauti finansavimo iš valstybės, buvo sudaromos kliūtys dalyvauti tarptautiniuose renginiuose. Nors labai nedetalizuojama, kodėl į šį sąrašą buvo įtraukta Han Kang, spėjama, kad ten pateko už romaną „Ateina berniukas“, kuriame vaizduojamas žiaurus Gvangdžu sukilimo numalšinimas 1980 m. Negana to, jame ne iš teigiamos pusės minimas ir buvusios prezidentės Park Geun-hye tėvas Park Chung Hee, diktatorius, valdęs Pietų Korėją nuo 1962 (po karinio perversmo 1961) iki 1979 m., kai buvo nužudytas. Pranešimuose apie paskirtą Nobelio literatūros premiją faktas apie Han Kang įtraukimą į juodąjį sąrašą vėl buvo prisimintas, tačiau įdomu tai, kad valstybės finansuojamos ir konservatyvios žiniasklaidos priemonės (tiek laikraščiai, tiek televizijos) visa tai nutylėjo, lyg to niekada nebūtų buvę.

Vis dėlto dauguma korėjiečių džiaugiasi šiuo Han Kang laimėjimu. Teigiama, kad po filmo „Parazitas“, serialo „Kalmaro žaidimas“, muzikos grupių BTS ir „Black Pink“ sėkmės Pietų Korėja savo pozicijas pasaulyje įtvirtino dar vienoje – literatūros srityje. Priduriama, kad prie šios sėkmės labai daug prisidėjo ir Han Kang kūriniai vertėjai (rašytojos kūriniai išversti į 28 pasaulio kalbas; beje, švediskai iki šiol buvo pasirodę keturi jos romanai, bet „Vegetarė“ ir „Ateina berniukas“, išleisti 2016 m., versti iš tarpinės – anglų – kalbos). Korėjos literatūros vertimų institutas (valstybinė įstaiga, finansuojanti korėjiečių literatūros vertimą ir leidimą užsienio šalyse) savo įrašė, sveikinančiame Han Kang, nepamiršo paminėti ir visų vertėjų. Atkreiptas dėmesys į vis didėjančią susidomėjimą korėjiečių literatūra užsienio šalyse: per dešimtmetį užsienio kalbomis išleidžiamų korėjiečių knygų skaičius per metus padvigubėjo, o gal netgi patrigubėjo (į instituto pateikiamą statistiką įtraukti tik tie kūriniai, kurių leidimą ar vertimą finansavo pats institutas). Naujausias Han Kang laimėjimas turėtų šį skaičių tik dar padidinti.

– MARTYNAS ŠIAUČIŪNAS-KAČINSKAS –

Iš vidaus

MO muziejuje spalio 12-ąją atidarytoje parodoje daugiausia jauni lankytojų veidai. Parodos rengėjai kviečia patirti meną „iš vidaus“, taip pat skamba ir parodos pavadinimas. Nors interaktyvus meno kūrinys pateikimas man svetimas, kylanti skepsis užgniaužiu – spėju, paroda, nors oficialiai neskelbiama, orientuota į jaunesnį žmogų. Jos rengėjai pabrėžia meno ir emocinės sveikatos santykį, o naujausi tyrimai liudija: muziejų lankymas – vienatvė mažiausiai ir laimė teikianči veikla. Imu ausines, jungiu audiogidą. Kuratorės (Aldona Dapkutė, Brigita Kaleckaitė ir Deima Žuklytė-Gasperaitienė) „Iš vidaus“ koncepciją pateikia per Carlo Gustavo Jungo filosofiją. Siekiama supažindinti su Jungo idėjomis ar jas priminti, prie jų derinant, o vietomis ir pritempiant eksponuojamus meno kūrinius, aprašant juos labai paprastai ir suprantamai, vietomis net balansuojant ant banalumo ribos.

Vis dėlto keliaujant salių labirintu skepsis pamažėl vėdėjasi. Visų pirma dėl skrupulingai pasirinktų kūrinių ir jų įvairovės – tiek tematikos, žanro, tiek laikmečio (nuo XX a. penktojo dešimtmečio iki šių dienų) atžvilgiu, – detalių aprašų ir, sakyčiau, kruopščių, su meile pateiktos ekspozicijos. Maloniai nustebina pasirinkimas įtraukti Elvyros Kairiūkštytės piešinius – jie prie „Pragaro“ potėmės. Apsidžiaugiu radusi ir Danutę Jonkaitę, Audronę Petrašiūnaitę, Patriciją Jurkšaitę, Eglę Gineitytę, Rūtą Katiliūtę, Algimantą Švėgždą, Vygantą Paukštę. Su malonumu peržiūriu Aurelijos Maknytės videoinstaliaciją „Narcizo studija“ (2002), šalimais švilpėdijant Jurgos Barilaitės „Švilpaujančiai bambai“ (2017). Labai organiškai ekspozicijoje įkomponuotos ir Antano Mončio „Skeletų“ (1977–1979) skulptūros.

Vienoje paskutinių salių – architektės Jurgos Marcinauskaitės suprojektuotas ir apipavidalintas meditacijos kampas „Minčių debesis“ (2024). Prie lubų pritvirtintos trapios ažūrinės dekoracijos, o po jomis sustatyti minkštais debesiais plaušais apvelti pufai turbūt galėtų

Jurga Marcinauskaitė. Minčių debesis. 2024. Ryčio Šešėkaičio / MO muziejaus nuotrauka

būti šiuolaikinių psichoterapinių erdvių pavyzdžiu; kur sėdint ant metaforiškų debesų ir fone skambant *ambient* muzikai galima maloniai medituoti meną. Šiuo atveju – Gyčio Skudžinsko fotografijų seriją „Tyla“ (2008–2011) arba Rūtos Katiliūtės tapytą „Arką“ (2008).

Vienas iš man naujų ir įsimintinesnių kūrinių – „Paribio portretai“ (2002–2019). Tai dailininkės Jovitos Aukštikalnytės-Varkulevičienės, savanoriavusios psichiatrijos ligoninėje, tapyti pacientų veidai, eliminuojant jų broožus ir paliekant vien emociją, o tiksliau – ją perteikiant potėpiausiai ir atspalvių gama.

Taip pat Elenos Kairytės videoinstaliacija „Įtampos linija“ (2024). Filme – grafiškai pavaizduota savižudžių minčių ir poelgių eiga. Tokias schemas naudoja gydytojai, todėl visą įvykių seką galima matyti kaip vientisą paveikslą iki mėginimo nusizudyti. Kartu girdime ir tuo pačiu balsu įskaitytus savižudžių artimųjų liudijimus, tarsi jau įgavusius distanciją nuo to, kas įvyko. Tokios mažos tykios mišios meno apsupty, jų sukeltą nuotaiką išsinešu.

Parodą „Iš vidaus“ lydi ir renginiai – diskusijos, filmų peržiūros, susitikimai su menininkais ir psichoterapeutais.

Kažkada dar praeitame amžiuje, pačioje Nepriklausomybės pradžioje, viena mergina, be penkių minučių abiturientė, paryčiais užkopė į Vilniaus mikrorajono dvylikaaukščio laiptinės balkoną ir atsisėdo ant jo atbrailos.

Prieš mėnesį penkiolikmetis paryčiais pasuko prie upės ir, perėjęs tiltu iki jo vidurio, pasidėjo kuprinę.

„Tie, kas galvoja apie savižudybę, nesiryžta prabilti. Tie, kam ji rūpi, nesiryžta paklausti“, – rašoma prie Elenos Kairytės videoinstaliacijos. Menininkė savo filme suveda šiuos žmones į vieną erdvę išsikalbėti.

Abiejų istorijų pabaigas žinau. Vienoje jų vilko valanda – tamsiausias metas tarp tamsos ir aušros – užsitęsė per ilgai. Kita galėtų skambėti taip: buvo pavasaris, aušo anksti. Vienas po kito savo rečitalius pradėjo sukti paukščiai, o į porėtą tamsos šydą ėmė smelktis įkypos saulėtekio strėlės. Mergina apsisuko ir nulipo nuo balkono atbrailos. Dvylikto aukšto bendro balkono duryse vėliau atsirado užraktas – gal tam, kad daugiau niekas nerizikuotų būti išgelbėtas saulėtekio banalybės.

Taip, nieko nėra kebliau, kaip aprašyti aušros ar saulėtekio didybę ir jėgą – kad tai neatrodytų banalu. Panašiai kaip aprašyti gydomąjį meno poveikį. Tiesa ta, kad kartais tai išgelbsti gyvybę.

– EGLĖ FRANK –

Paroda „Iš vidaus“ MO muziejuje (Pylimo g. 17, Vilnius) veikia iki 2025 m. rugpjūčio 31 d.

Politika ir žurnalistika: ar įmanoma išlikti savimi

Kandidatuojančių į Seimą debatų laidoje (LRT, 2024-09-25) Laisvės partijos lyderė bei ekonomikos ir inovacijų ministrė Aušrinė Armonaitė į kito debatų dalyvio Vytauto Radžvilo pastabą, kad reikėtų kalbėti tiksliau, korektiškiau, atsilies: „Profesoriau, jūs man jau nebe dėstote ir čia ne TSPMI auditorija.“

Šio atsiliepiamo potekstė akivaizdi: tik studijuojant ir bijant neišlaikyti egzamino patartina įsiklausyti į kalbančiojo (šiuo atveju dėstytojo) žodžius, o kai buvęs dėstytojas tampa politiniu varžovu, į jo tegul ir teisingą pastabą jau nusispjaut.

Ministrės atsiliepiamas ne tik arogantiškas, bet ir simp-tomiškas: kai kuriems (jei ne daugumai) universitetines studijas baigusiems politikams tai, kas buvo dėstoma, pro vieną ausį įėjo, o pro kitą sėkmingai išėjo. Paprasčiau sakant, studijos nuėjo perniek. Nes jei būtų antraip, jų kalbose ne tik mandagumo, padorumo būtų daugiau, bet ir aiškumo, tikslumo, kaip ir supratimo, jog dėstytojai kalba ne šiaip, o stengiasi perteikti per šimtmečius sukauptas žinias – ką žinoti ne tik verta yra, bet ir būtina. Politikų sprendimai dažnai lemia žmogaus ir visuomenės ateitį, tad jie turi būti pagrįsti žiniomis bei išmanymu. Beje, tai liečia ir žurnalistus, nes ir jie formuoja visuomenės požiūrius, daro įtaką politikams.

„Šiaurės Atėnuose“ (2023-11-24 ir 2024-02-09) jau apgailestavau, kad net politikai, kuriems tai yra privalu, menkai išmano demokratijos esmę, o apie vertybes kalba tuščiai. Artėjant eiliniams Seimo rinkimams vyko daugybė viešų debatų, ir nevalingai atkreipiau dėmesį ne tik į paminėtus dalykus, bet ir į tai, jog kalbėtojai nuolat vartoja žodelius „galbūt“, „galimai“, o iš opo-ponentų reikalauja jei ne tiesos, tai bent jau objektyvumo. Tuos žodelius dar labiau pamėgė su žurnalistai, ir tam yra svari priežastis. Ji susijusi su dviem dalykais – su apsimestiniu ar tikru nežinojimu, kad šių žodelių vartoti negalima, ir su reikalavimu to, kas iš principo yra neįmanoma.

Bandysiu paaiškinti. Profesorius Vytautas Radžvilas dėstė ir moralės filosofiją. Nors ji tikrai nėra įkryrių pamokymų ir moralizavimų rinkinys, buvusi studentė turėjo įsidėmėti bent elementarius padoraus elgesio standartus. Dar geriau būtų, jei būtų įsidėmėjusi ir moralės filosofijoje minimo garsiojo Ludwigo Wittgensteino žodžius, kad pasaulio supratimo ribos yra kalbos prasmingumo ribos. Tai reiškia, kad jei kalba yra beprasmė, tai ji negali duoti teisingo pasaulio supratimo. O kalbos prasmingumą nusako to paties L. Wittgensteino pasiūlytas ir Moritzo Schlicko bei Rudolfo Carnapo išplėtotas verifikacijos principas: jeigu sąvokų ir teiginių neįmanoma verifikuoti (patikrinti), tai jie yra beprasmiai. Apie verifikacijos procedūras čia nekalbėsiu, tik pridursiu, kad verifikacijos principas ne visur ir ne visada gali būti taikomas. Todėl dar vienas jo plėtotojas Karlas Popperis, siekdamas plačiau apibrėžti kalbos prasmingumo ribas, pasiūlė falsifikacijos principą: jeigu teiginio neįmanoma falsifikuoti (paneigti), jis yra beprasmis. Tuščias, beprasmis jis yra ir tuo atveju, jeigu teiginys yra teisingas bet kokių faktų akivaizdoje.

Bene geriausias nefalsifikuojamo (todėl beprasmio) teiginio pavyzdys yra šis: „Kas gali paneigti, kad...“ Vietoj daugtaškio čia galima įrašyti bet ką. Pavyzdžiui: „Kas gali paneigti, kad ponas A yra vagis.“ Arba: „Kas gali paneigti, kad pono B išsilavinimas yra labai menkas.“ Kad ir kaip stengtumės, paneigti šių teiginių nepajėgtume, nes visada galima prielaida, kad jie gali būti teisingi. Juk gali būti, kad ponu dar netapęs A vaikystėje pavogė porą saldainių, o B sugebėjo nusipirkti net aukštojo mokslo diplomą. Paneigti įmanoma tik konkrečius teiginius, pavyzdžiui, kad ponas A ten ir tada pavogė 10 eurų, o ponas B baigė tik septynias klases.

Lietuvos teisėsaugoje jau yra buvęs precedentas, kai teismai ilgai kamavosi dėl profesoriui Vytautui Landsbergiui pateikto kaltinimo dėl spaudos konferencijoje jo viešai išsakyto atseit melagingo teiginio, kuris prasideda žodžiais „Kas gali paneigti, kad...“ Į tai atkreipė dėmesį žinomas lietuvių fizikas, logikas ir mokslo istorikas

profesorius Liubomiras Kulviecas. Remdamasis vos ne matematine logika, straipsnyje „Profesoriaus V. Landsbergio aporija“ (*Liubomiras Kulviecas – žymus XX amžiaus mokslo istorikas*, Vilnius: „Diemedžio“ leidykla, 2008, p. 70–71) jis parodė, kad teismai tokio kaltinimo net negalėjo svarstyti, nes teiginiai, kurie prasideda žodžiais „Kas gali paneigti...“, neturi jokio loginio pagrindo, yra beprasmiai, retoriniai.

Deja, ne vien profesorius V. Landsbergis buvo pamėgęs tą retorinį teiginį-klausimą. Jį nesyk teko girdėti iš ne vieno garsaus politiko lūpų, o ir žurnalistai „Kas gali paneigti...“ buvo pamėgę. Dabar jį jau rečiau galima išgirsti, bet galima. Dabar vietoj jo vartojami žodelyčiai „galbūt“, „galimai“. „Galimai ponas A yra vagis.“ Arba: „Galimai pono B išsilavinimas yra labai menkas.“ Taip išsakytus teiginius pasistengus falsifikuoti jau galima, nes jie nėra teisingi bet kokių faktų akivaizdoje, juose regima alternatyva: gal taip, o gal ir kitaip. Bet tam tenka daryti papildomą prielaidą, kad iš tiesų ponas A yra vagis, o ponas B menkai išsilavinęs. Tačiau kas tokius teiginius falsifikuoti bandys? Juk tam, kad juos paneigtum, nepakanka vien noro, reikia ir nemažų pastangų, pagaliau pinigų teismams bei advokatams. Kita vertus, pasakyti tiesiai ir šviesiai, kad ponas A yra vagis, baugu. Nes ponas A pareikalaus tą įrodyti, o įrodyti kartais net teismams nepavyksta. Teisminiai procesai dėl garbės ir orumo įžeidimo vos ne kasdienėje jau tapo, todėl ir griebiamasi tų „galbūt“, „galimai“. Kai įžeistas ar nukentėjęs asmuo pasipiktina, jam atšaukama: „Aš nesakiau ir nerašiau, kad jūs, pone A, esate vagis! Aš tik suabejojau jūsų padorumu.“ Bet ta nepaneigta abejonė niekur nedingsta, dažnai net tada, kai teismas įrodo žmogaus nekaltumą. Nedingsta ne vien todėl, kad visi įsitikinę, jog be ugnies dūmų nebūna, bet ir todėl, kad į paneigtą kaltę dažniausiai jau niekas nekreipia dėmesio – teismų karuselėje pernelyg daug laiko spėjo prabėgti, jau neįdomu tapo. Tad susitepti ar išteptam tapti visai nesunku, o štai dėmę išplauti beveik neįmanoma.

Tuos „galbūt“, „galimai“ žurnalistai pamėgo vargu ar todėl, kad norėtų užtėkšti kam nors nenuplaunamą dėmę. Tą daryti juos verčia savisaugos instinktas. Nors žurnalistas pateiktų labai daug faktų, kad ponas A praturtėjo neteisėtai, jis negali būti užtikrintas, kad tie faktai absoliučiai teisingi, kad juos teisingai išaiškino. O jeigu suklys, jo lauks bent jau Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos sankcijos, gal net teismų maratonas. Tad ir tenka vartoti tuos žodelius, nes jie leidžia bent pasiteisinti: „Juk nesakiau, kad tikrai taip yra, dariau tiktai prielaidą, kad taip gali būti.“ Be abejonės, toks pasiteisinimas neturi prasmės, nes teiginių su „galbūt“, „galimai“ falsifikuoti beveik neįmanoma, bet būtent todėl savisaugos instinktas juos ir verčia vartoti.

Iš žurnalistų reikalaujama ne tik skleisti tiksliai ir teisingai žinias, perteikti įvairias nuomones (Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas, 3 str.), bet ir būti objektyviems, nešališkiems, atsiriboti nuo asmeninių pažiūrų (LRT žurnalistų etikos kodeksas, 13, 18 str.). Tačiau ar galima išlikti nešališkam, kai pasakojama apie vaiko pagrobimą ar „čekiukų skandalą“? Ar įmanoma išlikti nešališkam girdint kurio nors politikos tvirtinimą, jog karą Ukrainoje sukėlė ne rusai, o NATO? Ar nešališkumas, objektyvumas išvis yra įmanomi

Jei politikai ir žurnalistai būtų įdėmiai išklaušę profesoriaus V. Radžvilo skaitytas moralės filosofijos paskaitas, į šį klausimą atsakymą jie puikiai žinotų. Ši XX a. pradžioje pradėjusi formotis etikos problema analizuojanti filosofijos kryptis atskleidė išsąsą spektrą įvairių požiūrių, pradedant manymu, kad moraliniai teiginiai išvis neturi prasmės, kad dorovinius sprendimus mums padiktuoja tik intuicija arba emocijos, ir baigiant hermeneutinėmis, kognityvinėmis įžvalgomis, diskurso ir komunikacijos etika, Johno Rawlso teisingumo teorija, postmoderniu mąstymu. Išskyrus radikalių neopozityvistų suformuotą pirmąjį požiūrį, kad doroviniai teiginiai yra neverifikuojami ir nefalsifikuojami, todėl beprasmiai, visos kitos modernios ir postmodernios moralės teorijos

vienaip ar kitaip įtikinamai parodė, kad moralėje objektyvumas yra neįmanomas.

Deja, iki šiol gajus požiūris, kad net moraliniai teiginiai turi atitikti objektyvumo, nešališkumo kriterijus. Šis reikalavimas susiformavo gamtos moksluose (pirmiausia fizikoje), o XX a. pradžioje įsivyravę neopozityvistai pareikalavo jį taikyti beveik visose gyvenimo srityse. Nors jų sekėjai analitiniai filosofai, kurių įtaka iki šiol stipri daugumoje Vakarų šalių, tuos reikalavimus ganėtinai sušvelnino, nors socialiniuose moksluose ėmė plisti fenomenologinis požiūris, kad žmogaus sąmonė yra intencionali (motyvuota, tikslinga, nukreipta į ką nors), tad ir esmiškai subjektyvi, šališka, objektyvumo kriterijaus neatsisakoma iki šiol. Tai puikiai matoma skaitant vadinamuosius etikos kodeksus.

Tačiau net tiksluosiuose moksluose visiškai objektyvumas, nešališkumas yra neįmanomi! Tą puikiai parodė ne vienas mokslo istoriją tyrinėjęs filosofas. Ypač įsidėmėtini Jungtinių Amerikos Valstijų fiziko ir mokslo istoriko bei filosofo Geraldo Holtono darbai. Jis klausė: kodėl tuos pačius eksperimentų rezultatus analizavę vieni fizikai buvo tvirtai įsitikinę, kad jie įrodo, jog medžiaga sudaryta iš dalelių, o kiti – jog dalelių nėra, o yra tik įvairių tipų bangos ir jų sutankėjimai („bangų paketai“)? Kodėl, remdamiesi tų pačių eksperimentų rezultatais, vieni fizikai tvirtino, kad jie visiškai nepriklauso nuo eksperimentus atlikusių tyrinėtojų intencijų, o kiti – kad priklauso? Ir t. t., ir pan.

G. Holtonas įtikinamai parodė, kad bet kuris mokslininkas, suvokia jis tai ar nesuvokia, savo mokslinėje veikloje vadovaujasi išankstinėmis aiškiai neišreikštomis nuostatomis, neįsisąmonintais tikėjimais, pasąmonės lygmenyje susiformavusia pasaulėžiūra, ir būtent tai nulemia tyrimų kryptis bei metodologijas, tyrimų rezultatų interpretacijas. Vienodų ar bent panašių neįsisąmonintų tikėjimų bei nuostatų mokslininkai buriasi į kolektyvus ir aršiai kovoja su jiems nepriimtinomis pažiūromis. Nesugriaunamas tikėjimas savo mokslinių idėjų teisingumu kartais reiškiasi net iracionaliu pavidalu: „Negirdėjau, ką jūs sakėte, bet su jumis nesutinku!“ Beje, šie žodžiai nuskambėjo vienoje pasaulinio lygio mokslinėje konferencijoje. O garsūs rusų neurofiziologai Ivanas Pavlovas ir Vladimiras Bechterevas net netyčia susitikę gatvėje imdavo vienas kitą įžeidinėti, kartą net susimušė. Jie niekaip negalėjo sutarti dėl to, ar žmogus turi sielą, ar ne.

Tad mokslo analizė rodo, kad net tiksluosiuose moksluose objektyviam išlikti yra neįmanoma. Deja, neįmanoma kol kas atsakyti ir į klausimą, kodėl taip yra. Sutardami, kad objektyvumas, nešališkumas yra neįmanomi, to priežastis kognityvistai aiškina vienaip, fenomenologai kitaip, dar kitaip psichoanalitikai ar analitiniai lingvistai, konstruktyvistai, postmodernistai ar mokslo praktikai ir t. t. Gal todėl reikalavimas išlikti objektyviam neišnyko ir iki šiol. Jis mokslininkus trikdo, verčia slėpti savo tikrąsias pažiūras. Pasak Nobelio premijos laureato britų imunologo Peterio Briano Medawaro, dauguma mokslininkų, ypač gamtininkų, savo pažiūrų stengiasi viešai neskelbti, ir tik iš privačių pokalbių ar susirašinėjimo bei iš tekstuose vartojamų metaforų galima bandyti suprasti, kokios yra jų tikrosios mokslinės intencijos. Kitaip nei mokslininkai, politikai tikrųjų savo pažiūrų ir intencijų neslepia, nebent tam būtų svari priežastis. O štai žurnalistai, kaip minėta, priversti slėpti. Deja, nors ir nepaliaujamai kartotų „galbūt“, „galimai“, nešališkiems išlikti jiems nepavyksta, jų tikrąsias mintis išduoda nevalingas rašymo stilius, pavartotos metaforos ar vadinamoji „kūno kalba“. Tuo stebėtis nereikia, nešališkam išlikti tikrai neįmanoma. Tik ar tą žino įstatymus ir etikos kodeksus kuriantys asmenys, kuriems į jiems dėščiusių profesorių žodžius jau nusispjaut?

Šias savo pastabas baigsiu nefalsifikuojamu, todėl ir beprasmiu teiginiu-klausimu: „Kas gali paneigti, kad ir ateityje politikai į profesorių pastabas tik nusispjauts...“

– SAULIUS KANIŠAUSKAS –

Skaityti popieriuje – madinga. Prenumeruok!

Užsiprenumeruoti galima bet kuriame pašte arba internetinėje svetainėje www.prenumeruok.lt.

„Šiaurės Atėnus“ jau ketvirtadienio pavakare galima rasti Vilniaus knygynuose „Akademine knyga“, „Eureka!“ ir „Mint Vinetu“.

Kas ten stovi ante portas, arba Kodėl politikai neturėtų naudotis istorinėmis analogijomis

Prieš rinkimus į Lietuvos Respublikos Seimą kai kurie lietuvių politikai ir visuomenininkai pažėrė nemažai supaprastintų analogijų, susijusių su Hitlerio atėjimu į valdžią 1933 metais, partiniais susitarimais ir prezidento Hindenburgo laikysena. Istorinės analogijos yra mėgstamos politikų, bet sugretinti padėti šiandieninėje Lietuvoje ir prieškarinėje Vokietijoje būtų visiškai nelogiška. Tad kaipgi viskas buvo iš tikrųjų?

Prieš porą dešimtmečių vokiečių istorikas Joachimas Tauberis skaitė paskaitas Klaipėdos universitete, kartais po konferencijų Liubeke ar Travemiundeje, prie alaus bokalo Miuncheno alinėje „Hofbräuhaus“, kurioje Hitleris sakė politines kalbas, diskutuodavome apie Vokietijos nacizmo iškilimą. Joachimas pasakojo, kad didelėse Miuncheno aludžių salėse Veimaro respublikos laikais vykdavo partijų susirinkimai ir skambėdavo politinės kalbos. Dažniausiai alaus jau pagėrusi publika, visų susirinkusiųjų pasilinksminimui, grubiai ir įžeidžiančiai kalbėdavo apie politinius priešininkus. Tuo metu tai buvo pasilinksminimų, kuriuos bavarai vadina *Gaudi*, sudėtinė dalis. Hitleris su savo retorika ir demagogija, prisitaikdamas prie publikos, greitai tapo vietine įžymybe – į jokios kitos partijos susirinkimus nesusirinkdavo tiek daug kaip į Hitlerio *Gaudi*. Jau šioje Miuncheno fazėje Hitleris suformavo ryškų savo partijos veidą, ypač jai dalyvaujant viešuose renginiuose. Kaukimas aludėje, kai tarpusavyje ginčydavosi politiniai priešininkai, nebuvo kas nors neįprasta.

Atmintyje išlikę diskusijų įspūdžiai, Joachimio paskaitų apmatai, išrašai iš knygų apie politinę Veimaro respublikos istoriją leidžia perteikti skaitytojui menkia žinomą tų laikų įvykių vaizdą.

1929 metų spalio 24 dieną, Juodąjį ketvirtadienį, Niujorko biržoje akcijų kainos nukrito į bedugnę ir prasidėjo didžiausia XX amžiaus ekonominė krizė, labiausiai ji palietė JAV ir Vokietiją. Vokietija buvo ypač neatspari šiai krizei, nes jos ekonomika dar nebuvo atsigavusi po Pirmojo pasaulinio karo ir 1923 metų hiperinfliacijos, o finansiškai ji buvo labai priklausoma nuo Jungtinių Amerikos Valstijų. Trečiajame dešimtmetyje JAV investicijomis daug prisidėjo stabilizuojant ekonominę ir politinę Veimaro respublikos padėtį, o amerikiečių automobilių gamintojų gigantai atėjo į Vokietijos rinką.

Krizės pasekmės Vokietijos socialinei ir ekonominei struktūrai buvo katastrofiškos. Prasidėję masiniai atleidimai iš stambių pramonės įmonių, vidutinių ir smulkiųjų firmų bankrotai, bankų žlugimai ir investicijų praradimai greitai sukėlė masinį nedarbą. Krizei pasiekus aukščiausią tašką 1932 metais šeši milijonai, t. y. 10 %, vokiečių buvo bedarbiais. Daugeliui žmonių, kaip ir 1923 metais, ėmė rūpėti vien tik savo ir šeimos narių reikalai, išgyvenimas, nes socialinės apsaugos priemonės tuo metu dar buvo menkai išvystytos. Daugelis tiesiogine šio žodžio prasme atsidūrė gatvėje, neturėdami jokios ateities perspektyvos. To laikmečio nuotraukose galima matyti labdaros organizacijų dalijamos sriubos laukiančių žmonių eiles, per miestus keliaujančias minias su plakatais „Priimsiu bet kokio darbo pasiūlymą“. Nusivylusioje visuomenėje greitai išaugo savizudybių ir nusikaltimų skaičius. Net ir tie, kurie dar turėjo darbą, negalėjo žinoti, ar jie patys rytoj neprisidės prie armijos sėdinčiųjų gatvėse. Tokias nuotaikas palaikė atsiminimai apie 1923 metų hiperinfliaciją, o viduriniame sluoksnyje plito baimė dėl nusiritimo į proletariato gretas ir dėl socialinės viskuo nusivylusių žmonių revoliucijos. Pasaulinė ūkio krizė Vokietijoje sukūrė socialinį, dvasinį ir politinį klimatą, kuris skatino radikalius sprendimus.

1928 metų gegužę Reichstago rinkimuose Vokietijos socialdemokratų partija pasiekė pergalę, tai įgalino po ilgų ir sunkių derybų su kitomis partijomis sudaryti didžiąją koaliciją, o reicho kancleriu tapo socialdemokratas Hermannas Mülleris. Nuo pat pradžių ši koalicija buvo silpna, nes dalis jos narių, visų pirma sunkiosios pramonės interesams atstovaujanti dešinioji Vokiečių liaudies partija, vis labiau kryo į nacionalistinį kursą. Kai spalį mirė iškilčiausia Veimaro respublikos laikotarpio figūra, ilgametis užsienio reikalų ministras ir Vokiečių liaudies partijos pirmininkas Gustavas Stresemannas, palaikęs šios koalicijos gyvavimą ir išlaikęs prognozuojamą partijos kursą, buvo tik laiko klausimas, kada žlugs vyriausybė. Stresemannas mirė beveik sutapo su Juodoju ketvirtadieniu ir reiškė vadinamojo Vokietijos aukštinio trečiojo dešimtmečio pabaigą.

Krizė atėjo 1930 metų kovą, kilus ginčams dėl verslo organizacijų ir pramonininkų įmokų į bedarbių socialinio draudimo fondą, kuris buvo įsteigtas 1927 metais, padidinimo vienu procentu. Vokiečių liaudies partija, spaudžia-

ma savo rėmėjų pramonininkų, buvo griežtai nusistačiusi prieš įmokų padidinimą, nors tokia priemonė, atsižvelgiant į didėjančią nedarbo lygį šalyje, buvo kad ir priverstinis, bet logiškas socialdemokratų žingsnis. Naujų pokyčių akivaizdoje darbininkams atstovaujanti partija negalėjo atsitraukti nuo savo kurso. Socialdemokratams leido suburti koalicijai, dėl to vėliau jiems buvo priekaištaujama, esą dėl įmokų padidinimo vienu procentu jie nuvertė vyriausybę ir tuo atvėrė kelią katastrofai. Naujieji rinkimai į Reichstagą, jeigu didžioji koalicija būtų išsilaikiusi, turėjo įvykti 1932 metų pabaigoje, t. y. tuo metu, kai ekonominė krizė jau buvo peržengusi savo aukščiausią tašką. Šie samprotavimai rodo, kad Veimaro respublikos politinėje sistemoje būta ir kitų alternatyvų, o ne vien tik kelias į nacionalsocialistinę diktatūrą ir šios galimybės egzistavo iki pat 1933 metų sausio 30 dienos. Tiesa, reikia pažymėti, kad pasirinkimo laisvė darėsi vis labiau ribota.

Pirmojo pasaulinio karo feldmaršalo Pauliaus von Hindenburgo (1847–1934) išrinkimas Vokietijos prezidentu dabar įgavo kitokią prasmę. 1925 metais, kai buvo išrinktas, Hindenburgas buvo itin solidaus amžiaus ir veikiamas aplinkos, kuriai priklausė konservatyvus Rytų Elbės žemių elitas, – dabar šis gavo galimybę, pasinaudodamas nukaršusiu reicho prezidentu, daryti lemiamą įtaką formuojant Vokietijos politiką. Kaip rašo istorikas Peteris Gay'us, „Hindenburgas buvo išrinktas per apskaičiavimą ir dėl sektantiškai savanaudiškų politinių grupių trumparegystės – socialistų bailumo, komunistų obstrukcionizmo ir buržuazijai atstovavusių politikų begalinio kvailumo. Bet tai – ir simboliška pergalė. Iš tiesų Hindenburgui nepavyko gauti rinkiminės daugumos, tačiau 14,5 milijono žmonių balsavo už „Tannenbergo didvyri“, lyg susitarę pamiršti, kad 1918 m. pabaigoje jis maldavo paliaubų, o atsakomybę už taikos sutartį paliko kitiems“ (Peter Gay, *Weimaro kultūra. Autsaiderių Vokietija, 1918–1933*, iš anglų kalbos vertė Valdas Papietis, Vilnius: Amžius, 1994, p. 131).

Reicho prezidento sūnus Oskaras von Hindenburgas tapo tarpininku tarp dešiniųjų partijų politikų ir prezidento ir įgijo didelę įtaką. Kaip pažymėjo vienas vokiečių istorikas, Veimaro konstitucijoje reicho prezidento sūnaus postas nebuvo numatytas. Įtaką Hindenburgui darė ir reichsvero vadovybė, nes natūralu, kad senasis feldmaršalas domėjosi viskuo, kas tik buvo susiję su kariniais reikalais. Tiesioginiai kontaktai tarp Reichsvero ministerijos ir prezidento rūmų buvo palaikomi per įtakingą intrigantą, inteligentišką ir žavų generolą Kurtą von Schleicherį. Būtent jis ir vadovavo visai užkulisinei Vokietijos politikai iki 1933 metų. Schleicheriui ir generolams rūpėjo paversti armiją veiksmingu ir efektyviu instrumentu. Įkaitusi socialinė padėtis šalies viduje generolams reiškė grėsmę naujos revoliucijos, kuri galėjo išsprogdinti taip saugomą vokiečių visuomenės stabilumą. Tad Vokietijos generalitetas buvo už nedemokratinę valdymo formas ir siekė veiksmų laisvės naikinant Versalio sutarties armijai uždėtus pančius. Reichsvero apginklavimo planai buvo parengti jau 1928 metais, tačiau juos buvo sunku įgyvendinti per priklausančios nuo Reichstago vyriausybės sprendimus. Reichsveras, ypač jo ilgamečio vado generolo Hanso von Seeckto dėka, jau buvo tapęs savotiška valstybe valstybėje. 100 000 vyrų kariuomenė buvo sudaryta iš profesionalių kareivių, kurių etika reikalavo tarnauti valstybei, bet nebūtinai demokratinei. Profesionali kariuomenė nuo pat pradžių buvo kuriama tai dienai, kada bus galima išsivaduoti iš „Versalio pančių“ ir atkurti armiją karinės prievolės pagrindu. Dėl to Hitleriui 4-ajame dešimtmetyje pavyko beveik iš nieko sukurti *vermachta*.

Kaip rodo to meto dokumentai, Hindenburgo aplinkoje dar nesubyrėjus didžiajai koalicijai 1929 metų pabaigoje buvo kuriami planai suformuoti „antimarksistinę“ ir „antiparlamentinę“ vyriausybę. 1930 metų kovo 27-oji, diena, kai Mülleris įteikė Hindenburgui atsistatydinimo prašymą, laikytina demokratinės Vokietijos mirties diena. Istorikai teigia, kad parlamentinė demokratija Vokietijoje buvo sugriauta reicho prezidento ir už jo stovėjusių asmenų, kurie troško kitokios valdymo formos.

Veimaro konstitucija reicho prezidentui teikė pakankamai galių. Naujuoju Vokietijos kancleriu tapo Katalikų centro frakcijos deputatas Heinrichas Brüningas, fronte kariavęs Pirmojo pasaulinio karo karininkas – tai buvo labai svarbu Hindenburgui. Brüningas gavo Hindenburgo garantijas, kad jo įstatymų reformos bus paremtos, o jeigu

Reichstagas joms nepritars, bus įvesta nepaprastoji padėtis. Nepaprastosios padėties įvedimo teisė buvo įtvirtinta Vokietijos konstitucijos 48-ajame straipsnyje, nors tam dar reikėjo Reichstago pritarimo. Iš pradžių Brüningas pabandė gauti parlamento pritarimą fiskaliniams įstatymams. Tai, ką buvo sumanęs kancleris, norėdamas įveikti ekonominę krizę, buvo griežta fiskalinė defliacijos politika, t. y. turėjo būti subalansuotas biudžetas, kuriame valstybės išlaidos, visų pirma socialinėje srityje, turėjo būti smarkiai apkarpytos. Galbūt ekonominiu požiūriu toks žingsnis buvo logiškas, tačiau politiškai jis reiškė katastrofą, nes socialinių išmokų sumažinimas dar labiau padidino vokiečių kančias, dėl to Brüningas buvo pramintas „bado kancleriu“. Imtis tokių priemonių kanclerį galėjo paskatinti ir užsienio politikos specifika – pasitelkdamas defliacijos politiką, jis tikėjosi išspręsti Vokietijai nustatytą reparacijų klausimą.

Reichstago dauguma nebuvo pasiruošusi pritari ti Brüningo parengtiems įstatymams, todėl juos buvo pabandyta priimti paskelbus nepaprastosios padėties įsakus. Kai Reichstagas atmetė šiuos įsakus, Hindenburgas pasinaudojo konstituciniais įgaliojimais paleisti Reichstagą. Kadangi ir vėlesni ministrų kabinetai neturėjo Reichstago pasitikėjimo, o naudojosi tik nusenusių reicho prezidento palankumu, istorikai susiformavusią sistemą apibūdina kaip prezidentinį režimą. Bet konstitucija taip pat reikalavo per 90 dienų surengti naujus parlamento rinkimus. Jie ir įvyko 1930 metų rugsėjo 14 dieną ir demokratijai baigėsi katastrofiškai – Hitlerio nacionalsocialistų partija, 1928 metų rinkimuose gavusi tik 2,6 % rinkėjų balsų, dabar surinko 18,3 %, tapo antra pagal dydį po socialdemokratų (24,3 %) ir pasiuntė net 107 savo narius į parlamentą. Toks nacionalsocialistų iškilimas, išryškėjęs jau landtagų rinkimų metu 1929 metais, parodė, kad nacių atėjimas į parlamentą nebuvo netikėtumas. Paleidus Reichstagą senoji politinė sistema sutrupėjo, kanclerio Brüningo apskaičiavimai, kurių tikslas buvo turėti paklusnų parlamentą, žlugo, o Hitleris ir jo šalininkai įgijo politinę tribūną.

Politiškai Nacionalsocialistinė vokiečių darbininkų partija (*Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei*, NSDAP) mažai kuo skyrėsi nuo kitų dešiniųjų radikalų grupuočių. Kova prieš Versalio sistemos „uždėtus pančius vokiečių tautai“ ir „žydų Respubliką“ buvo pagrindiniai tokių partijų tikslai. Lig šiol politologai ir istorikai negali pasakyti, kas buvo tie NSDAP rinkėjai. Jau amžininkai kalbėjo, kad nacių partija buvo vidurinio sluoksniu panikos rezultatas, t. y. smulkieji tarnautojai ir amatininkai perbėgo po plevėsuojančiomis nacių vėliavomis. Sociologų tyrimai rodo, kad šiai partijai priklausė įvairių sluoksnių žmonės. Ilgai trunkanti liberaliųjų jėgų krizė, pasirodžius naciams, virto katastrofa Vokietijos demokratų ir Vokiečių liaudies partijoms atsižvelgiant į gautų balsų skaičių. Nuo 1930 metų jos virto smulkiomis partijomis, nes didesnioji jų rinkėjų dalis nuėjo pas Hitlerį. Taip pat ir klasikinė konservatorių partija – Vokiečių nacionalinė liaudies partija – prarado daug rinkėjų balsų naujos dešinės partijos naudai. Darbininkija, radikalizuojantis ekstremistinėms partijoms, ėmė labiau linkti į Vokietijos komunistų partijos pusę, nes ir kairieji ėmė gauti daugiau rinkėjų balsų. Tačiau ir darbininkai nebuvo jau tokie neimlūs NSDAP idėjoms, o ypač tai taikytina bedarbiams. Yra nemažai pavyzdžių, kai iš Komunistų partijos gretų būdavo pereinama į NSDAP. Krinta į akis protestantizmo palankumas nacionalsocializmui. Katalikiškuose kraštuose iki pat 1933 metų nacistų partija turėjo problemų, o tose šalies dalyse, kur dominavo protestantai, pavyko pasiekti didelių laimėjimų. Būtų galima pasakyti, kad nacionalsocialistų rinkėjai buvo protestantai, gyvenantys kaime ar mažo miestelio gerame kvartale. NSDAP buvo jaunimo partija ir atrodo, kad tie, kurie 1930 metais pirmą kartą atėjo į rinkimus, atidavė savo balsus Hitleriui.

Gerbtai valdžią įpratusiems vokiečiams *Sturmabteilung* (SA, Šturmo būrių) karinė tvarka ir inscenizuoti ir dinamiški Hitlerio pasirodymai darė įspūdį. Be to, būdama nauja partija, ji nebuvo susijusi su tuometine partine politika, todėl su ja buvo siejamos daugelio vokiečių viltys. Tuo galima paaiškinti, kodėl už ją balsavo tiek daug nebalsavusiųjų anksčiau ir jaunimo. Hitleris jiems atrodė paskutinė galimybė, juo labiau kad visi tie stačiokiški SA pasirodymai atrodė labai jau „tautiškai“. Biurokratai ir smulkūs tarnautojai, kurie niekad net nesuismastė rinkti komunistus, atiduodavo savo balsus už ekstremistus iš dešinės. Vokiečių sociologai apibūdina NSDAP kaip pirmąją modernią tautos partiją, t. y. kitos Veimaro partijos buvo sudarytos

SARAH SHAFFI

Kodėl korėjiečių ir japonų literatūra taip išpopuliarėjo tarp anglakalbių skaitytojų

Toshikazu Kawaguchi romane „Kol dar neatšalo kava“ [2022; vert. G. Enciūtė] vienos ramios kavinės lankytojams meniu siūlomas ir vienas neįprastas pasirinkimas: galimybė grįžti į praeitį – ištaisyti skriaudų, pasiguosti ar paskutinį kartą pamatyti mylimą žmogų. „Kol dar neatšalo kava“ – tai subtiliai jautri knyga apie sielvartą, meilę ir laiką. Tiesą sakant, ji tokia subtili, kad mažai kuo primena rėksmingą „bestselerį“, nors yra tapusi būtent bestseleriu – tiek Japonijoje, tiek užjūriuos. Popierinių knygų pardavimo apskaitos sistemos „Nielsen BookScan“ duomenimis, pastaruosius porą metų (2022 ir 2023 m.) Jungtinėje Karalystėje tai buvo perkamiausias verstinės grožinės literatūros kūrinys.

Kalbant apie verstinę grožinę literatūrą iš japonų ir korėjiečių kalbų, šis romanas – tik ledkalnio viršūnė; knygos minėtomis kalbomis dabar nuolat patenka į perkamiausiųjų sąrašus, o 2022 m., tos pačios „Nielsen BookScan“ duomenimis, iš japonų kalbos verstos knygos Jungtinėje Karalystėje buvo populiariausios tarp verstinių leidinių.

„Japonų literatūroje skaitytojai randa nusiramimą teikiančių istorijų apie tai, kaip įprastą gyvenimą keičia nežymios požiūrio korekcijos, jose įtaigaujama, jog teigiamų pokyčių galime pasiekti visi, jei tik esame jiems atviri“, – sako leidyklos „Doubleday“ vicedirektorė Jane Lawson, apibendrinama tai, ką skaitytojai randa japonų literatūroje ir ko galbūt pasigenda anglakalbiuose kūriniuose.

Japonų literatūros vertimai pamažu populiariau jau kurį laiką, o štai apetitas verstinei korėjiečių literatūrai smarkiai išaugo kur kas sparčiau. Tai sudėtinė dalis platesnio reiškinio – vad. *Hallyu* [kor. „korėjiečių bangos“], – pasaulinės korėjiečių kino, muzikos ir kitos kultūrinės produkcijos populiarumo bangos, prasidėjusios XX a. pabaigoje ir ypač iškilusios šio amžiaus pradžioje (pamenate neišvengiamą 2012 m. Psy „Gangnam Style“?).

Oksfordo universiteto Azijos ir Artimųjų Rytų studijų fakulteto korėjiečių kalbos profesorės Jieun Kiaer nuomone, korėjiečių knygų populiarumą anglakalbėse šalyse lemia „nuoširdus susidomėjimas Korėjos kultūra“.

Į šių metų Tarptautinės Bookerio premijos trumpąjį sąrašą pateko Hwang Sok-yong romanas „Trys geležinkeliečių kartos“. Tai jau treči metai iš eilės, kai trumpajame sąrašė atsideria korėjietiškas kūrinys: 2023 m. į apdovanojimą pretendavo Cheon Myeong-kwan „Banginis“, 2022 m. – Boros Chung „Prakeiktas triušelis“. Han Kang su romanu „Vegetarė“ [2007; liet. 2017, vert. M. Šiaučiušas-Kačinskas] 2016 m. buvo pirmoji dabartinio formato Tarptautinės Bookerio premijos [kai kasmet teikiama 50 tūkst. svarų premiją perpus pasidalija autorius ir knygos vertėjas į anglų kalbą] laureatė.

„Nors japonų ir korėjiečių literatūros skirtingos, jos įvardijamos bendru „Rytų Azijos“ literatūros pavadinimu“, – sako Lawson, kurios „Doubleday“ Jungtinėje Karalystėje, be kitų, yra išleidusi japonės Michiko Aoyamos romaną „Tai, ko ieškai, yra bibliotekoje“ ir korėjietės Chen Seon-ran „Tūkstantį bliuzų“. Pasak leidėjos, „japonų literatūra pasižymi introspekcija ir dėmesiu emocinei atmosferai, įprasti dalykai čia virsta mitiniais ir fantastiniais, ir šito pradininku iš dalies galima laikyti Haruki Murakami“.

Vertėja Ginny Tapley Takemori teigia, jog, kalbant apie gerį ir blogį, japonų literatūroje viskas „nėra taip juoda ir balta kaip Vakarų literatūroje“. Personazai šiek tiek labiau niuansuoti ir dėl to jai atrodantys tikroviškesni. Japonų literatūroje aptiksi ir atskirtumo temų, kai „pagrindinis veikėjas nepritampa prie aplinkos“. Tai, Tapley Takemori manymu, turi istorinį pagrindą. Iki Meidži laikotarpio, apimančio 1868–1912 m., „japonų literatūra buvo be galo stilizuota, egzistavo specifiniai literatūrinės kalbos tipai“. O štai Meidži laikotarpiu „augo susidomėjimas Vakarų literatūra, podraug radosi judėjimas, skatinantis rašyti liaudies kalba ir eksperimentuoti su naujomis formomis, pavyzdžiui, moderniuoju romanu. Ypač populiarūs buvo rusų romanai, kuriuose daug susvetimėjimo temų. Be to, Japonijoje į pabaigą ėjo Edo laikotarpis, kai šalis bu-

vo užsidariusi iš esmės nuo viso likusio pasaulio. Japonija sparčiai industrializavosi ir daugelis žmonių nerimavo dėl visuomenės raidos. Tai atspindi Meidži laikotarpio literatūroje dažni susvetimėjimo motyvai.“

Istorijos vaidmuo buvo svarbus ir korėjiečių literatūros plėtotei. „Korėja ypač unikali tuo, – sako vertėjas Antonas Huras, – kad, anksčiau buvusi skurdžiausia pasaulio šalis, dabar ji – viena iš turtingiausių, ir šis pokytis įvyko iš esmės per vienos kartos laikotarpį. Todėl prisiminimai apie skurdą, karą, nesantaikas, pabėgėlišką būvį mums tebėra labai, labai švieži. Vis dėlto dabar turime priemonių, kaip šias patirtis priimti ir įprasminti įvairiomis išraiškos formomis, kad ir televizijos serialų [vad. *K-drama*]; istoriniai vaidai minimi net mūsų popmuzikoje.“

Dr. Grace Koh, dėstanti korėjiečių literatūrą Londono universiteto Rytų ir Afrikos studijų mokykloje, teigia: „Nuo pat išsilaisvinimo iš kolonijinės japonų valdžios, vėliau Korėjos karo, kurį lydėjo karinio autoritarizmo dešimtmečiai, praėjime amžiuje nebuvo laikotarpio, kad neveiktų tam tikra cenzūra. Daugelis dar gyvų autorių, priklausančių kartai, kuri vaikystėje patyrė Korėjos karą, paskui išgyveno karinį autoritarinį valdymą ir t. t., pasakys, kad rašytojai, pasakojantys apie socialinę Korėjos tikrovę, jautė didžiulę atsakomybę našta. Ir pasakoti jie, žinoma, turėjo vienaip ar kitaip stebimi cenzūros radarai.“

Daugybė korėjiečių ir japonų literatūroms būdingų temų ir istorinių detalių anaipol ne visada pastebimos. Ir nors kai kurie versiti autoriai, kaip antai į Tarptautinės Bookerio premijos trumpuosius sąrašus patekusios japonų rašytojos Mieko Kawakami ir Yoko Oga- wa, pasiekė tarptautinio pripažinimo, plačiausiai aptarinėjami ekscentriškesni pasakojimai. Tačiau net ir šie yra stipriai išsiskirę ir išaugę iš istorinio ir šiuolaikinio japoniško ir korėjietiško konteksto, su kuriuo dauguma anglakalbių skaitytojų dar tik pažindinasi.

Daug verstinių japonų ir korėjiečių (taip pat ir kitų tautų) kūrinių anglų leidėjų pristatomi kaip „grožinė literatūra“, nors šiuo apibendrinančiu ir galbūt klaidinančiu įvardijimu užtušuojamas atskirų kūrinių žanrų specifiškumas. O juk ypač Korėjoje, kaip pažymi Antonas Huras, literatūriniai žanrai tradiciškai

itin skiriami. „Korėjoje žanrų ribos griežtesnės ir jų daug labiau paisyta nei anglų literatūroje, – sako Boros Chung knygos „Prakeiktas triušelis“, originalo kalba pirmą kartą išleista 2017 m., vertėjas. – Bora Chung visada buvo laikoma mokslinės fantastikos rašytoja; Korėjoje tai labai gyvybingas, bet jokiū būdu ne masinis žanras, todėl kai 2022 m. jos knyga pateko į Tarptautinės Bookerio premijos trumpąjį sąrašą, vietinis žurnalistas pavadino ją nežinoma rašytoja, nors ji buvo Korėjos mokslinės fantastikos rašytojų sąjungos pirmininkė.

Nominuota Tarptautinei Bookerio premijai, Bora Chung iš kultinės marginalios mokslinės fantastikos autorės stebuklingai transformavosi į populiariosios literatūros rašytoją. Ir kiekviename Korėjos knygynė „Prakeiktą triušelį“ jau rasdavai tarp populiariosios lektūros, o ne nukištą į nišinių žanrų lentyną.“

Japonų literatūroje taip pat esti savitų žanrų, kurių reprezentantų retai išvystame išverstų į anglų kalbą. Tarp tokių Japonijoje populiarių žanrų yra *jidaigeki*, arba „istorinės dramos“, kuriose įprastai vaizduojama samurajų kultūra, aiškina Tapley Takemori. Jų veiksmas gali vykti bet kuriuo metu iki Meidži laikotarpio, bet daugiausia vyksta

Edo laikotarpiu, kai Japonijos visuomenė buvo griežtai susisluoksniavusi į samurajus, pirklius, amatininkus ir ūkininkus, o šalis, kieta ranka valdoma Tokugavos šogūnato, užsidariusi nuo likusio pasaulio. Tad kad ir kaip tarp anglakalbės auditorijos išpopuliarėjusi japonų literatūra, vis dėlto matome tik dalį vaizdo.

Tačiau kodėl „Rytų Azijos“ literatūra tokia populiari? Anglakalbę auditoriją traukia ne tik istorijos, bet ir jų pasakojimo būdas. O tai iš esmės susiję su kalbų skirtumais.

Japonų kalboje, pasak Tapley Takemori, „daug daugiau [natūralaus] dviprasmiškumo. Pavyzdžiui, joje lengva užtušuoti lytį.“ Be to, tekstą galima labiau prisodrinti reikšmės, mat japonai naudoja „dvi skirtingas fonetines rašto sistemas drauge su tūkstančiais kandži ženklų“. Kadangi anglų kalbos abėcėlė sudaro tik 26 raidės, perteikti visus šiuos niuansus – tikras iššūkis.

O štai korėjiečių kalboje tiesiog užkoduotas nerimastingas laukimas, tvirtina Huras. „Korėjiečių kalbos veiksmažodis vartojamas pačioje sakinio pabaigoje, o veiksmažodis – svarbiausias sakinio dalis, todėl turi laukti pabaigos, kad su-

žinotum, apie ką sakinsys, – aiškina jis. – Dėl to skaitymas persmelktas įtampos jausmo, nors skaitai galbūt tik labai kasdieniško dalyko aprašymą.“

Verstinės literatūros populiarumą didina ir tai, kad japonų ir korėjiečių kalbos žmonėms tapo labiau pažįstamos dėl kitų kultūrinės raiškos priemonių įvairovės.

„Dar prieš dešimt metų, taikydami prie tradiciškesnių anglakalbio skaitytojų žinių, turėdavome išversti viską, – sako Jieun Kiaer. – O šiais laikais visi viską transliteruojame. Taigi 8-ajame dešimtmetyje japonų ar korėjiečių romane transliteraciją reikėjo riboti, antraip skaitytojas galėjo pasimesti.

Pastaruosius dešimt metų korėjiečių kūriniuose galima transliteruoti, ypač tai, kas skaitytojams jau pažįstama iš televizijos serialų. Dvi pagrindinės sritys – maistas ir kreipiniai. Jei žiūrite korėjiečių serialus, žinote, kad juose vienas į kitą kreipiamasi ne vardais, o tik tam tikrais kreipiniais.“

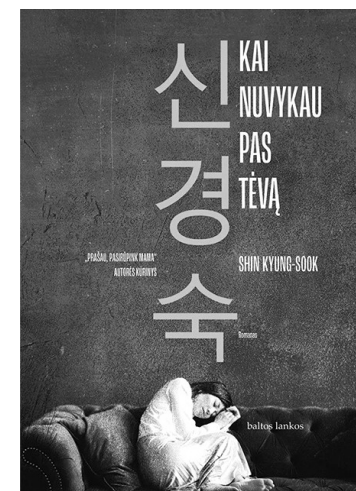
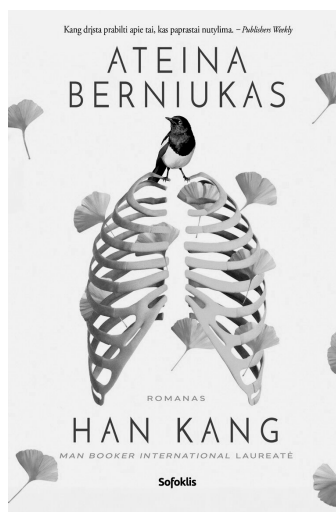
Didelę įtaką daro ir tobulėjantis vertimas. Huro teigimu, dabar knygos verčiamos kur kas geriau nei prieš dešimt metų, nes yra „nepalyginamai daugiau puikių, dabartinės korėjiečių literatūros lygį atitinkančių vertėjų“, o anksčiau vertimais dažniausiai užsiimdavę akademikai.

[...] Taigi, kokia korėjiečių ir japonų literatūrų ateitis? Anot Huro, Korėjoje „nuo scenos ima trauktis pokario karta“, o tai, be kita ko, reiškia, jog pradedamos pasakoti naujos istorijos apie Korėjos karą.

„Korėjos karas ir po šiai dienai Korėjoje tebevertinamas labai prieštaringai, o dabar tampa dar prieštaringesnis, pavyzdžiui, dėl Han Kang knygų, – sako Huras. – Jos romane „Neatsisveikinant“ [2021] pasakojama apie žudynes malšinant Čedžiudo sukilimą. Viena iš mano [verstų] autorių – Shin Kyung-sook parašė romaną „Kai nuvykau pas tėvą“ [2021; liet. 2023, vert. M. Šiaučiušas-Kačinskas], kuriame pasakojama apie tėvą, išgyvenusį ir Antrąjį pasaulinį karą, ir Korėjos karą, ir Korėjos industrializacijos bei demokratizacijos laikotarpius.

Šios dvi knygos rodo, kad rašytojai šiuo metu labiau nei bet kada linkę kalbėti apie Pietų Korėjos vaidmenį Korėjos kare ir Pietų Korėjos įvykdytus žiaurumus. Taigi yra tam tikrų istorinių temų, kurioms irgi ateina laikas.“

Susidomėjimas japonų ir korėjiečių verstine literatūra nemažės, kad ir kokios istorijos būtų pasakojamos. Apie japonų literatūros ateitį Jane Lawson iš „Doubleday“ leidyklos sako: „Leidėjai paisy auditorijos ir knygų prekeivių, o jaunesnius skaitytojus, aktyvius interneto naudotojus, traukia grožinė literatūra, kurioje ryškūs personažai, emocinė atmosfera ir subtilus paprastumas, kuri nagrinėja tokias šiuolaikines temas kaip emocinė sveikata ir visuomenės spaudimas.“

„Nepatogus kinas“ – demokratija yra neįkainojama

Apie šurpią Taivano padėtį pasakojantis kino kūrinys „Nematoma valstybė“ padėjo suprasti, kad nors kino salės kėdės patogios, žiūrime ne bet kokį, o nepatogų kiną. Aštuonioliktajame dokumentinių filmų festivalyje „Nepatogus kinas“ netrūko aktualių kino režisierių klausimų ne tik apie agresyvią Kinijos politiką, bet ir apie Vakaruose stiprėjančią radikalią dešinę.

Keisti ir keistis

Keturiuose didžiausiuose šalies miestuose spalio 8–27 d. vykstančiame dokumentinių filmų festivalyje skirtingais šiuolaikiniais pavidalais (kinas, seminarai, parodos ir kt.) nagrinėjami aktualiausi ir aštriausi žmogaus teisių klausimai, geopolitiniai pasaulio iššūkiai ir problemos.

Festivalio vadovas Gediminas Andriukaitis kvietė žiūrovus ieškoti kritinio santykio su rinkimų procesu. Festivalio programos akcentus, anot jo, padėjo sudėlioti nūdienos politinės aktualijos. Juk šiais metais „Nepatogus kinas“ prasidėjo Lietuvos parlamento rinkimų priešaušryje ir artėjančių JAV prezidento rinkimų akivaizdoje. Dėl vis greitejančio gyvenimo tempo nebespėjame įsigilinti į pompastiškus politikų pažadus, tad organizatoriai ragino akyliau vertinti tai, kas vyksta pasaulyje.

„Festivalio misija – tikromis istorijomis įkvėpti žmones keisti ir keisti. Iki šių dienų jaučiu didžiulį atradimo džiaugsmą susitikdamas su dokumentinėmis tikrų žmonių istorijomis. Pats visada kažką naujo atrandau, pamatau savyje, jei tai labai autentiška, gerai papasakota istorija. Iki šių dienų jaučiu vidinį dokumentinio kino poveikį ir tikiu, kad jį jaučia ir mūsų žiūrovai“, – žurnale „IQ Life“ paskelbtame interviu sakė festivalio vadovas.

Dalis festivalio filmų tapo dar aktualesni dėl pasaulyje nuolat vykstančių geopolitinių ir karinių neramumų. Pavyzdžiui, minėto dokumentinio filmo „Nematoma valstybė“ žiūrovai gilinosi į taivaniečių geopolitines problemas, o po kelių dienų per žinias galėjo išgirsti, kad Kinija, deja, dar kartą surengė karines pratybas netoli Taivano.

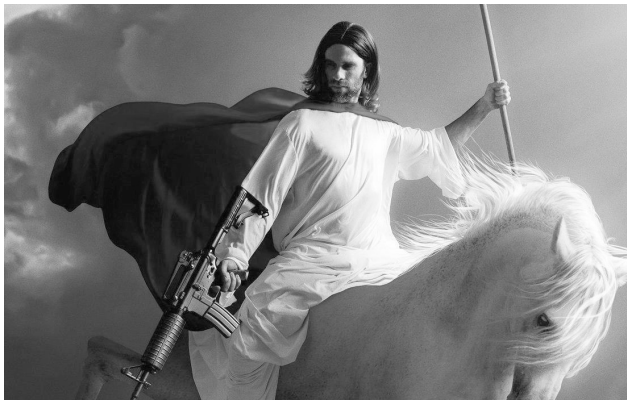
Autoritarinių režimų valdžia, įvairūs žmogaus teisių pažeidimai, kraštutinės ir (ar) ekstremistinės dešinės ideologijų stiprėjimas – vieni iš šių metų „Nepatogaus kino“ dėmesio objektų. Pakalbėkime apie kai kuriuos šias problemas nagrinėjančius kūrinius.

Kaip žlunga demokratijos?

Dokumentinis filmas „Karinis žaidimas“ provokuoja žiūrovus mąstyti. Kas būtų, jeigu būtų? 2021 m. pradžioje piktą kovą dėl prezidento posto pralaimėjusio Donaldo Trumpo rinkėjai šurmavo Kapitolijų. Lapkritį įvyks JAV prezidento rinkimai. Kas būtų, jeigu šis vėl pralaimėtų? Pasitelkus šalies valdžios atstovus įkūnijančius aktorius simuliuojamas distopinis scenarijus: ekstremistinių dešinių pažiūrų jėgos kartu su dalimi JAV karininkų siekia įvykdyti perversmą. Ką darytų šalies valdžia? Įtampos prisodrintas filmas sukuria tikro politinio trilerio atmosferą. Filmo kūrėjai atvirai skatina galvoti apie pelietinio karo galimybę. Ši parodyta patraukliai, bet ar įtikinamai?

Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto (VU TSPMI) docentei dr. Jogilei Ulinskaitei kino kūrinys padėjo įsivaizduoti, kaip toks scenarijus galėtų realiai vykti. Tiesa, populizmo tyrėjos neįtikino, kad (kaip rodoma filme) tiek daug skirtingų grupių sugebėtų šitaip sėkmingai susivienyti dėl bendro tikslo – perversmo.

Kalbėdama po filmo vykusioje diskusijoje mokslininkė teigė, kad įmanoma ir visai kitokia porinkiminių įvykių eiga: D. Trumpas laimi rinkimus, o į gatves išeina protes-

Filmo „Meldžiant Armagedono“ kadras

tuotojai. „Karinis žaidimas“ padeda mąstyti, kaip žlunga demokratinės sistemos. Pasak ekspertės, tyrimai rodo, kad pastaruoju metu demokratijos sugriūva ne perversmo, bet rinkimų būdu.

„Atrodo, kad esame įpratę, jog karinis perversmas negalėtų įvykti. Tačiau turime ne tik Amerikos kontekstą, kur kyla iššūkių dėl to, kiek ekstremistinių pažiūrų žmonių yra kariuomenėje. Prieš kelerius metus turėjome panašias, nors ne identiškas, situacijas Prancūzijoje, Vokietijoje. Dalis kariuomenei priklausančių žmonių taip pat išreiškė ekstremistines pažiūras“, – komentavo mokslininkė. Ji taip pat pridūrė, kad neretai žmones balsuoti už radikalią dešinę paskatina ne tik ekonominiai, bet ir psichologiniai veiksniai.

Viešųjų ryšių specialistui Aidui Puklevičiui taip pat buvo sunku patikėti, kad skirtingos interesų grupės galėtų šitaip susivienyti, kaip parodyta „Kariname žaidime“. Jo prognozėse dėl būsimų JAV rinkimų dramatiškų natų negirdėti. „Nebus taip gerai, kaip visi bijo, jeigu laimės Kamala Harris. Reikia truputį *susivadybinti* lūkesčius. Kas gero gali būti laimėjus Trumpui? Tai bus paskutinė jo kadencija“, – mintimis dalijosi A. Puklevičius.

JAV politika?

Dar vienas politikos radikalėjimą nagrinėjantis dokumentinis filmas – „Meldžiant Armagedono“. Jame tyrinėjama JAV evangelinės krikščionybės ir politinių struktūrų bendradarbiavimo problema. Krikščioniškojo fundamentalizmo ir politikos ryšys nėra pats aktualiausias klausimas Lietuvoje. Tad nenuostabu, jog filmo plakate vaizduojamo raito Jėzaus su automatu rankoje nepakako, kad į kino seansą suplūstų gausus žiūrovų *elektoratas*.

Filme „Meldžiant Armagedono“ pasakojama, kad krikščionių sionistų organizacija „Christians United for Israel“ tiki, jog fundamentalistai finansiškai remia Izraelio ir Palestinos karinį konfliktą. Filme vaizduojamos ir kitos krikščionių evangelikų grupės, tikinčios, kad karinė Izraelio sėkmė žymėtų Jėzaus sugrįžimą. Atrodo, kad filme krikščionys evangelikai parodomi tarsi homogeniškas bendraminčių junginys. Nors pasigilinę į krikščionijos aktualijas netruksime suprasti, kad evangelikų konfesijos ir karinius konfliktus, ir Šventojo Rašto žodžius supranta itin skirtingai. Be to, ne vienas krikščionis kritikavo „Christians United for Israel“.

Su filme pateikiama pozicija nesutiko pastorius dr. Markas Hitchcockas. Asmeninėje „YouTube“ paskyroje jis tvirtino, kad filmo kūrėjai klaidingai vaizduoja krikščionis evangelikus kaip pavojingus individus. Jo akimis, evangelikai veikiausiai siekia perspėti žmones apie artėjančią Armagedoną, bet nebando kaip nors paspartinti biblines pranašystes.

Pastorius mano, kad filmo autoriai pervertina tikinčiųjų galimybes realiai paveikti apokaliptinius įvykius.

Žodžio laisvė – tai demokratijos dovana

Filme „Nematoma valstybė“ pasakojama apie buvusios Taivano prezidentės Tsai Ing-wen kadencijos metus (2016–2024), sunkias šalies tarptautinio identiteto paieškas, santykius su Kinija. Vienos demokratiškiausių valstybių nepriklausomybės klausimas iki šiol žadina įvairiais pavidalais pasireiškiančią Kinijos agresiją.

„Nematomos valstybės“ autoriai išryškino vertybinį ir net estetinį kontrastą tarp vakarietiško taivaniečių ir Kinijos komunistų pasaulių. Sunkaus pojūčio švino pripildo ištraukos iš Kinijos komunistų partijos susirinkimų. Griežta šių tvarka tampa grėsmė įkūnijančiu vaizdiniu ir primena, kad turėti nedemokratiškus kaimynus – švelniai tariant, neįjauku. Žiūrovams filmą pristatė Taivano atstovė Lietuvoje Constance Wang ir VU Azijos ir transkultūrinių studijų instituto jaunesnysis asistentas doktorantas Balys Astrauskas.

Pasak doktoranto, nors Kinijos Liaudies Respublika teigia, kad Taivas buvo ir yra jos dalis, tačiau šis išties niekada jai nepriklausė. Ypač po Taivaniečių atstovybės Lietuvoje įsteigimo 2021 m. Taivano geopolitinė padėtis dažniau nagrinėjama ir mūsų šalyje. Ne išimtis ir Seimo rinkimai.

„Taivano klausimas tapo pigaus populizmo ir dezinformacijos įkaitu. Kai kurie politikai ir kai kurios politinės jėgos nesibodėdami kalbėjo iškraipydami faktus. Arba pareiškėdavo įvairius dalykus, remdamiesi nežinojimu. Šis filmas – puikus būdas giliau pažinti Taivano klausimą, į jį įsigilinti. Pats didžiausias atsparumas propagandai ir dezinformacijai, pats svarbiausias ginklas šioje kovoje yra žinojimas“, – prieš „Nematomos valstybės“ peržiūrą pabrėžė B. Astrauskas.

Filmo pavadinimas turi didelį simbolinį krūvį. Mat Kinija gniaužia Taivano savarankišką identitetą tarptautinėje arenoje. Pavyzdžiui, komunistai neleidžia Taivanui tarptautiniuose renginiuose vadinti savęs Taivanu, todėl olimpinėse žaidynėse nematome šalies pavadinimo, o veikia „orveliška frankenšteiniška“ *Chinese Taipei*.

„Kinija draudžia naudoti prekės ženklą „Taivas“ ir prekės ženklą „Kinijos Respublika“. Nors neturi autorinių teisių į abu prekės ženklus. Tokioje sudėtingoje politinėje situacijoje Taivas bando įvairiausius diplomatinis maneuvrus, siekdamas išvengti Kinijos bandomos sukurti izoliacijos“, – „Nematomos valstybės“ ištrauką komentavo doktorantas.

Taivano prezidento Lai Ching-te žodžiai apie šalies nepriklausomybę dar šį spalį paskatino Kiniją gąsdinti Taivaną karinėmis pratybomis. Tiesa, agresyviai šaliai nereikia ir gegužę inauguruoto valstybės vadovo drąsesnių kalbų. „Nematoma valstybė“ priminė dar prieš aštuonerius metus pasaulį apskriejusį bjaurų skandalą: „K-pop“ dainininkei Chou Tzuyu rimtų problemų sukėlė muzikos klipė laikoma Taivano vėliavėlė. „Nepatogaus kino“ ekrane matėme prieš kamerą Kinijos valdžios atsiprašantią muzikantę. Iš lapo perskaitytas įbaugintos merginos atsiprašymas gniaužia gerklę. Įvykis dar kartą primena, kad žodžio laisvė – tai demokratijos dovana.

Nenuostabu, kad taivaniečių atstovė prieš pat seansą kalbėjo, jog sovietinę okupaciją pergyvenusiai Lietuvai taivaniečių problemos yra nesunkiai atpažįstamos, ir pridūrė: „Nepamirškime, kad laisvė nėra nemokama, o demokratija yra neįkainojama.“

– EMILIS JAKŠTYS –

Ante litteram

Rugsėjo 20 d. šiuolaikinio meno galerijoje „The Room“ atverta menininko abstrakcionisto Eugenijaus Antano Cukermano paroda „Foto“. Autorius, nuo pat ankstyvųjų kūrinių išsiskyręs avangardiškumu, debiutuoja fotografijos srityje.

Suformuotoje ekspozicijoje demonstruojamos dvi nespaltotų fotografijų serijos, atliepančios universalią gamtos ir kultūros priešpriešą: kairėje išdėstyta „Pelkė“, dešinėje – „Fabrikas“. Nors kadruose užfiksuotos vietos nėra tiksliai įvardijamos, parodos erdvėje esantys užrašai teigia, kad matoma pelkė egzistuoja „kažkur Lietuvoje“, o fabrikas – „kažkur Čekijoje“. Nuorodos į dvi valstybes, į dvi organizuotas politines bendruomenes kreipia dėmesį į tai, kas nuotraukose tiesiogiai nepasirodo, – į žmogų, kurio kūriniuose aptinkami nebent tik pėdsakai, pavyzdžiui, liūne plūduriuojantis stiklinis butelis. Taigi iš vienos pusės žiūrovui pateikiami natūralios ekosistemos vaizdiniai, iš kitos –

apleistos industrinės architektūros griaučiai ragina svarstyti apie žmogaus ir visuomenės santykį su aplinka.

Svarbu atkreipti dėmesį, kad pelkių ir architektūros greitinimas Lietuvos kultūriniame kontekste pasirodo ne pirmą kartą – 16-ojoje Venecijos architektūros bienalėje Nomedo ir Gediminas Urbonai pristatė „Pelkių paviljoną“, tačiau šiame projekte, paremtame meniniu tyrimu, pelkė svarbi kaip biotopas ir metafora, per kurią žvelgiama į pasaulį ir kuri atveria diskusijas tarp skirtingų disciplinų apie klimato kaitą, architektūrą ir žmonijos ateitį, o Cukermano fotografijų atspirties taškas yra kitiškas nei naujoji aplinkodaira (*new environmentalism*).

Dailėtyrininkas Vidas Poškus parodos anotacijoje teigia, kad apie pristatomų kūrinių teminį pobūdį kiekvienas gali spręsti individualiai: „Gal tai laiko ir jo kaitos, meilės ir neapykantos, prievartos ir abejingumo, vilties ir grožio

apmąstymai? O gal tai tiesiog visas pilkų (diapazone nuo visiškai juodos iki akinančiai baltos) medžiagų pasiskirstymas ant šviesai jautraus popieriaus, prieš tai menininko akies ir jos tęsinių, nuo šviesos jutiklių matricos iki kitų techninių priemonių, dėka spontaniškai suteikiant pastovias struktūras?“ Cukermano atsisakymas išsamiai komentuoti parodos reikšmę suponuoja siekį išlaikyti abstraktų mąstymą, nepaisant pasirenkamos meninės raiškos, šiuo atveju labai intensyviai kreipiančios dėmesį į daiktų pavidalus (juk fotografija yra realybės atspaudas), todėl siekiant apčiuopti autoriaus užmojų verta prisiminti jo pasakymą: „Ne formų gausa ar jų išorinė ekspresija yra savaime reikšmingi, bet jų išdėstymas ir tarpusavio ryšiai (dažnai ambivalentiški). Svarbu ne leksika, o sintaksė.“

„Sudie, Tabarija“: per prisiminimus atkuriant namus

Britų ir australų mokslininkė ir rašytoja Sara Ahmed rašė, kad „judėjimas iš vienos vietos į kitą susijęs su asmeninės biografijos pertrūkiais ir raukšlėmis odoje“. Tokią mintį puikiai atspindi šių metų „Nepatogaus kino“ festivalio filmas „Sudie, Tabarija“. Filmo režisierė Lina Soualem, turinti palestinietiško šaknų, itin asmeniškame dokumentiniame filme sudėlioja savo šeimos istoriją per keturias palestiniečių moterų kartas, kurioms praeitis siejasi su „žaidimų atvėrimu“. Režisierė gimė Prancūzijoje ir, kaip pati teigia, „ji radosi iš lūžio“ ir mama jai „perdavė pusę kalbos“ (L. Soualem kalba arabiškai, tačiau nemoka rašyti šia kalba).

Vaikystėje L. Soualem vasaras leisdavo svečiuodamasi pas motinos šeimą ir maudydamasi Tabarijos ežere. Šis vandens telkinys filme tampa kone ašimi – nuo pirmųjų scenų, kai kamera užfiksuota režisierė dar būdama maža mergaitė plaukioja ežere, iki paskutinių filmo scenų, kai L. Soualem motina, aktorė Hiam Abbass, žvelgia į kalnus, plytinčius už Tabarijos ežero.

Šalia Palestinos, Libano, Izraelio ir Sirijos sienų esantis Tabarijos ežeras dar kitaip yra vadinamas Galilėjos jūra. Ežero istorija glaudžiai susijusi su karu, kolonializmu ir tikėjimu – čia, kaip teigiama, Jėzus vaikščiojo vandeniui. Šis ežeras turėjo ypatingą reikšmę režisierės šeimai. Kaip pasakoja L. Soualem, „mama mane vedė maudyti į ežerą, tarsi norėdama mane išmaudyti savo istorijoje“.

Filme „Sudie, Tabarija“ galima pajusti fragmentiškumą, nes L. Soualem tarpusavyje pina archyvų medžiagą, šeimos istoriją ir šeimos nuotraukas bei nufilmuotus kadrus, kuriuose užfiksuota, kaip jos motina grįžta į savo vaikystės namus Deir Hano kaime. Kad užpildytų istorijos spragas, režisierės mama skaito pačios L. Soualem parašytas mintis apie šeimos moterų išgyvenimus arba kitaip – „išnykusių vietų ir išnykusių prisiminimų istoriją“, kurioje ji apmąsto savo prosenelės, močiutės, motinos ir tetos, „moterų, kurios išmoko viską palikti ir pradėti iš naujo“, gyvenimą. Šeimos moterų prisiminimai panaudojami platesnei palestiniečių istorijai nušviesti.

Režisierės šeima susiduria su svarbiais įvykiais, tokiais kaip 1948 m. Nakba, kas išvertus iš arabų kalbos reiškia katastrofą, masinį palestiniečių perkėlimą ir ištrėmimą per 1948 m. arabų ir Izraelio karą. Prieš Nakbą Palestina buvo daugiatautė ir daugiakultūre visuomenė. Tačiau konfliktas tarp arabų ir žydų paastrėjo XX a. ketvirtajame dešimtmetyje, padidėjęs žydų imigracijai, kurią paskatino persekiojimai Europoje, ir suaktyvėjęs sionistų judėjimui, siekiamam Palestinoje įkurti žydų valstybę. 1947–1948 m. trėmimai yra didžiausia palestiniečių tremties iš Palestinos banga ir tai žymi Palestinos visuomenės sunaikinimą.

Namų praradimas yra trauma, kuri palieka randus visam gyvenimui. Namų sąvoka yra labai svarbi asmens tapatybei ir savivokai. Filme namai įgyja platesnę reikšmę, t. y. namai reiškia ne tik namus, kuriuose yra gimstama, bet ir Palestiną, kaip protėvių žemę. Pasak sociologės Dominikos Blachnickos-Ciacek, okupuotose palestiniečių teritorijose gimusių palestiniečių prisiminimai toli gražu nėra idealizuoti. Todėl Palestina prisimenama kaip nuolatinės kovos už būvį vieta.

Dėl Nakbos režisierės prosenelė Um Ali turėjo palikti gimtąjį kaimą ir atsiskirti nuo dukros Hosnijė, kuri, kirtusi sieną, apsigyveno „uždraustoje žemėje“ – Sirijoje. Vėliau, po daugelio metų, Hiam susitinka su savo teta, gyvenančia Sirijoje. Šis pasakojimas apie dviejų šeimos moterų susitikimą parodo, kokia svarbi žmogui yra šeima. Teta Hosnijė, nepaleisdama iš glėbio ir bučiuodama Hiam, prašo leisti užuosti „savo šeimos kvapą, savo mamos, tėvo, sesers kvapą“. Artimųjų atsiskyrimo motyvas atsikartoja giminės istorijoje, kai režisierės mama išvyksta į Prancūziją siekti aktorės karjeros.

Filme „Sudie, Tabarija“ itin stipri motinos ir dukros santykio tema – ypač tarp režisierės motinos Hiam ir močiutės Nemat. L. Soualem močiutė turėjo 10 vaikų ir vis tiek neatsisakė savo svajonės būti mokytoja. Būdama 13 metų Nemat pradėjo žinių semtis mokytojų mokykloje, į kurią priimdavo geriausias Palestinos mokytojas. Režisierės močiutė prisimena kaip organizuotą moterį, turinčią autoritetą. O štai L. Soualem motina Hiam buvo maištingos sielos. Hiam prisimena, kad jos motina mokė atleidimo, todėl jai rūpi, ar jos mama atleido už pasirinkimus, kurie prieštaravo jos tradicijoms ir gyvenimui. Režisierės motina pasakoja, kad ją dusino žmonės, kurie ją mylėjo, ir kad norėdama užsimiršti naktimis keldavosi rašyti. Būdama jauna Hiam persikėlė į Prancūziją išpildyti savo svajonės būti aktoze ir ištekojo už anglo, atsivertusio į islamą (tiesa, santuoka nebuvo sėkminga). Po Nemat mirties sugrįžusi į vaikystės namus, Hiam svarstė, kad sunku būti mama be savo mamos ir kad be mamos namai neteko prasmės.

Filmo pabaigoje L. Soualem į vaikystės namus susirinkusių tetų ir dėdžių paprašo ant sienos priklijuoti po vieną nuotrauką, kuri atspindi jų santykį su Tabarija. Tokį prašymą galima susieti su „atminties tinklo“ formavimu. Kaip teigia palestiniečių architektas ir antropologas Khaldunas Bshara, esame linkę manyti, kad atmintis egzistuoja indi-

Filmo „Sudie, Tabarija“ kadras

vidualiai. Tačiau atmintis yra intersubjektyvi, sudaranti „atminties tinklą“. Tad prisiminimai yra interaktyvūs, juos galima įkūnyti per materialias praktikas. Be kita ko, tai parodo, kad atmintis gali būti formuojama per įvairias socialines sąveikas ir pasidalijimą istorijomis. Tokie mainai yra svarbūs tiems žmonėms, kurie nepatyrė patys kai kurių praeities įvykių.

Prancūzų istorikas Pierre'as Nora įvedė terminą *lieux de memoire* („atminties vieta“). Atminties vietomis gali būti ir materialūs, ir nematerialūs objektai, kurie suaktyvina vaizduotę ar bendruomenės ir (ar) tautos atminties vaizdinius. Ši sąvoka žymi kultūrinius orientyrus, vietas, praktiką ir išraiškas, kylančias iš bendros praeities, tiek materialios (paminklai), tiek nematerialios (kalba ir tradicijos). Pasak P. Nora, atmintis yra gyvybė, kuri nuolat evoliucionuoja ir yra atvira tiek prisiminimams, tiek užmarščiui. Be kita ko, atmintis yra pažeidžiama manipuliacijų, istorijos pasisavinimų, ji gali būti nuslopusi ir periodiškai atgimstanti, vėl iš naujo rekonstruojama.

Taigi filme Tabarija tampa atminties vieta, kuri pažadina šeimos istoriją, prisiminimus, o kartu ir šalies istoriją, suartina žmones. Taip pat išreiškiamas noras, kad Palestina būtų gyva ir būtų išgirsti pasakojimai, kurie išliks istorijos puslapiuose.

– MILDA JANEIKAITĖ –

Duendė ir jos pasekmės

„Gaida“ prasidėjo gražiai rekonstruotoje LVSO koncertų salėje – rombo ir vertikalių pavidalo lempos moderniam interjere priminė lietuviškus šiaudinius sodus, neseniai įtrauktus į UNESCO paveldą. Puikus architektūrinis sprendimas, nebanaliai išreikštas lietuviškas motyvas. Lietuvos nacionalinis simfoninis orkestras ir dirigentas Peteris Rundelis (Vokietija) pirmiausiai atliko Enno Poppės „Keilschrift“ simfoniniam orkestrui; išvertus turbūt būtų „pleišto raštas“. Šiuolaikinės muzikos disonansai ir destruktivumas gali būti kaip pleištas į „padoraus“ klausytojo sąmonę; visgi jis estetiškas. Bet labiausiai laukiau Justės Janulytės „Recordare“ (atsiminti, įrašyti): įstojo valstybinis choras „Vilnius“, emė vertis erdvės, rojai pragarai, garso medžiagoje plykstelėjo keli ryškūs instrumentiniai brūkšniai. Tik nepagalvojau, kad turimi omeny oro uostai (kompozitorė anotacijoje cituoja Olgos Tokarczuk „Bėgūnus“). Ir Lucos Francesconi „Duende – The Dark Notes“: smuiko koncertas, parašytas specialiai smuiko žvaigždei Leilai Josefowicz (Kanada, JAV). Netradiciniai garso piešiniai, kartais net sunku suprasti, koks instrumentas. Programėlėje parašyta: „Ar kada bandėte ieškoti *duende*? Kas tai? „Gaida“ šiomet įvairiuose festivalio koncertuose kviečia atrasti *duende* – tą paslaptinę, galingą jėgą, stipriai paveikiančią žmogaus vidų, sukeliančią *katarsį*.“ Jei jau cituojamas pats Federico García Lorca, atsiverčiau jo paskaitą „Duendės teorija ir žaidimas“, perskaitytą 1930 m. Havanoje: „Duendė priešingai – jis nepasirodo tol, kol nepajunta mirties, kol nežino, kad įžengs į jos namus, kol nėra tikras, kad suvirpina tas mūsų stygas, kurias kiekvienas jaučiame ir kurios nėra ir nebus paguostos. [...] Jau minėjau, kad duendė ten, kur riba, kur žaidžia, jis ateina tuomet, kai regimosios for-

LVSO koncertų salė (Marius Mateika, Indrė Andukavičienė, „Mama architects“). Autorės nuotrauka

mos lydosi geismo liepsnoj. [...] Nei ispanų šokyje, nei kridoje nesilinksminama – šioje dramoje duendė priverčia virpėti nuo kančios gyvybę ir taip atveria laiptus išeiti iš supančios tikrovės. [...] Bulių kovoje duendė išpūdingiausias, nes jis kovoja ir su mirtimi, kuri graso jį sunaikinti, ir su geometrinio šventės pamatu. Bulius turi savo orbitą, toreras savąją, ir jos liečiasi tam taške, kur yra pati baisaus žaidimo esmė“ (vertė Aurelijus Katkevičius). Štai kodėl Leila Josefowicz apsilvilkusi raudona suknele! Visgi ispanų kultūroje toji duendė (norisi sakyti ji, ne jis, kaip vertime) glaudžiai susijusi su Mirusiųjų šokiu Didįjį ketvirtadienį ir

Beveik mirusiųjų festivaliu. Cituotasis tekstas tinka ir poezijai, ir muzikai – tikriausiai dėl to kūrinys pavadintas „juodosiomis natomis“, nors nėra tragiškas. Bisui pagriežtas Bachas – klasikos katarsis po ekspresyvos dekonstrukcijos.

Koncertų salėse tiek daug ceremoningumo – ten viskas smarkiai kitaip negu literatūros renginiuose (ceremonijos atrodytų dirbtinės ir tuščios) ar net teatre. Virtuozus, kurie groja nuo trejų, privalu deramai pagerbti. Ir Vaidas Jauniškis, ir Gytis Norvilas kritiškai rašė apie plojimus atsistojus: nepasakytum, kad plojikai skaitė.

„Gaidos“ emblema Filharmonijoje pakabinta scenoje, ant pridengtų vargonų. Ansamblis „Bang on a Can All-Stars“ (JAV) labai lauktas, labai niujorkietiškas – visi bilietai išpirkti, stovimi taip pat. Koncertą vedė charizmatiškasis Kenas Thomsonas (klarnetai): atlikti Ryuichi Sakamoto kūriniai iš albumo „1996“ (europinė premjera, aranž. Ken Thomson). Kūrinys „1919“ susietas su Cage'o įtaka, minimalizmu ir militarizmu. Bisuota su „M.A.Y. in The Backyard“: klarnetininkas nuostabiai judėjo, sukurdamas dar ir choreografiją. Visas šešetukas labai simpatiškas.

Duendės pasekmės – Vėlinių laikotarpis su niūrumą sklaidančiais garsų ir ritmų karnavalais.

– GIEDRĖ KAZLAUSKAITĖ –

LIUDAS GIRAITIS

Vakar

Eina gatve didelės moterys
Galvos, ilgi kaklai, ant lieknų pečių
Plakasi marškiniai
Tyla įsikimba nagais į odą

Lyg nuskintos gėlės spygliais
į mano stalą
Trys baltos rožės
Tai buvo vakar

Netobulas būdvardis

Netobulas buvo būdvardis
Gatvė neturi pavadinimų
Aprašymai telpa ant delno
Juda ir niekada nesibaigia

Aš spėju pamatyti mažą
Šešėlį, akių ratą
Kur skrenda jis, nežinosiu
Tyla pavirsiu dar kartą

Beginklis

Beginklis prieš tylą ir vėją
Nepaliečiamus daiktus, stiklinius atvaizdus
Atiduotus į žmonių rankas

Beginklis prieš prašymus
Šokį lėtą, kino filmą
Jį ištrina ryte trimitininkas
Jam nesvarbu

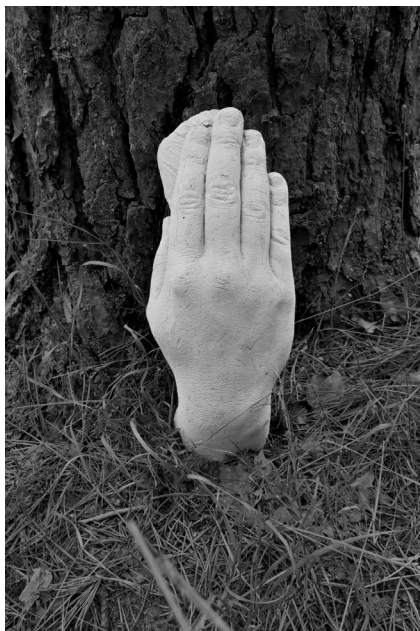
Beginklis prieš tiesą ir meilę
Sudėtą iš nematomų stiklų
Spinduliuojančią saulę mano
Visą paliktą man

Paskutinis sargybinis

Baltos rankos renka
Vakaro draiskalus, jie bus plunksnos
Feniksų paukščiams
Dažo kojas žaliai, lūpas įstato
Į raudonas burnas
Geriančias vakaro tamsą

Plonos rankos būgnus
Šimtais laikrodžių muša
Į šaligatvių tuštumą
Kai ji plaukia pro šalį
Karu griausdama Barbakano kube

Mažos rankos surenka
Mane iš neįmanomų kaulų
Skaudžiai duriančių, kai einu
per minią
Paskutinis sargybinis

Daivos Kairevičiūtės nuotrauka

Garuoja rugpjūtis šalčiu

Garuoja rugpjūtis šalčiu
Raudonom akim tvoskia
Paryčiu atidaro vartus
Priima žmones, šunis ir medžius
Visi reikalingi

Gyvenime be taisyklių
Sakiniai neturi prasmės, jie pilni
Jos atsiradimo

Inkrustuoti į platformas
Traukiniai
O atrodo, jiems nesvarbu
Žodžiai sustingę burnoj
Šaudantys, sproginėjantys
pabudę iš miego
Norintys tik tavęs

Piano

Mes grojame *piano* dviem rankom
Judesiai svaigina protą
Skaldo jausmų junginius
Atsitrenkia į fortepijono kraštą

Mes grojame *piano* nežinodami
Partitūros
Nematydami klavišų
Sekame garsus – jie skrenda

Mes grojame *piano* taip tyliai
Paralelinėse visatose girdėti
Ir aš esu ten, negaliu grįžti
Negaliu pasilikti

Troškimų pasaulis

Pasislepia katė kampe
Kambario vidury kontūrai nekalba
Rankos palietimas trokšta tęsinio
Žodžiai desperatiškai nori gyventi

Perrašo mano sapnus
Pramuša ledą
Troškimų pasaulį

Į traukinius, dvelkiančius jaunyste
Į laisvę, sutelpančią į žodį
Į tai, ką kalbėjau tik sau
Šventai tikėdamas – visi girdi

Liūdesys

Buvo aplankęs mane liūdesys
Pasodino į kampą, purtė pečius
Iškrito, vartėsi saldžiausios šypsenos
Moterys ant šaligatvių
Rodė į beribį

gaudžiantį liūdesį
garsą
Vibruojantį kaulais baltais

Kovent Gardeno akmenys

Žingsniai pramuša Kovent Gardeno akmenis
Rugpjūtį didelis dangus
Paskendau

Grįšiu, kai lietus atšaldys akis
Kai lūpos nevirpės
Atsiliepdamos į gatvės šviesą
Kai atšals vaizdai, atjungs deginančią
saulės šviesą

Eisiu per Londono dykumą
Girdydamas praeivius
švelnumo likučiais

Būsiu vienišas

Būsiu vienišas
Ledinės pamokas
Skelbia garsiakalbiai
Nuosprendį švelniems žingsniams
Einantiems ratu

Būsiu vienišas. Akys pastebi
svetimą
Praleidžia eiti visomis kryptimis
Jis nežino, kas pasikeitė

Būsiu vienišas – protas ir jausmai
Sudėti į švarko kišenes
tvarkingai užsagstyti

Peizažas paskęs
Į fantastišką degančią jūrą
Pasiimdama dalį manęs
Beveik viską

Eina žmonės

Eina žmonės pro šalį nematydami
Naujos mintys rengiasi nuogomis
fantazijomis
Pavargę kareiviai pasvirę ant šono
Balti marškiniai ant kaulų

Trūksta žingsnio vidury šuolio
Pasivijo mane be meilės
Visi nori žinoti kryptį
Rytą vakarą šiaurę
Apledėję nelankomi buvo

Aš save suradau ant pianino dangčio
Nepasakomais žodžiais vibruojantį
Jungia kvantinės būsenos kūnus
Į žemėlapių tuščią erdvę

GEORG TRAKL

Čia spausdinami paskutiniai Georgo Traklio (1887–1914), žymiojo austrų ekspresionisto, mirties ir nykimo elegiko, eilėraščių, publikuoti žurnale „Der Brenner“ 1914–1915 m. 1914 m. lapkričio 3 d., sąmoningai ar netyčia perdozavęs kokaino, Traklis mirė Krovuvos ligoninėje. Čia jis buvo atsidūręs po nervinio sukrėtimo, patirto Galicijoje dirbant karo medicinos korpuso vaistininku – prižiūrint ir gydant dešimtis per Pirmojo pasaulinio karo mūšius sužeistų kareivių.

Širdis

Laukinė širdis pabalo prie miško;
O, mirties tamsi
Baimė, kai auksas
Mirė pilkam debesų.
Lapkričio vakaras.
Pilkuos skerdyklos vartuos stovėjo
Varganų moterų pulkas,
Į kiekvieną pintinę
Krito sušvinkus mėsa ir žarnos;
Prakeiktas valgis!

Žydras vakaro balandis
Neatnešė santarvės.
Slopus trimitų šauksmas
Persmelkė drėgną
Guobų lapiją,
Perdrėkstą vėliavą,
Garuojančią krauju,
Kad nuo laukinio ilgesio
Suklustų žmogus.
O! Jūs geležiniai laikai,
Palaidoti ten vakaro žaroj.

Iš tamsaus namų prieangio
Išėjo jaunuolės
Tamsi figūra,
Apsupta blyškiųjų mėnulių,
Rudeninės rūmų palydos,
Sulūžo juodos eglės
Nakties audroj,
Stati tvirtovė.
O širdie,
Nutviskanti link sniego vėsos.

Miegas

2-oji redakcija

Prakeikti jūs tamsieji nuodai,
Baltasis miege!
Šis temstančių medžių
Keisčiausias sodas,
Pilnas gyvačių, naktinių drugių,
Vorų, šikšnosparnių.
Prašalaiti! Tavo pasiklydęs šešėlis
Vakaro žaroj,
Rūškanas korsaras
Druskingoj širdgėlos jūroj.
Nuliepsnojo baltieji paukščiai nakties pakrašty
Virš griūvančių miestų
Iš plieno.

Audra

Jūs, laukiniai kalnynai, erelių
Taurus liūdesys.
Aukso debesys
Rūksta virš akmenuotų tyrų.
Nuolankia tylą alsuoja pušys,
Juodi ėriukai ties praraja,
Kur staiga žydruma
Keistai nutyla,
Švelnus kamanių dūzgimas.
O, žalioji gėlė –
O, tylą.

Lyg sapnas sukrečia laukinio upokšnio
Tamsiosios dvasios širdį,
Juoduma,
Užgriūvanti tarpeklius!
Balti balsai,
Klajojantys po šurpą keliančius kiemus,
Sudarkytas terasas,
Tėvų galinga rūstybė, motinų
Raudos,
Berniuko auksinis karo šauksmas
Ir negimėlis
Su aimana iš aklų akių.

O skausme, liepsnojančias
Didingos sielos žvilgsni!
Jau žiebia juodoj žirgų

Ir vežimų kamšaty
Rausvašiurpis žaibas
Į skambančią pušį.
Magnetinė vėsa
Apgaubia šią išdidžią galvą,
Širstančio dievo
Žėrinti širdgėla.

Baime, nuodinga gyvate,
Juodoji, mirk tarp uolų!
Štai ašaros srūva
Pašėlusiais srautais žemyn,
Audros pagaila
Gruma grėsmingu griausmu
Aplink snieguotą viršūnę.
Ugnis
Apvalo suplėšytą naktį.

Vakaras

Negyvais didvyrių pavidalais
Pripildai, mėnuli,
Tylinčius miškus,
Mėnulio pjautuve –
Švelniom mylimųjų
Glamonėm,
Šlovingųjų laikų šešėliais
Uolas, dūlėjančias aplink;
Tokia šviesi žydruma
Švyti priešais miestą,
Kur šalta ir pikta
Nykstanti giminė gyvena,
Ruošdama baltiesiems anūkams
Ateitį tamsią.
Jūs, mėnulio praryti šešėliai,
Tuščiam kalnų ežero
Krištole atsidūsėję.

Naktis

Tave dainuoju, laukine sprogyme,
Naktinėj audroj
Iškilęs kalnyne;
Jūs, žilieji bokštai,
Pertekę pragaro grimasom,
Ugniniais gyvūnais,
Šiurkščiais paparčiais, pušim,
Krištolinėm gėlėm.
Bėgalinė kančia,
Kad tu Dievą sumedžiotum,
Švelnioji dvasia,
Dūsaujanti kriokly,
Banguojančiam pušyne.

Aukso liepsnoja aplinkui
Tautų laužai.
Per juozganas uolas
Ritas mirties ištroškus
Žioruojanti perkūnija,
Ledyno
Žydra banga,
Ir gaudžia
Galingai varpai slėny:
Liepsnos, keiksmi
Ir tamsūs
Geismo siautuliai,
Dangų šturmuoja
Suakmenėjus galva.

Širdgėla

Galinga esi tu, tamsioji burna,
Iš rudens debesų
Sudaryta figūra,
Auksinės vakaro tylos vidury;
Žalsvatamsė upė kalnuos
Sulaužytų pušų
Šešėliuotam rate;
Kaimas,
Romiai mirštąs ruduos atvaizduos.

Štai piestu stojas juodi arkliai
Ūkanotoj lankoj.
Jūs kareiviai!
Nuo kalvos, kur merdinti ritasi saulė,
Plūsta kvatojantis kraujas –
Po ąžuolais –
Nebylus! O grumanti armijos
Širdgėla; švytintis šalmas
Dardėdamas nukrito nuo purpurinės kaktos!

Rudens naktis ateina tokia vėsi,
Žėrėti ima su žvaigždėmis
Virš sulaužytų vyrų griaučių
Tylioji vienuolė.

Sugrižimas

2-oji redakcija

Tamsiųjų metų vėsa,
Kančią ir viltį
Lyg ciklopai akmenys sergsti,
Kalnynas be žmonių,
Rudens auksinis dvelksmas,
Vakaro debesys –
O, tyruma!

Žvelgia žydrom akim
Krištolinė vaikystė;
Po tamsiom pušim
Meilė, viltis,
Ir nuo karštų blakstienų
Laša rasa į stingrią žolę –
Be atvangos!

O! tenai auksinis tiltelis
Lūžtantis prarajos
Snieguos!
Žydra vėsa
Nudvelkia naktinis slėnis,
Tikėjimu, viltim!
Būkit pasveikintos, vienišos kapinės!

Rauda

Vaiko krištolinės lūpos šnara,
Aukso žvilgsnis skęsta jau slėny;
Ir miškai išblėsta rauzganai
Per juodžiausią valandą vakarę.
Vakaras gilius žaizdas padaro.

Baimė! Sapnuose – mirties slėgimas,
Negyvi karstai ir vieneri
Metai medyje ir net žvėry;
Driekiasi dirvonai ir arimai;
Kerdžius baugščią bandą šaukti ima.

Sese, tavo antakių žydrynė
Traukia akį kaip nakties dangus.
Fleitos verkia, pragaras džiugus,
Šaltas siaubas spaudžia man krūtinę,
Žvaigždės, angelai jo nėr pažinę.

Motina sielojas dėl vaikelio;
Skamba šachtoj raudona rūda.
Geismas, ašaros, kieta skriauda,
Tamsiosios titanų žodžio galios.
Gėla! rauda vienišas erelis.

Naktinis pasidavimas

5-oji redakcija

Sese! Lai tavon tamson skandina
Vėsūs, mėlyni nakties kalnai!
Tamsios rasos laša kruvinai;
Stačias kryžius sminga į žvaigždyną.

Lūpų purpuras ir melas skaudžiai
Skilo menėj, dūlančioj šaltai;
Spindi juokas, aukso atšvaitai,
Varpo paskutiniai dūžiai gaudžia.

Debesie mėnulio! Naktį klonin
Krinta vaisiai nuo šakų juodų,
Ir pavirsta ši erdvė karstu,
Ir sapnu ši žemiška kelionė.

Rytuose

Į žiemos audrų pašėlusius vargonus
Tamsi tautos rūstybė panaši,
Purpurinė kautynių,
Nusvidintų žvaigždžių banga.

Perskeltais antakiais, sidabrarakė
Lenkias prie mirstančio kario naktis.
Rudenių uosių šešėly
Dejuoja nukautųjų dvasios.

Erškėčiuoti tyrai apgnaužia miestą.
Nuo kraujuojančių laiptų gena mėnuo
Išsigandusias moteris.
Plėsrūs vilkai įsiveržė pro vartus.

Tvirtai sumegzti mazgai

Daina Kleponė. *Kritusių mazgas*. Detektyvinis romanas. V.: Alma littera, 2023. 512 p.

Kriminalinis trileris „Kritusių mazgas“ yra debiutinė Dainos Kleponės knyga. Į literatūros lauką autorė atėjo iš verslo pasaulio laimėjusi leidyklos „Alma littera“ 2022 m. organizuotą Grožinės literatūros konkursą. Taigi, neatsitiktinai pagrindinis knygos blogiukas Jupiteris Hagenau yra manipuliatyvus superverslininkas, finansinės piramidės „Youcan“ įkūrėjas, kuris nebesitenkina vien pinigais, nori valdyti ir politikus, ir eilinių žmonių protus, o savo tikslų siekia be jokių skrupulų. Gyvybė šen, gyvybė ten, kai sukasi milijardai ir rezgami totalios galios planai, žmogus tampa statistiniu vienetu, vertingu tiek, kiek gali būti panaudojamas. Skamba egzotiškai, bet D. Kleponė pasaulį, apie kurį pasakoja, pažįsta puikiai – trilerio autorės logika, racionalumas, saikas ir kontekstų išmanymas bei gebėjimas tvirtai regzti intrigos mazgus iš tiesų sužavi.

Nors detektyvus, trilerius ir apskritai žanrinę literatūrą mėgstu, ilgą laiką stabdė solidi „Kritusių mazgo“ apimtis – kiek daugiau nei 500 p. Be to, nors D. Kleponės romanas buvo įtrauktas į 2023 m. Metų knygos rinkimų rekomenduojamų prozos kūrinių sąrašą, rimtesnių recenzijų apie jį nepasirodė. Nesinorėjo pasinėsti į dar vieną didžiagabarių plepalų, absurdiškų fantazijų ir nesuvaldytos struktūros kūrinių. Ir pirmasis „Kritusių mazgo“ sakinyus neužkabino. Kiek pretenzingas kažkieno – greitai paaiškėja, kad sužeistos mergaitės, pabėgėlės iš Sirijos, – regimo peizažo aprašymas. Per daug žodžių, kelis puslapius beveik nieko neįvyksta.

„Kritusių mazgą“ buvau pasiėmusi iš bibliotekos, knygos gražinimo terminą pratęsiai net kelis kartus. Kai bibliotekininkė perspėjo, kad daugiau pratęsti nebegalėsiu, vieną skemadienio rytą apsisprendžiau perskaityti bent kelis skyrius. Nepatiks – pirmadienį grąžinsiu bibliotekon. Pradėjau skaityti ir laikas pranyko – knygą baigiau pirmadienį po pietų. Esu lėta skaitytoja, todėl tai, galima sakyti, asmeninis rekordas. „Kritusių mazgas“ sugražino su vėlyva paau-glyste išblėsusį potyrį, kai akys merkiiasi, bet tiesiog negali atsitraukti nuo knygos. Vis sau pasižadi, kad dar vienas skyrius, ir viskas, tačiau...

„Kritusių mazgo“ istorija prasideda, kai tyrėjas Johanas imasi narplioti apie „Youcan“ rašiusios žurnalistės Saros nužudymo bylą. D. Kleponės trilerį lietuvišku galima vadinti tik todėl, kad autorė lietuvė ir kūrinys parašytas lietuvių kalba. Pagrindinis veiksmas vyksta Berlyne, tačiau nusikeliama ir į ašramą Indijoje, ir į prabangų kazino Kinijoje, ir į vaiduoklišką kaimą Lenkijos pasienyje. Temos globalios, susijusios su šiandienos aktualijomis: migracija bei imigrantų integracija, tamsūs verslo, politikos ir mafijos ryšiai, karjerizmas. Nors potekstėje ryškėja universali problematika: vaikystės traumas, susvetimėjimas, sužeisto žmogaus sprendimus lemiantis besąlygiškos tėviškos meilės besiilgintis vidinis vaikas.

Siužeto linijų labai daug, kai kurių ištakos siekia net Antrojo pasaulinio karo laikus. Lavonų taip pat ne vienas.

Pirma nužudoma žurnalistė Sara, tuomet jaunas indas imigrantas, vienoje iš Jupiterio slaptų įmonių dirbęs programuotoju, tada turtinga mecenatė, tuomet – su slaptosiomis tarnybomis ir KGB siejamas garbaus amžiaus advokatas. D. Kleponė visas šias linijas logiškai ir preciziškai sumezga, o paskui išnarplioja taip, kad erdvės interpretacijoms, spėliojimams vis tiek lieka. Nenustebčiau, jei pasirodytų ir antroji „Kritusių mazgo“ dalis – bent jau aš labai lauksiu.

Korporacijų veikla, finansinės piramidės, politikų verbavimo, nusikaltimų tyrimo, tyrėjų darbo specifika atskleista vengiant perteklinio plepėjimo, tačiau suteikiant pakankamai informacijos, kad nereikėtų spėlioti. Labai patiko, kad nors kuriamas ir šioks toks mistikos lūkestis, jokių anapusių portalų, magų, ateivių, teleportacijų ar panašių *deus ex machina* triukų, kurių paprastai griebiamasi, kai užsimojama ne pagal išgales, „Kritusių mazge“ nėra. Sąmonės čia valdomos pasitelkiant psichologinį spaudimą, manipuliaciją, ieškant kito silpnųjų taškų, taip pat naudojantis informacinėmis technologijomis, neuromarketingu. Banalu, bet tiesa: visi didieji sukčiai manipuliuoja vadinamųjų paprastų žmonių svajonėmis, kurias generuoja du lūkesčiai – meilės ir turtų troškulys.

Dar vienas didelis D. Kleponės trilerio privalumas – ypač lietuviškajame kontekste – realistiški veikėjų portretai. Dauguma veikėjų, net šalutiniai, vos porą kartų šmėkštelintys, turi savo istorijas, biografijas. Vienas didžiausių kliuvinių mėgautis žanrine literatūra – stereotipiški, seksizmo persimelkę moterų portretai ir itin lėkštos, absurdiškos meilės linijos. Kaip labai taikliai recenzijoje apie Bernardo Gailiaus trilerį „Kraujo kvapas“ rašė literatūrologė Greta Štikelytė, vyrai čia kvepia krauju, jie veikia, turi biografijas, o „visos į vyrų akiratį pakliūvančios moterys tėra matomos ir liečiamos, tegali atsakyti į vyrų veiksmus, egzistuoja tik per vyrus. [...] Visažinis pasakotojas puikiai supranta, kodėl vyrai elgiasi vienaip ar kitaip. O moterų motyvai – giliausiame urve slypinti paslaptis. Moters vaizdinio pavyzdys: „Mergina idealiai derėjo prie restorano interjero. Iš prigimties graži, bet skurdžios sovietinės buities nudrengta, ji, kaip ir pats „Bristolis“, prašyte prašėsi remonto“ (p. 71). Bėda, žinoma, ne ta, kad moteris sulyginama su objektu, nė kiek nesistebėčiau, jei kuris romano veikėjas būtų taip moterį ir matytų. Bėda ta, kad VISOS moterys matomos TIK taip“ (Greta Štikelytė, „Krauju kvepiantys vyrai ir remontuojamos moterys“, *Literatūra ir menas*, 2023, Nr. 5).

D. Kleponės „Kritusių mazge“ vyrai ir moterys yra lygia-verčiai personažai. Tiek vieni, tiek kitų išvaizda aprašoma minimaliai, o jei kokie išorinės bruožai akcentuojami, tai dėl to, kad yra iš tiesų svarbūs istorijos plėtotei. Patiko, kaip romane bendrauja vyrai ir moterys, kaip jie siekia savo tikslų, tarpusavyje konkuruoja – visai kaip tikrovėje, mūsų pasaulyje, o šis panašumas sukuria bei palaiko įtikinamumo efektą. Ta pati dinamika galioja ir verslo pasaulio atstovams, ir mišriai tyrėjų komandai. Visi turi savo keistumų ir paslapčių. Nežinau, ar autorė to siekė, bet tyrėjai visi iki vieno atrodo galintys būti dvigubais agentais, išdavikais. Įtartinas ir santūrus patyręs vilkas Herbertas, ir komandos vadas Liovenheimas, nežinia kodėl staiga nutraukęs tyrimą, ir tyli, nuolat pervargusi vieniša mama Sabina, ir visuomet padėti pasiruošęs informacinių tech-

nologijų asas Gabrielis, o ypač Beti – viena įdomiausių, kompleksiausių veikėjų.

Beti atrodo kaip ką tik nušvitusi apie meditacijas, čakras ir moterišką energiją svaigstanti rugiaveidė ilgu sijonu ir dzingsinčiomis apyrankėmis. Kas tokios moters nėra sutikęs? Neklausta visiems iš eilės pasakoja, kad moters prigimtis yra tarnauti tinkamam vyrui, tačiau vos proga pasitaiko, Beti nevengia prieš kolegas vyrus demonstruoti pranašumo, pašiepti juos. Ji itin išvalgi, puikiai apklausia įtariamuosius. O ir Johanas vis pasvarsto, kad reiktų savo kolegės praeitimi pasidomėti išsamiau.

Tiesa, Johano ir Saros romantinė linija nėra itin vykusi. Romantinė linija yra vienas svarbesnių trilerio elementų. Ši linija skirta ir intrigai palaikyti, ir auditorijai plėsti: neva vyrams įdomu, kaip bus nusikaltimas tiriamas, o moterims – ar įsimylėjęliai susijungs, o jei meilės istorija nutiko praecityje arba jei vienas iš partnerių nužudytas, tai ar bus atkeršyta, ar išsigydys gyvasis savo žaizdas ir pan. Taip pat meilės kolizijos detektyvuose generuoja įtampą, kartais tampa net nusikaltimo motyvu – pavyzdžiui, Jo Nesbø rinkinio „Pavydo ekspertas ir kitos istorijos“ apsakymuose.

Tyrimui tik prasidėjus sužinome, kad nužudytoji Sara – buvusi tyrėjo Johano meilužė. Apie savo ryšį su nužudytąja tyrėjas privalo pranešti vadovybei, tačiau to nepadarė, todėl jam gresia ne tik nušalinimas nuo bylos, bet ir karjeros pabaiga. Iš pradžių atrodo, kad Saros ir Johano ryšys buvo vien seksu grįstas, be išpareigojimų, tačiau antrojoje romano pusėje jau minimos abiem po išsiskyrimo likusios dramatiškos žaizdos. O dar patetiška išsiskyrimo istorija... Viena vertus, nužudyta mylimoji suveikia kaip pretekstas tęsti tyrimą net po nušalinimo. Bet toks motyvas perteklinis, būtų užtekę ir Johano karjerizmo bei giliai slypinčio nuoširdaus teisingumo siekio.

Įdomus ir savaip gilus, dramatiškas „Youcan“ bendraturtės, fatališkos penkiasdešimtmetės Lidijos Graft psichologinis portretas. Moteris graži ir įtakinga, tačiau beviltiškai įsimylėjusi ją finansiškai išnaudojantį populistinės partijos lyderį Valterį Zygelį. Tačiau tai, kad ši įtakingo vyro meilės siekianti moteris seksualiai išnaudojo vaikiškos išvaizdos imigrantą iš Indijos, – psichologiškai nepagrįsta. Atrodo, paauglio išnaudojimo prireikė siekiant Graft ir jos atstovaujamą socialinį sluoksnį demonizuoti, sutirštinti spalvas. Tačiau liūdna imigrantų kasdienybė, jų nuolat patiriama neteisėybė, visapusiškas išnaudojimas, latentinis, o kartais ir atviras net žemiausiems socialiniams sluoksniams priklausančių vokiečių ir kitų baltųjų imigrantų rasizmas romane ir šiaip akivaizdūs.

Būtent dėl migracijos, imigrantų, karo / karų pabėgėlių temos „Kritusių mazgas“ yra aktualus, klausimus keliantis kūrinys, nors, kaip geram trileriu ir dera, atvirai į gelmes nepretenduoja. „Kritusių mazgo“ veiksmas vyksta 2015 m., romano veikėjai daug svarsto apie imigrantus ir to meto situaciją Vokietijoje, apie augantį nusikalstamumą, o jų pažiūros tikrai nėra politiškai korektiškos – dauguma tyrėjų ir eilinių policininkų imigrantus ir Merkel politiką keiksnoja, pranašauja Vokietijos baigtį.

Vis dėlto pamažu išryškėja specifinio destruktivaus santykio su kitu ypatumai. Imigrantus šelpiame, tačiau laikomės nuo jų atstu, todėl jie negali visavertiškai įsilie-

TEKSTAI NE TEKSTAI

KADA PERSKAITYSI TĄ SUDĖTINGUMU GARSĖJANČIĄ KNYGĄ

ti į naujas visuomenes. Pavyzdžiui, Johano mama kepa samosas ir neša į pabėgėlių centrus, tačiau niekada nė vieno iš centrų gyventojų nėra pasikvietusi į svečius. Jei formaliai kitą įsileidžiame, bet atsitveriamė nuo jo ar jos nematomomis sienomis, kaip galime tikėtis, kad jie integruosis? Arba: tyrėjas Johanas svarsto, kaip pavojinga tapo mieste, kad moterys (vokietės) patiria nuolatinę seksualinių priekabių grėsmę, tačiau jo žiūra vienkryptė – imigrantai kelia grėsmę mums, vokiečiams, svetimieji priekabiauja prie mūsų moterų. Tačiau kiek seksualinio smurto – tiek iš savų, tiek iš svetimų – patiria imigrantės? Ir kuo pasitikėti, į ką kreiptis gali jos (o ir jie – Hafizo atvejis), jei net policininkams svetimųjų bėdos atrodo antraeilės?

Nors „Kritusių mazgo“ temos sunkios, knyga nėra niūri. Patiko subtilus D. Kleponės humoras, gebėjimas fiksuoti kasdienes, atpažįstamas situacijas nepaverčiant jų banaliomis, lėkštomis. Tikriausiai kiekvienoje komandoje yra žmogus, kuriam tiesiog neįmanoma išaiškinti, kaip prisijungti prie vaizdo konferencijos, kaip įsijungti mikrofoną, tinkamai pakreipti kamerą:

Gabrielis prijungė vaizdo konferencijų programą ir paskambino Klausui. Po kelių signalų vaizdas ekrane atgijo ir pasirodė Klausas kelnų viršus, automobilio saugos diržo fragmentas bei skardinė heinekeno.

– Klausai, ar girdi mus? – pašaukė Gabrielis.

– Tu ką, idiote, geri alų tarnybiniame automobilyje?! – subliuvo Liovenheimas. Alaus skardinė akimirksniu dingo iš ekrano, pasigirdo garsūs keikimai, ekrane šmėstelėjo Klausas veidas, tada vaizdas nusistovėjo – projektorius terodė dėmėtą automobilio sėdynės gobeleną.

[...]

– Klausai, gerai, ar girdi?

Klausas jau buvo pasidėjęs kompiuterį ant prietaisų skydelio ir nukreipęs kamerą reikiama kampu – tiesiai į suplukusią, įraudusią ir nelaimingą savo stambią fizionomiją. Kažką žiopčiojo, bet nieko nesigirdėjo.

– Klausai, įsijunk mikrofoną, – nekantriai įsiterpė Gabrielis. – Juk ro-džiau, kairėje mikrofono ženklas [...].

(p. 419–420)

Poetinės, lyrinės lietuvių prozos gerbėjai tikriausiai suabejos: aktualios temos – tai dar ne literatūra. Kurgi šios knygos literatūriškumas? Atsakymas tiesiogiai susijęs su žanrine apibrėžtimi. Tiksliau, žanrinės literatūros specifika išmanymu ir gerbimu. Lietuvoje dauguma profesionalių kritikų ir kritikių žanrinės literatūros vertinti, aptarti, pristatyti nesugeba (ir atvirai nenori), nes apie tokią literatūrą nesimokė universitetuose, jos neskaitė, neskaito ir nesidomi, kaip būtų galima popliteratūrą skaityti bei analizuoti. Popliteratūroje įnirtingai ieškoma „aukštosios“ literatūros požymių, trileriai vertinami aukštosios literatūros kategorijomis arba bandoma prie šių kategorijų pritempti tai, kas akivaizdžiai yra iš kito „žanro“. Dėl to gera popliteratūra, tokia kaip D. Kleponės „Kritusių mazgas“, paprastai pražiūrima (nepakanka nuorodų į aukštąją literatūrą), o palankių įvertinimų sulaukia įvairūs žanriniai nesusipratimai, tokie kaip *à la* prustišku stiliumi suraityta vargiai paskaitoma Marijaus Gailiaus distopija „Oro“ ar klasiškinės literatūros citatomis iki absurdo perkrautas Manto Adomėno šnipų trileris.

Visų pirma, kalbinis rafinuotumas, išraiškingas stilius nėra gero detektyvinio (ar distopinio) romano kriterijus. Detektyvinei istorijai metaforos, sudėtinga sintaksė, intertekstinių nuorodų gausa ne padeda, o trukdo. Ilgi banguoti sakiniai, smulkiusių vidinių virsmų akcentavimas stabdo veiksmą, nukreipia dėmesį nuo svarbių detalių ir net paties nusikaltimo, ištirpina intriga, paskandina, apsinkina siužetą. Puikus pavyzdys yra Renatos Šerelytės detektyvinis romanu vadinamas kūrinys „Vardas tamsoje“. Mažo miestelio tyrėja aiškinasi jaunos merginos nužudymą, nusikaltėlio paieškos tyrėją sugrąžina į pačios komplikuo-tą, liūdną praeitį. R. Šerelytės sakiniai yra lyrinės prozos etalonas, kvapą gniaužia ir ypatingas dėmesys tyrėjos vidujybei. Tačiau detektyvinę istoriją lyriniai inkluzai galų gale nužudo, tarkime, pasmaugia: nors romaną skaičiau kelis kartus, nebeatsimenu, kaip ten viskas baigėsi su nusikaltimo tyrimu, tik tiek, kad tyrėja nugrimzdo į save ir viskas... kažkaip baigėsi.

Gero detektyvinio romano, trilerio požymis yra geležinė logika ir neutralus stilius. Ideali sintaksė tokia elementari, kad net pamiršti, jog skaitai. Įvykiai, atrodo, patys vyksta be jokios medijos pagalbos. Kita vertus, tai nereiškia, kad trileris negali turėti savitos atmosferos, kad kalba ir vaizdiniai turi būti primityvūs ir šabloniški. D. Kleponės romanui specifinę, slo-gią atmosferą suteikia pavasarėjančiame Berlyne tvyrantis karštis, dulkės (bylos išsprendimas sutampa su gaivesnio oro gūsiu). Arba viešbučio „The Venetian Macao“ klaidūs, košmariški koridoriai, neaprepiamas pastato dydis, jo gyventojų margumas.

Taip pat tikslūs, lakoniški, vidinį kompleksiskumą perteikiantys veikėjų išorės apibūdinimai. Lidijos drabužiai brangūs, kūnas įdeges ir sportiškas, tačiau po saulės akiniais akys paraudusios, paakiai pajudė. Jupiterio „spyruokliuojanti eiseną, aukštai iškelta galva ir nugalėtojo šypsena turėjo nukreipti dėmesį nuo neįspūdingo stoto, kruopščiai užšukuotos plikės ir raudonomis dėmėmis nušerpėtojusios rankų“ (p. 459). Tokie pat lakoniški, bet tikslūs būsenų aprašymai: kai Liubai netikėtai pranešama apie draugės ir kolegės mirtį, akimirka „atrodė, kad laikas tįso, erdvė išlanko, svetainės sienos ir lubos nutolo, kambarys išsiplėtė. Liuba tarsi pakibo toje Berlyno centre esančio buto judančiomis sienomis amorfinėje masėje. Garsai taip pat nutolo – kažkur zyzė televizorius, vakaro žinių vedėja be garso žiopčiojo“ (p. 54).

Geros literatūros požymis yra ne kokio vieno konkretaus etaloninio kalbinio registro įvaldymas, o gebėjimas pasirinkti tokį stilių, tokią raišką, kurie leistų papasakoti norimą istoriją ir įgyvendinti žanrines konvencijas, jeigu jų nusprendžiama laikytis. Šiuo požiūriu D. Kleponės „Kritusių mazgas“ yra tiesiog gera žanrinė literatūra, stipriai sukaltas ir gerai parašytas paveiklus trileris, kokių mūsų literatūroje labai mažai. Be jokios abejonės, rekomenduoju.

– VIRGINIJA KULVINSKAITĖ –

Vėlinių vakarą

Gerai, kad Vėlinių vakarą tu, Mildut, atėjai aplankyti manęs. Grabnyčių žvakę uždegei. Dabar aš vėl girdžiu, kaip Skiemonių bažnyčios šventoriuje vėjas užauja, kaip lapai šiurena, krinta ir glaudžiasi prie mano kapelio. Ir vėl galiu kalbėtis su tavim. Niekas dabar manęs nepašnekina. Ačiū, kad baltą ramunę padėjai. Vadinasi, nepamiršai mano eilėraščių. Prisimeni:

*Baltos kapų gėlės,
Išbalau ir aš.
Baltą ramunėlę
Mirus kas atneš?*

Tik nevadink manęs dėde, juk žinai, kad nemėgstu. Turiu savo pavardę ir vardą. Esmu Untanas Pakalnis. Gimiau labai gražioj vietoj, prie Kernadėto ežero. Ne tik mano, bet ir tavo numylėto, nes grečium ir tu gimei, tik po pusšimčio. Kalėjimų „universitetuose“, kai ilgėdavaus artimų žmonių ir savo krašto, kai širdį labai sopėdavo, mintys vis skrisdavo ir skrisdavo gimtinėn. Regėdavau:

*Ežeras už kluono sidabru čion tviska.
Juodalksniais apstotas vilnim teliuskuoja,
Naktį jame mėnuo, kai nutyla viskas,
Veidą savo prausia ir žvaigždės bučiuoja.*

*Žvaigždės jame supas, gauda viena kitą
Po apverstą dangų pernakt iki ryto.
Ant lapų plačiųjų suklaupę lelijos,
Vandenį jų žiedai kaip baltos žarijos.*

Aš ne poetas. Koks galiu būti poetas, aš bemokslis valstietis, žemė ariau, šieną pjoviau. Gal ir žemdirbys buvau prastas, nes skubindavau darbus nudirbt, kad knygom laiko liktų. Užsi-skaičius šieną sulydavu, nes šitie darbai tik kūnui pasotinti, o mano dvasia buvo alkana. Už viską, ką žinau, ką moku, koks aš pats esu, – tai knygoms dėkui. *Libri – amici, libri – magistri...* Knygos mano gyvenimo alfa ir omega. Pradžia ir pabaiga. Prie knygos devyniasdešimt antrais savo metais gyvenimą pabaigiau. Su knyga savo gyvenimą pradėjau, kai lietuviška spauda buvo draudžiama. Skaityt besimokydamas slapščiau su tėvu knygas, dar vaikas būdamas. Tik netikėjau ir sapnuot nesapnavau, kad istorija kartosis. Keturiasdešimt spaudos laisvės metų. O paskui ateis laikas, kai vėl knygas slapstyt reiks. Daug ką galėjau pakišt po šiaudais, po balkiais. Nežinojau, nepramačiau. Nešė glėbiais mano knygas, vertė kieme ir degino...

– Ką jūs čia darot? Šitoj lentynoj buvo Daukantas, – šaukiau. – Negi nežinot, kas yra Daukantas?!

Susimildami palaukit, Lietuvos istorijos nesudeginkit!

Tik tie inkvizitoriai manęs negirdėjo, jų veidai buvo abejingi, šalti, akys tuščios. Jie daužė ir pylė keptuvėn kiaušinius, rūpinosi, kad kol ugnies daug, išsikeptų kiaušiniene. Šokau prie laužo ir ištraukiau jau pradėjusius gruzdėti Kudirkos raštus. Jie išplėšė iš mano rankų knygas, surišo virve rankas.

Keturiasdešimt metų viską rinkau, ką tik gaudavau, savo rankom įrišau. Dabar žiūrėjau, kaip dega lietuviški laikraščiai, pirmieji mūsų rašytojų raštai, su meile ir pagarba mano atvers-ti, glostyti ir skaityti. Ką aš jaučiau? Ką aš galėjau jausti tą valandą? Sopolį galugerklėj. Didelį sopulį. Kad nepradėčiau vėl šaukt, kartojau ir kartojau pašnibždom: „Atleisk jiems, Viešpatie, jie nežino, ką daro. Atleisk jiems, Viešpatie, jie nežino, ką daro...“

Po trijų dešimtmečių tu rašei apie mane žurnale, bibliofilu vadinai, senienų rinkėju. Kas iš tavo rašymo, jei apie inkvizicijos laužą nutylėjai ir kad aš už kunigo Stasiaus Būdavo 1943 metais išleistas „Vidurnakčio svečius“ kalėjimų „universitetus“ ėjau, nepasakei. Kieta tai knyga. Sovietams ji buvo už bombą baisesnė. Bet tu apie ją nutylėjai. Tik senais leidiniais ir mano surinktoms drožinėtom verpstelėm džiaugeisi. Suprantu, sovietmečiu kitaip ir negalėjai. Grįžęs iš „universitetų“, aš vėl rinkau. Juokdavosi iš manęs kaimo žmonės: „Ot suvaikėjįs sanis! Ažu dvi apdriskusias knygas bekanio-kų atadave.“ Ne tik bekaniookus ir pensiją atiduodavau. Nedaug ko man senam bereikėjo, tik knygų. *Libri – amici, libri – magistri... Sermo est imago animi...* „Tai nusanėja Pakalnis! Su katėm latyniškai šneka...“ – juokdavosi kaimynai.

Vėjas žvakę užpūtė. Vėl tamsu, šalta. Ačiū, kad uždegei. Aš dar tiek daug nepasakiau.

Nepatiko man tavo mokytojai, Mildut, kurie mokė netikėt Simonu Daukantu, niekindami jį vadino idealistu. Be meilės ir supratimo negalima parašyt savo tautos istorijos. Daukantas šventas mum žmogus, nes jam dūšią dėl Lietuvos sopėjo. Ar tu skaitei visus jo raštus? Ne? Tai paskaityk ir savo protu gyvenk.

*Tas neišmintingas, kurs senovę peikia.
Jinai daugel davė, tik dėkoti reikia.*

Žvakė vėl supleveno, bijau, kad neužpūstų. Prisimeni, kartą juokais aš paklausiau jūsų, jau-nų, kas yra laikas. Nė vienas nežinojot. Dabar aš tau pasakysiu. Laikas – tai žmogaus jausmai ir mintys, išsaugotos knygose, skriejančios erdve iš vieno amžiaus į kitą. Ne kosmine, o žmogaus dvasios erdve. Svarbu, kad atsirastų tokie žmonės, kurie prikelia jas, nusijoją pelus nuo grūdų, sudaigina ir pasėja. O šituos žiemkenčius pjaus jau kiti. Svarbu, kad būtų sėjėjų...

Žvakė jau baigia degt. Aš dar noriu tavęs, Mildut, paklaust: tie, kurie skaitys mano išsaugotas knygas, ar jie pagalvos apie mane – mažą žmogelį, katras jas rinko ir saugojo, kad pelenais nevirstų? O gal ir nepagalvos, gal ir apie knygų inkvizicijos laužą nieko nežinos. Nueis į pra-eitį, užsimirš lyg ūkana, liks, kaip rašiau eilėraštyje:

*Čion kapai senelių būrin susirinkę,
Apjuosti kerpėta akmenine siena.
Nedaug kas bežino, kas kape kur guli,
Kurs ką mylėjo, kaip sviete gyveno.
Gal siaurą takelį, gal kelią didžiulį
Nuėjo gyvendams, kelionėj paseno.
Gal verkė? Gal virkdė? Gal vis maža buvo,
Kol pagaliau viskas – lyg nieko nebuvo...*

Ne poetas aš. Rašiau tik kai dūšią gėlė. Girdžiu, kaip užauja rudens vėjas. Bangos dabar Kernadėtu ritas. Geltoni beržų lapeliai ežero vandeny supas...

Mano uždegta žvakė baigė degt, užgeso. Tamsoj ir balsas nutilo.

– MILDA TELKSNYTĖ –

Kai reklama pasako, jog esi gražus tik savo mamai

Vasaros pabaigai artėjant, populiarius sporto klubus paleido reklaminę kampaniją, kuri norinčius ir norinčias sportuoti vilioja tokiomis frazėmis kaip „Gražus tik savo mamai? Būk gražus iš tikrųjų“ ir „Graži tik savo augintiniui? Būk graži iš tikrųjų“. Kampaniją sudaro du plakatai: viename vaizduojamas vaikas su mama, o kitame – mergina su augintiniu. Numatomas (-a) plakato žiūrovas (-ė) yra kviečiamas (-a) lankytis sporto klube (kartu pasinaudojant rudens nuolaida), kad taptų gražus (-i) ir taip padidintų tikimybę susirasti sau romantinį (-ę) partnerį (-ę). Dešimtmetyje, kuriame meilė sau yra tapusi pardavimus skatinančia priemone, tokį komunikacinį sprendimą galime laikyti laikmečio dvasios neatitinkančiu pasirinkimu. Taigi, panagrinėkime atidžiau, kas slypi po reklamine žinia ir ką iš tikrųjų parduoda sporto klubas.

Bjauriojo ančiuko fenomenas neblogai įsirežęs į mūsų sąmonę – būsi priimtas (-a), kai tapsi gražus (-i). Svajonės apie tapimą gražiam ar gražiai pardavimai bene geriausiai atsiperka. Tą galėtų patvirtinti grožio, mitybos, sporto ir kitų industrijų atstovai. Esame įtikinti, jog išvaizda dažnai lemia sėkmę, meilę, pinigus ir kitus kapitalistinio pasaulio atributus, tad siekis atitikti grožio standartą atrodo labai logiškas norint mėgautis visaverčiu gyvenimu. Dėl to, kas lemia žmogaus patrauklumą – gamta ar socialinės normos, galime ginčytis. Visgi šiame straipsnyje bus kalbama apie kapitalizme kuriamą grožio sampratą, kuri pasitelkiamą siekiant parduoti daugiau. Taigi, kaip įtikinti žmogų, kad jis gražus tik savo mamai?

Pirmiausia būtina atrasti, dėl ko galima nepasitikėti savimi. Išvaizda yra geriausias taikynys – galima pamatuoti, pasverti, pa(si)lyginti su kitais. Juk asmenybės įvairiapusiškumą tikriausiai būtų sunkiau apibrėžti. Socialinės medijos parodė, jog iš esmės bet kurią kūno savybę galima pateikti kaip nepakankamą. Prieš keletą mėnesių tiktoke išpopuliarėjo mada kelti vaizdo įrašus su grotazyme *facial features vs. facial harmony* (veido bruožai ar veido harmonija): merginos dalijasi vaizdo įrašais apie savo gražius veido bruožus, bet netinkamą veido harmoniją ir atvirksčiai. Tai tik dar vienas pavyzdys, kaip socialinėse medijose kuriamos mados, kur daug dėmesio skiriama išvaizdai ir lyginimuisi su kitais.

Antras žingsnis yra įtikinti, kad atrodai netinkamai. Tam svarbu sukurti standartą, kurį gali atitikti vos keli procentai visų pasaulio žmonių, ir paversti tai siekiamybe. Naomi Wolf knygoje *The Beauty Myth* teigia, jog šiuolaikiniai grožio standartai yra tokie griežti, kad tik labai nedidelė dalis moterų, apie 2–5 %, gali atitikti idealius kūno standartus. Šią mintį palaiko ir kiti tyrimai, kurie rodo, kad mažiau nei 5 % moterų atitinka mados industrijoje vyraujančius kūno standartus. Nors vyrai susiduria su mažesniu spaudimu dėl išvaizdos nei moterys, visgi tam

tikri standartai yra labai specifiniai ir sunkiai pasiekiami. Pavyzdžiui, Harrisono G. Pope'o, Katharine'os A. Phillips ir Roberto Olivardios knygoje *The Adonis Complex: The Secret Crisis of Male Body Obsession* aprašoma, kaip vis didėjantis dėmesys vyrų kūno raumenų tonusui, liesumui ir ūgiui sukuria vadinamąjį Adonio kompleksą, kai vyrai jaučia stiprų spaudimą atitikti tik nedidelei daliai vyrų natūraliai pasiekiamus kūno standartus. Medijų pateikiami vyriško kūno standartai dažniausiai apima labai raumeningus, liesus kūnus, turinčius mažai riebalų masės, o tai gali turėti neigiamą poveikį psitenkinimui savo kūnu. Tyrimai rodo, kad didelis nepasitenkinimas savo kūnu yra vienas iš pagrindinių valgymo sutrikimų vystymosi veiksnių.

Trečia, sukūrus neįveikiamą standartą, palaikyti išvaizdavimą, kad minėti keli procentai yra ne siekiamybė, o norma. Taip yra sukuriamas ir palaikomas grožio ir kūno standartas, kurio dauguma žmonių net negali atitikti. Neatitikus visuomenės lūkesčių, atsiranda tikimybė pradėti jaustis nepakankamam, nepasitikėti savimi ir savo kūnu, vertinti save kitų akimis.

Taigi, žvilgtelėkime į jau minėtos kampanijos plakatą ir pažiūrėkime, kaip šie standartai palaikomi per medijas. Plakate „Gražus tik savo mamai? Būk gražus iš tikrųjų“ vaizduojamas vaikas su mama, pasidabinę panašiais nertais drabužiais baltais ir raudonais dryžiais. Galima atpažinti, kad šaipomasi iš vaiku, turinčių artimą ryšį su mama. Kitaip tariant, akcentuojamas *mamyčiuko* archetipas pabrėžiant, kad gerą santykį su mama turintys vaikai yra nepatrauklūs potencialiems (-ioms) partneriams (-ėms). Šalia galime apžvelgti ir merginų auditorijai skirtą plakatą su šūkiu „Graži tik savo augintiniui? Būk graži iš tikrųjų“. Čia atpažįstamas *senmergės* archetipas, tik vietoj tradicinės katės vaizduojamas šuo. Kaip ir plakate, kuriame pavaizduotas vaikas su mama, mergina ir jos augintinis vilki panašiais marškiniais baltais ir mėlynais langeliais. Abiejuose plakatuose tiek vaikas su mama, tiek mergina su augintiniu turi panašumų: šukuosena, plaukų spalva, drabužiai ir jų spalvinė gama bei tekstūra. Sporto klubas, numanoma, kviečia atrasti autentiškumą, „savąjį aš“ ir atsiskirti nuo komforto zona tapusių artimųjų. Svarbu paminėti, kad plakatuose vaizduojami konvenciskai gražūs, patrauklūs ir stilingi žmonės, kurie, pasak plakato, vis dar nėra pakankamai patrauklūs turėti partnerį (-ę). Taigi, galime numanyti, jog sporto klubas skleidžia žinią, kad santykius kuria tik itin gražūs ir sportiški žmonės.

Tai ne pirmas kartas, kai populiarius sporto klubas prasilenkia su tendencijomis, skatinančiomis save priimti tokį, koks esi. 2019 metais buvo išleista reklama, kurioje buvo vaizduojami itin sportiški vaikas ir mergina. Reklaminiuose stenduose buvo teigiama: „O taip, jai tikrai

svarbiausia tavo humoro jausmas“ ir „Ne, tai aišku, kad jis tave myli už akis“. Abi reklamos kampanijas vienija kūno sudaiktinimas, romantišnių partnerių pasirinkimas tik pagal fizinius duomenis. Tuo metu Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba buvo sulaukusi oficialaus skundo dėl šios reklamos, jame buvo teigiama, kad reklama formuoja stereotipus ir diskriminacines nuostatas. Praėjus penkeriems metams, atrodo, sporto klubas pasirinko pasilikti tame pačiame stereotipus reprodukuojančiame taške. Abi reklamos skelbia, jog išvaizda, atitinkanti kapitalizmo apibrėžtus standartus, yra pagrindinis matas, pagal kurį galima vertinti (potencialų (-ią)) partnerį (-ę). Dauguma žmonių tikriausiai atsakytų, kad norėtų būti vertinami ne tik dėl savo išorinių savybių, bet ir dėl įdomios asmenybės, charakterio bruožų ar nestandartinių pomėgių, o prasmingus santykius norėtų kurti stiprindami emocinį ryšį. Žavi asmenybė išsiskiria įvairiapusiškumu, o patrauklumas ir seksualumas nebūtinai yra ypač sportiškos ar tobulos išvaizdos išdava. Be abejo, sporto klubo tikslas yra parduoti kuo daugiau narysčių – o kas geriau padeda parduoti nei galimų klientų įtikinimas, kad jie nepakankami? Iš šių metų kampanijos plakatų galime matyti, jog klubas teigia, kad grožis lygu sportiškumui. Taigi, jeigu esi nesportiškas (-a), vadinas, esi negražus (-i). Kitaip tariant – nevertingas (-a). Klubas laikosi nuostatos, kad žmogui vertės suteikia partneris ar partnerė, o ne jis pats savaime.

Labai gaila, kad sporto klubo komunikacija yra paremta žmogų sudaiktinančiais standartais ir neatspindi įvairovės. Žinant, kad pasaulyje yra nemažai žmonių, nukentėjusių nuo dietų kultūros ir siekio turėti tobulą kūną, mažų mažiausiai neapdairu skleisti žinią, kurioje galima įžvelgti paslėptą ir galbūt neapgalvotą tikslą nuvertinti. Sportas, kuris gali prisidėti prie geresnės mūsų sveikatos ir ilgaamžiškumo, yra pasitelkiamas kaip įrankis priversti žmogų jaustis blogai dėl savo kūno. Naujais tyrimais nagrinėja *body positivity* judėjimo įtaką. Šis judėjimas skatina pozityvų požiūrį į savo kūną ir jo priėmimą nepaisant visuomenės lūkesčių neatitikimo. Nors tyrimų apie šį judėjimą dar nėra daug, pirminiai rezultatai rodo, kad jis gali prisidėti prie geresnio savęs vertinimo ir mažesnio nepasitenkinimo savimi. Teigiamų pokyčių atsiranda priėmus save, o ne dėl lūkesčio atitikti normas. Šiandien pro savo kambario langą matau šūmetį sportuoti kviečiantį reklaminį stendą, tačiau tikiuosi, jog ateityje sprendimus priimančios žmonės pagalvos ne tik apie pasipelnymą iš žmonių nesaugumo, bet ir apie teigiamą pokytį priimant įvairovę ir save.

– KAROLINA MOTIEJŪNAITĖ –

Kas ten stovi ante portas, arba Kodėl politikai neturėtų naudotis istorinėmis analogijomis

► Atkelta iš p. 4

socialiniu (komunistai, socialdemokratai) ar konfesiniu (Centro partijos katalikai) pagrindu, o NSDAP pavyko įsibrauti beveik į visus visuomenės sluoksnius. Partijos iškilimas 1930 metų rugsėjo rinkimuose patvirtino Hitlerio po 1923 metų nepavykusio pučo suformuotą idėją – ateiti į valdžią pasinaudojant egzistuojančia sistema, per rinkimus, kad paskui būtų galima likviduoti nekenčiamą parlamentinę sistemą. Tačiau 1930 metais jis dar buvo toli nuo tikslo.

Nacių partijos iškilimas iš pradžių klimatą šalies viduje padarė brutalesnį. SA ir komunistinė *Rotfront* organizacija vis dažniau susikaudavo gatvių mūšiuose, kuriuose nebuvo išvengiama susišaudymų ir žudynių. Politika buvo daroma gatvėse. Socialdemokratų vadovybė gerai suprato iš Hitlerio partijos kylantį pavojų, tad nusprendė toleruoti Brüningo vyriausybę, t. y. balsuojant už nepaprastosios padėties įsakus nebalsuoti, kad Reichstage nesudarytų šiems įsakams įvesti reikiamos daugumos. Antraip Reichstogas vėl būtų paleistas, o kuri partija laimėtų rinkimus, buvo aišku. Tad 1931 metais toliau valdė Brüningo vyriausybė, o socialdemokratų toleruojamas kancleris pergyveno daugybę opozicijos bandymų pareikšti jam nepasitikėjimą Reichstage. Bedarbių skaičius, kuris 1930 metų pabaigoje pasiekė 4 milijonus, 1931 metų pabaigoje išaugo iki 5,5 milijono. Nauji NSDAP laimėjimai landtagų rinkimuose sulaukė dėmesio iš Hindenburgo aplinkos. Dešiniųjų stovyklai per visą Veimaro respublikos laikotarpį nesisekė įgyti valdžią parlamente, nes vokiečių

nacionalizmas neturėjo masinės partijos, kuri vienytų savo gretose ne vien konservatyvius Vokiečių nacionalinės liaudies partijos gerbėjus. Dabar tokia partija atsirado, bet senojo nacionalizmo atžvilgiu laikėsi priešiška. Dešiniems atrodė, kad atsirado galimybė panaudoti NSDAP saviems tikslams ir su Hitlerio parama užbaigti sugrįžimą nuo parlamentinės respublikos į prezidentinį valdymą. Tokio Hitlerio instrumentalizavimo siekė ir reichsveras, matęs potencialią stipriuosą SA, kurie tuomet turėjo pusę milijono vyrų.

1932 metais laukė ir reicho prezidento rinkimai. Hindenburgas tikėjosi, kad su savo statytinio kanclerio Brüningo pagalba derybose su partijomis, o visų pirma su Hitleriu pasieks, kad būtų pakeista konstitucija ir prezidentavimo laikas būtų pratęstas. Tokiam sprendimui būtinai reikėjo nacių partijos Reichstage pritarimo. Hitleris atmetė tokį pasiūlymą ir kiek palaukęs pats iškėlė savo kandidatūrą prieš Hindenburgą. Susidarė keista situacija, kai Vokietijos socialdemokratų ir kitos liberalios partijos pasisakė už Hindenburgą perrinkimą. Pirmajame rinkimų ture Hindenburgui pritrūko visai nedaug iki išrinkimo, bet jam teko dalyvauti pakartotiniuose rinkimuose kartu su Hitleriu ir Vokietijos komunistų partijos vadovu Ernstu Thälmannu. Šiuose rinkimuose feldmaršalas nugalėjo ryškia persvara (53,5 %), nors 36,8 % rinkėjų savo balsus atidavė Hitleriui.

Rinkimų rezultatu tapo ir Brüningo atstatydinimas, kadangi Hindenburgas buvo nepatenkintas, nes rinkimuo-

se jam reikėjo dalyvauti prieš komunistą ir „Bohemijos jefreitorių“, kaip jis vadino Hitlerį. Naujai išrinktas reicho prezidentas laikė gėdingu dalyku, kad už savo perrinkimą jis turėjo būti dėkingas socialdemokratams, ką ir prikišo Brüningui. Tuo pasinaudoję intrigantai su generolu Schleicheriu priešakyje įkalbėjo Hindenburgą atleisti Brüningą. Norėdamas išsiaiškinti nacių požiūrį į galimą jų dalyvavimą vyriausybėje, Schleicheris užmezgė kontaktus su Hitleriu, o naujuoju kancleriu pasirinko labiau nuo jo priklausantį žmogų. Iš Vestfalijos kilęs aristokratas Franzas von Papenas (anot Peterio Gay'aus, „pilkas, išdžiūvęs, visų stumdomas reakcionierius centristas“ (p. 174) sudarė vyriausybę iš aristokratų ir politikų, kurie buvo už konservatyvią dešinę politiką, o gynybos ministru tapo Schleicheris. Vokiečių reakcija, išskyrus patį Hindenburgą, kuris buvo patenkintas tokia vyriausybės sudėtimi, buvo tarp nusivylimo ir pašaipos. „Baronų kabinetas“, kaip jį praminė tauta, skubėjo įvykdyti savo pažadus. Papenas Hindenburgu vardu paleido Reichstagą, o paskui prasidėjusi rinkimų kova vyko politinės prievartos apimtose Vokietijos gatvėse. NSDAP, gavusi 37,3 % balsų, tapo stipriausia partija ir pasiuntė į naująjį Reichstagą 230 deputatų. Nacionalistai manė jau turintys valdžią, tačiau viskas, ką siūlė Papenas ir Schleicheris, tebuvo vicekanclerio postas Papeno vyriausybėje, o tai Hitleriui atrodė esą nepriimtina. Jokių rezultatų nedavė ir pokalbis su Hindenburgu, kurio asmeninė antipatija „Bohemijos jefreitoriui“ buvo gerai žinoma. Hindenburgui tiesiai paklausus Hitlerį, ar jis

Kas ta bohema: nuo menininkų socialumo iki seksualinės laisvės

Analizuojant Lietuvos tarpukario kultūrą, susiduriama su greitai augančiu miestu ir miestietiška bendruomene. Čia intensyviai kūrėsi įvairios oficialios ir savanoriškos organizacijos, siekiančios vystyti kultūrą, meną, telkti miesto bendruomenę. Tarpukario Lietuvoje šio proceso židinys buvo Kaunas. Šioje erdvėje menininkų pasaulis, kaip ir jų veiklos formos, buvo įvairūs, susijęs su įvairiomis struktūromis: valstybiniu teatru, muziejais, universitetu, Bažnyčia, taip pat veikė ir nepriklausomi sąjūdžiai, įsisteigę patys ar su kitų valstybių parama. Tokia situacija sąlygojo kultūrinę dinamiką, kurioje bent dalį menininkų galima susieti su bohemos apibrėžimu.

Trečiajame dešimtmetyje Lietuva atrandama kaip europietiškos kultūros tradicijų erdvė. Tačiau Kaunas negalėjo visiškai patenkinti miestietiškos kultūros lūkesčių, o vizitai didžiuosiuose Europos miestuose padėjo formuoti menininkų savivokai, savęs kaip profesionalų suvokimui. Vienas iš tokių miestų buvo Paryžius. Nemažai Kauno kūrėjų žavėjosi prancūzų kultūra kaip sektina ir modernia ir pačiu Paryžiumi kaip laisvės miestu, Europos meno centru. Bohemos tradicijos buvo nusižiūrėtos ne tik kultūros sostinėje Paryžiuje, bet ir kituose Europos miestuose. Pavyzdžiui, vyresnės literatų kartos atstovas Juozapas Albinas Herbačiauskas bohemiškumo „mokėsi“ Krokuvos kabareto tipo kavinėje „Žalioji balionėlis“, kur rinkdavosi žymiausi Lenkijos menininkai. Buvo studijavusių ir Peterburge, Maskvoje, Berlyne.

Neaišku, kiek užsienyje praleistas laikas turėjo įtakos bohemiškiems polinkiams ar, atvirkščiai, jų išsižadėjimui, tačiau tai, jog nemaža dalis literatų buvo keliavę po Vakarų ir Rytų Europą, leidžia daryti prielaidą, kad jų parsivežti skirtingi kitų šalių bohemiško gyvenimo įspūdžiai bei suformuoti įpročiai buvo integruoti į Kauno kultūrinio gyvenimo realijas ir menininkų kasdienybę. Patirtis pritaikant Kauno sociokultūriniam kontekste ir jungiant su jau egzistuojančiais gyvenimo stiliais, formavosi savitas menininkų gyvenimo būdas. Žvelgiant į bohemos raidos dinamiką XX a. 3–4 deš., galima teigti, jog šis reiškinys, prasidėjęs pačioje nepriklausomybės pradžioje, trečiajį dešimtmetį augo, jo gretas pildė jauni, užsienyje lankęsi menininkai, aktyvi buvo ir vyresnioji menininkų karta. Ketvirtojo dešimtmečio pradžioje, išsiskirsčius aktyviausiems sąjūdžiams, entuziazmas šiek tiek atlėgo, tačiau kultūrinį gyvenimą palaikė naujos asmenybės, kurių idėjos buvo artimos bohemiškosioms.

XX a. pradžia istoriografijoje apibūdinama kaip rašytojų individualėjimo laikotarpis, tačiau Pirmosios Lietuvos Respublikos kūrėjams buvo būdinga ir kolektyvinė tapatybė. Tai rodo gausus įvairių srovių, judėjimų, kolektyvinių leidinių egzistavimas, kolektyvinio buvimo formų ieškojimas. Aptariamuoju laikotarpiu kiekvienas iš menininkų buvo išskirtinė asmenybė, taigi ir individualistas, o kai kurie iš jų buvo charizmatiški ir traukė aplink burtis kitus. Būdami individualistais, jie veikė ir kolektyviai, o jų

bendruomeniškumas buvo viena savęs realizacijos formų bei bohemos atsiradimo prielaidų. Kūrybinėse profesijose individualizmas suvoktinas kaip būtinybė. Jis glaudžiai susijęs su bendruomeniškumu ir be jo beveik nefunkcionuoja. Tačiau siekis pasinaudoti individualistų iškovojujamais yra balansavimas link privatizmo (Vytautas Kavolis, *Nepriklausomųjų kelias*, Vilnius: Versus aureus, 2006, p. 259–260).

Tarpukario Lietuvos kūrėjų individualizmą galima apibūdinti ne tik kaip pavienių asmenų individualaus meninio stiliaus paieškas, bet ir kaip jungimąsi į platesnius menininkų sąjūdžius, kurių kiekvienas deklaravo savitas menines bei politines pažiūras ir vienijo panašių pozicijų besilaukiančius kūrėjus. Vytauto Kavolio teigimu, „individas nėra visiškai skirtingas nuo kitų, bet jis turi daugiau panašumo su vienais ir mažiau su kitais, ir šis panašumas jį suveda su kai kuriais kitais į vieną organizaciją“ (V. Kavolis, p. 53) arba bendraminčių grupę, meno srovę. Menininkų bendruomeniškumas buvo viena pamatinių jų gyvensenos formų. Jis reiškėsi dažno bendravimo poreikiu, kas buvo pastebima viešosiose erdvėse, pavyzdžiui, kavinėse. Nors bohemiškumas apibrėžiamas kaip asmens poreikis laikyti save individualistu, iš esmės tai yra kolektyvinis reiškinys. Panašiai mąstė ir aptariamojo laikotarpio menininkai.

Vienu pagrindinių bohemos bruožų įvardijamas finansinis nestabilumas, materialinės gerovės nesureikšminimas, lyg ir savanoriškas neturtas turtingesnėje visuomenėje, taip save priešpriešinant likusiam visuomenės daliai, jos materializmui ir sumiesčionėjimui: „Bohemos gyvenimas žmonėms, „turintiems padėti“, atrodo nesuderinamas su protingu pinigų ir paveldėto turto tvarkymu. [...] Bohema neturi ne tik nuolatinės gyvenimo vietos, bet ir pastovaus pragyvenimo šaltinio – jų kapšas tai pilnas, tai tuščias“ (Dominique Maingueneau, *Literatūros kūrinio kontekstas: sakymas, rašytojas, visuomenė*, iš prancūzų k. vertė Jūratė Skersytė, Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 45). Aptariamuoju laikotarpiu dar nebuvo susiformavęs didelis finansinio elito sluoksniu, todėl negalima teigti, kad visuomenė buvo turtinga. Tačiau galima kalbėti apie tai, kad pragyventi vien iš meninės kūrybos buvo sudėtinga. Žymiai geresnes pragyvenimo iš kūrybinio darbo galimybes turėjo oficialiajai ideologijai neprieštaravę ar ją kūrę menininkai. O nonkonformistinio kelio pasirinkimas jau buvo bohemiško gyvenimo bruožas. Tokia kūryba vargiai galėtų būti laikoma menu. Kūrėjai, besiremiantys principu „menas menui“ ar kuriantys nekonvencionalius kūrinius, dažniausiai didelio materialinio atlygio tikėtis negalėjo, tačiau taip jie išsaugojo savo kūrybos autonomiškumą. Kaip pažymima bandant apibrėžti bohemos sąvoką – bohemos atstovams būdinga telktis aplink ryškesnes asmenybes. Taip buvo ir Kaune.

Intelektualams, menininkams jau pagal apibrėžimą priskiriama pozicija būti šalia normų ir institucijų bei deklaruoti laisvesnę santykį su jomis. Tarp meno pasaulio

žmonių nepasitenkinimas valstybe, valdžia, politikais, nusiskundimai prasta kultūros, meno, menininkų padėtimi beveik įprasti. Tokio nepasitenkinimo apraiškų ir emocionalių nusiskundimų gausu Pirmosios Lietuvos Respublikos viešajame ir privačiame menininkų diskurse. Moderniojo bohemiškumo tradicijos atstovams tapo tarsi privalu deklaruoti karą su visuomene, jos normomis ir institucijomis, bjaurėtis vyrujančia socialine tvarka. Įvairūs kovos, maišto šūkių gana dažnai deklaruoti ir Kauno menininkų: skelbta kova prieš senąją kartą ir jos kūrinius, prieš netinkamą bevertę spaudą ir literatūrą, miesčioniškumą ir praktiškumą, konkretų menininką ar jo kūrinių, skaitytojų ir neskaitančiuosius ir kt. Daugelis autorių siūlė savo receptus, kaip visa tai pakeisti. Nepasitenkinimas politiniu režimu spaudoje buvo išsakomas gana retai, kritika šia tema dažniau reikšta laiškuose ir prisiminimuose.

Menininkai stengėsi susikurti specifinę profesinę kultūrinę aplinką, siekė atsiriboti nuo merkantilinių tendencijų ir išsaugoti menininko bei intelektualo laisvę ir kritišką santykį su oficialiąja kultūra. Šiuo tikslu kūrėsi nauji avangardistiniai kūrėjų sąjūdžiai, jie ne tik atnešė naujas kūrybos formas, bet ir atliko valstybės bei visuomenės kritikų vaidmenį. Apie platų maištavimą tarp Kauno menininkų negalima kalbėti, maištas daugiau reiškėsi tik pavieniais spontaniškais veiksmais.

Menininkų bohemiškos elgsenos ir jų refleksijos buvo glaudžiai susijusios ne tik su pasirinkimu tapti menininku, kas tapo pirmu žingsniu link bohemos, bet ir su gyvenamuoju laikotarpiu. Menininkų, literatų gyvenimo ir išgyvenimo sąlygoms įtaką turėjo kultūros politika, valstybės prioritetai šioje srityje bei pačių menininkų sugebėjimas sau susikurti nišas, kuriose jie save galėtų realizuoti. Kritiškas santykis su valstybinėmis institucijomis ir oficialiąja politika leido save identifikuoti kaip autsaiderį, susvetimėjusį su visuomene ir tapo viena bohemiškosios tapatybės išraiškos formų.

Konfliktai veikė kaip meninės kaitos variklis. Dar vienas svarbesnis dalykų, dėl kurio buvo grumiamasi meno lauke – kūrėjo ir kūrybos samprata: kas turi galios pasakyti, kas yra „tikras“ menas, o kas jau nėra, ir taip vienus menininkus įtvirtinti lauko centre (su visomis jame gaunamomis privilegijomis), o kitus išstumti. Ši konfrontacija pasireiškė konfliktu tarp kūrėjų kartų.

Bohema gali būti suvokiama ir kaip simbolinė agresijos forma, siekianti sudaryti kontrastą visuomenėje įprastoms gyvenimo normoms. Kūrėjai aptariamuoju laikotarpiu ne tik užsiėmė kūryba, bet ir kūrybiškai žiūrėjo į savo gyvenimą, kas atsiskleidė per jų viešąsias elgsenas. Rimtumas dažniau asocijuojasi su susikausčiusia asmenybe, o išradingas elgesys viešosiose vietose, elgesio taisyklių laužymas tapo turėtos ar siektos laisvės, kūrybingumo išraiška. Kaip rašė Michailas Bachtinas, „mes negalime suprasti dramos, jeigu nesuprantame komedijos“ (M. Bachtin, *Rabelais and His World*, translated by Hélène Iswolsky, Massachusetts: Indiana University Press, 1968, p. 474). Turima omenyje, kad analizuojant bet kokias viešąsias elgsenas svarbu ne tik tai, kas atitinka visas įprastas elgesio normas, bet ir tai, kas atskleidžia kitą – nekonvencionalią jų pusę. Deklaratyvus visuomenės konvencijų nesilaikymas – tai žaidimo forma išreikštas maištas prieš jas. Tačiau toks elgesys, kurį galima apibūdinti kaip karnavalinę elgseną, – ne tik spektaklis, bet ir gyvenimo būdas, paremtas savomis taisyklėmis ir laisvėmis. Tarpukario menininkų gyvenime dalyvavo dvi svarbios veikėjos – ironija ir parodija, jos reiškėsi viešosiose ir privačiose erdvėse, netgi akademinėje aplinkoje, buvo dažnos kūrėjų, ypač jaunųjų, aplinkos viešnios ir akcentai. Kvailiojimai buvo ne tik išskirtinė saviraiškos forma, bet ir lengvai prieinamas visuomeninės kritikos įrankis.

Apibendrinant galima pasakyti, kad bohemos apibrėžimo problema yra daugialypė. Tai ir pačios sąvokos raida, kuri patyrė pokyčius, kol galiausiai XIX ir XX a. sandūroje nusistovėjo savotiškas laisvųjų kūrybinių profesijų apibūdinimas, žymintis jų socialumo formas, kurioms būdingas maištas, ekscentriškumas, karnavališkumas, aktyvumas, veržlumas, kūrybinė, seksualinė ir kitokia laisvė, savosios situacijos reflektavimas ir kita. Bohemos vieta – tai miesto erdvės, kavinės, restoranai, barai, teatrai ir muziejai, taip pat kelionės po apylinkes ir po užsienį. Kol kas neturime aiškaus bohemos apibrėžimo. Lietuvoje bohema dažniausiai siejama su nuolatinio kavininių lankymu ir besaikio alkoholio vartojimu. Tačiau ši sąvoka apima kur kas daugiau.

– JOVITA JANKAUSKIENĖ –

Tekstas yra Lietuvos kultūros tyrimų instituto finansuojamos doktorantūros programos dalis

yra pasiruošęs tapti vicekancleriu Papeno vadovaujamoje vyriausybėje, o šiam atsisakius, Hindenburgas pareikalavo iš nacių lyderio elgtis „riteriškai“ jam būnant opozicijoje, kartu aiškiai perspėjo Hitlerį, jeigu jis puoselėtų kokius pučo planus: „Ponas Hitleri, aš leisiu šaudyti.“

„Baronų kabinetas“ įėjo į istoriją ir tuo, kad 1932 metų rugsėjo 12 dieną Reichstogas 512 balsų „už“ ir 42 balsais „prieš“ pareiškė vyriausybei nepasitikėjimą. Tai buvo toks smūgis, kokio jokiai kitai vyriausybei vokiečių parlamentas nei prieš tai, nei po to nebuvo sudavęs. Ir visa tai tapo galima todėl, kad parlamento pirmininkas Hermannas Göringas Papenui, kuris buvo atėjęs į parlamentą su Reichstago paleidimo įsaku, nedavė žodžio ir įžūliai pradėjo balsavimo procedūrą. Aiškiau ir negalėjo būti parodyta, nuo kieno malonės yra priklausoma ši vyriausybė. Naujajame Reichstage, išrinktame po jau tapusių įprastinių kruvinų rinkiminių kovų, naciai neteko dviejų milijonų balsų ir dėl to kai kurie stebėtojai manė, kad vokiškasis fašizmas jau pergyveno savo pakilimą. Tačiau politika buvo daroma jau ne Reichstage, o reicho prezidento aplinkoje, ir čia ėmė megztis tie mazgai, kurie turėjo atvesti Hitlerį į valdžią.

jo vyriausybei iškėlė parlamentas, nesušaukti naujo Reichstago. Tokie veiksmai galėjo sukelti pilietinį karą, todėl dabar jau pats Schleicheris suorganizavo Papeno nuvertimą suprasdamas, kad reichsveras pilietinio karo atveju negali vienu metu garantuoti tvarkos šalies viduje kovodamas ir prieš komunistus ir nacionalsocialistus. Nors ir nenorom, Hindenburgas atleido savąjį favoritą, o kadangi trūko kitų rimtų kandidatų, Schleicheris turėjo palikti užkuliusius ir 1932 metų gruodžio 2 dieną buvo paskirtas reicho kancleriu. Bet tuomet jau Papenas pradėjo slapta derybas su Hitleriu, į jas buvo įtrauktas ir Oskaras von Hindenburgas. Atkakliose derybose buvo susitarta dėl Hitlerio paskyrimo kancleriu, tačiau į Ministrų kabinetą turėjo įeiti tik trys naciai, o Papenui buvo skirtas vicekanclerio postas. Papenas sutiko įkalbėti nukaršusį reicho prezidentą, šis spyrijoji, bet galų gale sutiko su tokiu pasiūlymu. Iš tikrųjų konservatyvioji aplinka tikėjosi pasiekusi savo tikslą – pajungti Hitlerį savo tikslams ir taip apriboti jo veiksmų laisvę. Schleicheriui ši intriga buvo visiškai netikėtumas. 1933 metų sausio 30 dieną Hindenburgas prisaikdino Adolfą Hitlerį kaip Vokietijos reicho kanclerį. Po ceremonijos vienas iš Ministrų kabineto narių draugų ratelyje pareiškė: „Mes prispausime Hitlerį prie sienos taip, kad jis žviugs.“

– VYGANTAS VAREIKIS –

Papenas galutinai atsiribojo nuo savo globėjo Schleicherio ir norėjo dėl tos negražios scenos, kurią

Nuotykis Šilelyje

Laimingos mano vaikystės dienos, jos iškyla iš praeities kaip iš miglos. Kai tau tik penkeri, visas judėjimas, kuris vyksta ir pranyksta už tavo žvilgsnio ribų, yra kupinas paslapties rūko. Tai pasaulis, kuriame dar tavęs nebūta, kuriame tau dar neleido būti. Jis traukia, jį reikia iširti, nes yra čia, visai šalia, ir tuo pat metu jo nėra, jis nepasiekiamas.

Tai buvo paskutinės Kalėdų šventės Paliepiuose. Prie 1940-ųjų Kūčių stalo susėdė visi – ir seneliai, ir tetutė Stasė su dėde Pranu, ir visa mūsų šeima: mamytė, tėvelis ir aš, keturmetė mergaičiukė. Mamytė vėliau dažnai vis pasakodavo, kaip visi traukė iš po staltiese padėto šieno šiaudelius – jų ilgis, kaip buvo manoma, rodė žmogaus gyvenimo metus. Patį trumpiausią šiaudelį ištraukė mano tėvelis ir dėl to labai susijaudino.

Tuoju po Kalėdų tėvelis išskubėjo į Vilnių, į darbą Generaliniame kariuomenės štabe, o mes su mamyte dar likom Paliepiuose. Vieną popietę išėjom pasivaikščioti į Šilę. Buvo šaltas žiemos pavakarys, šiek tiek snyguriavo. Diena jau baigėsi, medžius ir krūmus palengva užplūdo vakaro mėlynumas, kilo rūkas. Mamytė žingsniavo gana sparčiai, o aš keliavau gerokai nuo jos atsilikusi. Staiga pajutau, kad kažkas bėga man iš paskos sunkiai šnupuodamas. Atsigręžusi pamaciau didelį šunį, kuris mus vejasi. Jis – visai nematytas, nepanašus į mūsų patvartėje gyvenantį Sargį, stambus ir labai gražus.

Aš dar labiau sulėtinu savo vaikiškus žingsnius, nes labai noriu paglostyti tą gražuolį. Tai man gali pasisekti padaryti, kol nepamatė mamytė. Ji, aišku, neleis glostyti svetimui, kad ir itin dailaus, šuns. O aš taip noriu jį paglostyti... Tačiau mamytė netikėtai stabteli, atsikus, staiga pradeda garsiai šaukti, pribėga prie manęs ir čiumpa mane į glėbį. Vargšas šuniukas išsigąsta ir pasuka tiesiai į Šilės tankmę. Nesuprantu, ko mamytė taip išsigando, – šuniukas buvo toks mielas ir taip norėjo su manim draugauti. Viskas paaiškėjo, kai parbėgom namo, – manęs mamytė jau nepaleido ir parnešė iki pat senelių kiemo. Visiems namiškiams susirinkus, mamytė, vis dar susijaudinusi, pasakojo, kaip paskui mus Šilelyje sekė didžiulis vilkas, kaip jis taikėsi pačiuoti Jūrą. O visa paslaptis buvo ta, kad aš vilkėjau pilkšvus triušinius kailinukus, ir tikriausiai vilkas mane palaikė dideliu, riebiu kiškiu.

Paskutinis tėvelio apsilankymas Raudondvaryje

1941 metų birželis, labai karštas, giliai įsirėžė man į atmintį. Tėvelis buvo Varėnos poligone, vadovavo savo divizijos karių mokymams. Mudvi su mamyte vasarąjoms Paliepiuose. Pirmą kartą mūsų sodyboje nebuvo linksma, visi suaugusieji vaikščiojo kažkokie susigūžę, susirūpinę. Aš buvau užsiėmusi mažųjų viščiukų ir ančiukų priežiūra, juos lesinau ir kai niekas nematydavo, stengdavausi paguldyti į lėlių lovelę.

Vieną dieną man pradėjo skaudėti nugaros apačioje, skausmas ne tik nerimo, bet kasdien vis stiprėjo, net ir naktį veržė, dilgčiojo. Mamytė tepė įvairiais tepalais, bet niekas negelbėjo. Vakare dar pakilo temperatūra. Paaiškėjo, kad man kilo votis, ji vis didėjo. Močiutė patarė ant skaudamos vietos uždėti mielinės tešlos, kad votis greičiau išskiltų. Tačiau niekas negelbėjo. Prisimenu tas nemalonus dienas – gulėjau lovelėje ir labai prastai jaučiausi. Vakarp į sodybą dviračiu atkeliavo paštininkas ir atnešė tėvelio telegramą – Raudondvaryje mirė jo mamytė, o mano močiutė Agota Sinkevičiūtė-Zavadskienė. Mamytė susiruošė vykti į laidotuves, bet vakare man dar labiau pakilo karštis, skaudėjo galvelę, kylančią votį vis labiau gėlė. Dėl to mamytė labai jaudinosi (tuomet veiksmingų vaistų, tokių kaip antibiotikai, dar nebuvo), bijojo mane sergančią palikti ir į laidotuves nevyko. O kad būtų nujautusi, jog už kelių dienų tėvelį išveš į Sibiro lagerį...

Vėliau Raudondvario namiškiai pasakojo, kaip tėvelis laukė mudviejų, vis bėgo į kelią žiūrėti, ar nepasirodys Antanė su Jūrate. Taip ir nesulaukė, o mes jo jau niekada daugiau nebematėm. Mamytei dėl to, kad nenuvyko, tikriausiai gėlė širdį, nes dažnai apie tai pasakojo. Net šių metų vasarą (2012 metų birželį) mano pusseserė Aldona (tetulės Jadvygos, tėvelio sesers, duktė), kurią sutikau a. a. Vitalės laidotuvėse, pasakojo, kaip tuomet tėvelis, nesulaukęs mudviejų su mamyte, nerimavo. Jis aiškiai jautė artėjančią grėsmę, tamsų debesį, pakibusį virš mūsų šeimos ir visos Lietuvos.

Vokiečių generolas

Dar neseniai buvo pasibaigęs karas,ėjo šalta pirmoji pokario žiema. Mudvi su mamyte gyvenom pas tetutę Stasę (mamytės seserį) ir dėdę Praną Lauksodyje (šiaurės Lietuvoje), kur dėdė dirbo pienininku. Šalia dailaus pieninės pastato (jis buvo pastatytas paskutiniais nepriklausomos Lietuvos metais pagal švedų projektą)ėjo siaurasis geležinkelis. Juo į Panevėžio cukraus fabriką buvo vežami tose apylinkėse gausiai auginami cukriniai runkeliai. Jau buvo gili žiema, o prie geležinkelio dar pūpsojo didžiulės tų sušalususių runkelių krūvos. Vieną dieną išgirdau, kaip dėdė Pranas pasakojo,

kad tų runkelių krauti į vagonus atvežė visą būrį vokiečių belaisvių. Kitą dieną su vaikais nubėgom pažiūrėti prie geležinkelio – jis buvo netoliese. Graudu net mums, vaikams, buvo žiūrėti. Pūtė šaltas šiaurys, visur kūpsojo dideli sniego vėpūtiniai. Visas būrys vokiečių plonomis apiplūsusiomis uniformomis, galvas apsiiršę kas kuo turėjo, be pirštinių krovė į vagonus ledinius runkelius. Juos saugantis rusų karveivis sėdėjo geležinkelio stotyje ir žiūrėjo pro langą.

Kitą dieną pietaujant prie stalo apie tuos vargšus sušalusius vokiečius ir buvo kalbama. Sekmadienį pašaukta pietauti labai nustebau – prie stalo sėdėjo aukštas, labai lieknas žilstelėjęs vokiečių. Buvo be galo įdomu. Nors nieko nesupratau, ką jis su mamyte kalbėjo vokiškai, buvo malonu jį žiūrėti – man jis priminė grafą Arną Rekenšteina iš romano, kurį pasislėpusi skaičiau. Nuo to laiko kiekvieną sekmadienį prie stalo sėdėdavo tas vokiečių „generolas“ – taip jį tarp savęs vadino namiškiai. Vietoj suplyšusios, plonos uniformos jis jau vilkėdavo šiltas dėdės Prano drabužiais.

Prisimenu, kad sekmadienio pietums visada būdavo virtas rūkytas kaimiškas kumpis su karštomis bulvėmis ir raugintais kopūstais. Po pietų visi gerdavo arbatą. Mamytė kalbėdavo su „generolu“ ir versdavo jo pasakojimą. Supratau tik tiek, kad jis gyveno ten, kur aukšti kalnai, kur jo tėvai turėjo dvarą. Tačiau baigiantis žiemai dėdė Pranas vieną dieną grįžo labai susijaudinęs ir papasakojo, kad jį kvietė į Žeimelio (netoli esančio miestelio) sribų būstinę, ten piktai barė, kam jis globoja fašistą. Stribai atsileido tik tada, kai dėdė įteikė jiems olandišką sūrį, sviesto gniužulą ir butelį naminės degtinės, vadinamojo samagono. Daugiau „generolo“ nebematėm, jį su kitais belaisviais vieną dieną kažkur išvežė. Dar ilgai namuose jis buvo šiltai prisimenamas ir jam linkima, kad grįžtų į savo kraštus. Kažin, ar tik jis nesiils kur nors Uralo priekalnėse, Azijos stepėse ar Sibiro tundroje – ten rusai vežė visus belaisvius. Ramybės jam, išskentusiam visus karo ir nelaisvės metus.

Nuskriaudžiau palmę

Senatvė panaši į rudens miglas, voratinklių tinklus. Saulė danguje tebešviečia, žolė tebežaliuoja – tik mato ją senas žmogus taip neaiškiai, miglotai. Ir eina likusiu gyvenimo keliu senatvė lazdele pasiramsčiuodama, į saulėlydį žvelgdama. O atmintyje vis šmėkščioja mažų dienų prisiminimai...

Skaidrūs vaikystės paveikslai plevena liūdnoje ir tėvų, ir namų, ir tos pačios tikros vaikystės netekties šviesoje.

Mamytė sėdi Paliepiuose (senelių kaime) ant griovio krašto ir pina man ramunių vainiką. Aš sėdžiu šalia pievoje (man neseniai suėjo ketveri metai), dūzgia kamanės, toliau raudonuoja senelių doobilų laukas. Aukštas, lieknas karininkas (mano tėvelis) ir aš, mažutė mergaitė žydrų paltuku ir žydra skrybėlaite, įsikibusi į jo ranką. Ir visa ta vaikystės pasaka baigėsi, kai Lietuvoje pasirodė rusų karveiviai samanų spalvos drabužiais, kurie atrodė lyg pasiūti iš antklodžių. Ypač keistai atrodė rusų karininkų žmonos. Dauguma jų buvo su pilkomis beretėmis, pilkais paltais, pilkomis kojineis ir batais – man, mažai mergaitei, jos tada atrodė panašios į dramblius iš mano vaikiškų knygelėlių.

1941 metų gegužę tėvelį išsiuntė į Varėnos poligoną, iš kur birželio 14 dieną kartu su kitais Lietuvos karininkais užkaltauose gyvulinuose vagonuose išvežė į Sibirą, į lagerį netoli Novosibirsko. Ten, kur amžinasis įšalas, poliarinė naktis. Daugelis kalinių, tarp jų ir tėvelis, mirė 1943 metais nuo bado ir šalčio.

Mamytė suėmė po karo, 1949 metais. Tuo metu mes gyvenome Panevėžyje, mažame kambarėlyje, buvusiame sandėliuke. Mamytė mokytojavo, aš pradėjau mokytis gimnazijoje. Tą šaltą sausį ilgai sirgau, ir vieną naktį į duris pasibeldė rusų enkavėdistai (jų visi labai bijojo). Mūsų mažame kambarėlyje jie viską išvertė, net mano knygas, o ko ieškojo, ir šiandien nežinau. Po kratos jie pranešė, kad mamytė areštuojama. Likau vienų viena, man tuomet buvo trylika metų.

Apsigyvenau pas tetą Stasę (mamytės seserį) mažutėliame namelyje Panevėžio priemiestyje. Čia dviejuose kambariuose glaudėsi teta su trimis vaikais, senelis Stanislovas ir močiutė Kazimiera. Tetos vyras dėdė Pranas jau metai kalėjo lageryje. Seneliai čia slapstėsi, pabėgę iš savo ūkio Paliepiuose, kad neišvežtų į Sibirą. Kieme stovėjo sandėliukas, jame buvo laikoma visos gausios šeimos maitintoja sena ir pikta ožka Virma, ją saugojo mažiukas Sargis.

Buvo ankstyvas 1949 metų pavasaris. Klasės draugė Rita pranešė, kad jų nuomininkas rusas enkavėdistas dirba per naktis ir, kaip pats išgėręs prasarė, sudarinėja numatytą išvežti į Sibirą asmenų sąrašus. Labai bijojau, kad manęs neišvežtų į Rusijos vaikų namus, nes sklido kalbos, jog ten rusai atiduoda be tėvų likusius našlaičius, kad juos „perauklėtų“. Kadangi dažniausiai veždavo naktimis, sugalvojau nenakvoti namuose, o susirasti saugesnį nakvynę. Netoli tetos gyveno mamytės pažįstama mokytoja Ona. Jos vyras karininkas tarnavo Lietuvos kariuomenėje kartu su tėveliu. Tačiau 1941 metais, prieš mūsų karininkų išvežimą į lagerius, jį išsiuntė į kursus Rygoje. Vėliau jis tapo Raudonosios armijos pulkininku ir žuvo karo metais ties Oriolu.

Jo žmona su vaikais tuo metu gyveno didžiuliam nuosavame name (kitus tokius nacionalizavo), buvo vienos iš

gimnazijų mokymo dalies vedėja. Todėl, apsvarsčiusi, kad man ten bus saugu, pasiemiau savo mažiuką pagalviuką su mamytės išsiuvinėta mergyte rausva suknele gėlėtoje pievoje ir pabeldžiau į duris. Išgirdusi, kad aš bijau tremties ir noriu pas ją pernaktuoti, šeiminkė susiraukė, bet pakvietė mane į kambarį, uždarė duris ir dingo. Sėdėjau visą vakarą nejuokiam didžiuliam senoviniams baldais apstatytame kambarėje. Name viskas nutilo, supratau, kad visi sumigo. Niekas nepasiūlė nė puodelio arbatos, nepasakė, kur man galima gultis. Nusiaviau batelius, pasidėjau savo pagalvėlę ir priguliau ant sofos, užsiklojusi savo palteliu.

Lyg ir pradėjau snausti, bet, o varge, staiga prireikė tualetu. Ką daryti? Iš pradžių bandžiau kentėti, bet kuo toliau, tuo išverti darėsi sunkiau. Pradėjau bėgioti po kambarį, radau būdą, kaip galima išverti kuo ilgiau – pasirodė, reikia kuo smarkiau ir kuo didesniais žingsniais šuoliuoti po kambarį. Greitai ir tai nebegelbėjo, supratau, kad daugiau nebeįstovėsiu. Ant pianino stovėjo didžiulė vaza – teko pasinaudoti ja. Bet kur viską išpilti? Kambarėje augo didžiulė palmė. Nors ir labai buvo jos gaila, išeities nemačiau. Vis kartodama: „Atleisk, mieloji“, visą vazos turinį išpyliau į palmės vazoną. Tada susirangiau ant sofos ir užsnūdau. Ankstų rytą išgirdusi kažką vaikstant greitai pašokau nuo sofos ir padėkojusi už nakvynę išbėgau iš nesvetingų, nejuokių namų. Labai gaila buvo palmės, bet gal ji atlaikė manąjį palaistymą ir nenudžiūvo. Po daug daug metų tų namų šeiminkė vis sutikdavau Vilniuje, kur ji sovietmečiu dirbo Mokslų akademijos Istorijos institute. Aišku, manęs ji nepažino, o jos paklausti apie palmę neišdrįsau. O gaila...

Susirgau „mirtina“ liga, arba Aršios kalėjimo blakės

Prėjus porai savaitių po mamytės teismo (ją nuteisė dvidešimt penkeriems metams lagerio ir dešimt metų tremties) tokiu sukežusiu sunkvežimiu atkeliavau iš Panevėžio į Kauną. Pernakvoji Viliampolėje pas dėdėnė, su maisto siuntinėliu nuvykau prie NKVD rūmų. Tačiau maisto mamytei nepriėmė. Ant mano prašymo violetiniu rašalu mažai raštingo žmogaus raidėmis rusiškai buvo užrašyta: „Perevedena v tiurmu“ („Perkelta į kalėjimą“). Šalia stovinčios moterys, kurios atnešė maisto kalintiems vyrams, paaiškino, kad po vadinamojo teismo kalinius dažniausiai perkeldavo į kalėjimą A. Mickevičiaus gatvėje, o vėliau išgabendavo į Sibiro lagerius.

Seniai žinojau Kauno centre esantį tokį nejuokų raudoną plytų kalėjimo pastatą, jis buvo netoliese. Ten vėl teko atstovėti didžiulėje eilėje, bet pasisekė: mano maisto ryšulėlį priėmė – vadinasi, mamytę radau, jos neišvežė Sibiran. Labai ilgai teko laukti tuščio savo maišelio. Sėdėjau ant plataus medinio suolo, klausiausi pašnibždomis pasakojamų istorijų – moterys, kurių vyrai, sūnūs ar broliai kalėjo, pasakojo viena kitai apie artimųjų suėmimą, kratas, žiaurų enkavėdistų elgesį. Retsykiais vis užsnūdavau, pabudavau nuo atveriamo langelio, pro kurį priimdavo siuntinius ir grąžindavo tuščius maišelius, bildesio ir šaižaus prižiūrėtojos balso, šaukiančio siuntinį gavusio kalinio pavardę. Kambarėje tvyrojo drėgnas senų kailinių, prakaito kvapas. Pagaliau išgirdau mamytės pavardę. Pikto veido kalėjimo darbuotoja man grąžino maišėlį su maistu. Kai paklausiau kodėl, man buvo piktai paaiškinta: „Zavadskene v meške spriatala zapisku, potomu ves mesiac posylki jei ne budut prinimatsa“ („Zavadskienė maišelyje paslėpė laiškėlį, todėl maisto jai nebus galima perduoti visą mėnesį“). Vargšė mamytė – ją nubaudė už tai, kad norėjo perduoti savo paauglei dukrai laiškutį. Susidėjau savo daiktelius ir išėjau į gatvę – ten švietė saulė, kažkur skubėjo praeiviai, kai kurie jų šypsojosi. O man skaudžiai spaudė širdį – pirmąsyk mane persmelkė nuojauta, kad mamytė gali ir nebegrįžti.

Vakare tokiu išklersiu autobusu grįžau į Panevėžį. Skubiai žingsniavau nykioj tamsoj apmirusiomis gatvėmis, duobėtais pokario šaligatviais. Ties stotimi liūdnei spoksojo raudona semaforo akis. Iš siaurų skersgatvių traukė žvarbus vėjas. Buvo vėlu, tetos namuose, kur buvau priglausta, visi jau miegojo. Ant stalo radau paliktą kad ir atšalusios, bet labai skanios bulvienės dubenėlį. Suvalgiau ir atsiguliau. Naktį pabudau nuo nepaprasto niežulio – visos kojos buvo išbertos didžiuliais kietais guzais, kuriuos kuo daugiau kasčiau, tuo labiau niežėjo. Supratau, kad negana visų vargų ir bėdų, dar užpuolė kažkokia liga. Daugiau neužmigau, buvau labai išsigandusi – kas čia galėtų būti. Ilgai svarsčiau, į ką galėčiau kreiptis pagalbos. Prisiminiau seną mamytės pažįstamą odos ligų gydytoją Kaunėną. Pas jį ir nubėgau.

Daktarą radau namuose. Pažinęs mane, jis skubiai nusivedė į savo kabinetą. Paaiškinau, kad mirtinai sergu, visos kojos guzuotos, gal užsikrėčiau raupsais (mat neseniai buvau skaičiusi „Quo vadis“). Išklausinėjęs mane, kur aš buvau ir ką veikia, daktaras, liūdnei šyptelėjęs, paaiškino, kad kalėjimo siuntinių priėmimo patalpoje, matyt, daug blakių, jos, man snaudžiant, ir sugėlė kojas. Jis paglostė man galvą ir, pasakęs: „Laikykis, vaikeli, tu šauni mergaitė“, įdėjo į kišenelę dešimties rublių banknotą.

Planas

– Planas toks... Klausai?
 – Klausau.
 – Surasi namą adresu Ilgoji gatvė 1366. Užsirašyk į knygelę. Jie ten gyvena.
 – Žinau tą namą, kartąėjau pro šalį. Žmonės apie jį kalba.
 – Ir prie jo nesiartina. Paspausi skambutį ir lauksi. Vienas iš jų atidarys duris, įtariai tave nužvelgs. Tu pasakysi: „Labas vakaras, ar galėčiau užteiti?“ ir nusišypsosi.
 – O jeigu neįleis? Juk aš svetimas.
 – Jei neįleis, tu įlipsi pro langą. Pasistengsi, kad tavęs nepastebėtų.
 – O jeigu pastebės? Ar jie manęs nemuš?
 – Jei muš, tu nesiginsi, atlaikysi smūgius, paskui atsikelsi ir nosine – štai ji, paimk, įsidėk į kišenę – nusivalysi kraują. Pasakysi: „Atleiskite, kad įsibroviau į jūsų namus“, tikėkimės, kad jie pagailės tavęs ir leis pasilikti. Nakčiai. Naktį tu pasislėpsi spintoje, skrynioje, sandėliuke ar kokioje kitoje saugioje vietoje, – kas žino, ką rasi tuose namuose, – ir lauksi. Lauksi tris dienas, tada išlįsi. Pasistengsi nekristi į akis, tupėsi kamputyje, tūnosi prietemoje, nesipainiosi jiems po kojomis – supratai?
 – Supratau.
 – Žmonių tuose namuose daug, vieni sako, kad šešiasdešimt šeši, kiti – kad devyniasdešimt devyni, – tiksliai nežinome. Pasistengsi įsilieti į jų šeimą: atsirasi tai šen, tai ten, bet vienoje vietoje neužsibūsi, įterpsi vieną kitą žodį – ne sakinį, – sakysi „taip“, „ačiū“, „labas“, „gerai“. Su viskuo sutiksi, savo nuomonės nereikšiši, neįkyrėsi, netrukdysi. Būsi paslaugus – jei paprašys, paduosi puodelį, įpils arbatos, pakelsi nukritusį šaukštą ar šakutę, jei jie naudoja įrankius – to nežinome, galbūt valgo pirštais. Jei būsi apdairus, jie pamans, kad esi savas, galbūt kiek primirštas, šeimos narys. Tuomet būsi saugus. Bet būk atidus, stebėk juos, imituok. Pavyzdžiui, girdėjau, kad jų racionas neįprastas: jie valgo karvių akis, uodegas ir ausis, geria žirgų kraują, vartoja specialiai paruoštus nuodingus grybus. Miega jie, sakoma, suvirtę į krūvą viename dideliame kambaryje, ant grindų pasikloję šieno. Lovų neturi. Tai nepatvirtinti duomenys, tik nuogirdos ir gandai. Kad ir kaip ten būtų – turėsi valgyti tai, ką jie valgo, miegoti taip, kaip jie miega. Ir nesiraukyti, nežiaukčioti, nedejuoti. Paimk mėtinių saldainių – jei supykintų. Įsidėk į kišenę.
 – Ačiū... O jeigu išsiduosiu, jei vienas iš jų tai pastebės, pašoks nuo kėdės, bes į mane pirštu ir sušuks: „Kas tu? Ką veiki mūsų namuose?!“ Kas tuomet?
 – Nežinome, ar jie turi kėdžių... Taip, tikėtina, kad anksčiau ar vėliau tai nutiks. Manau, jie mėgins sužinoti, kas tu ir ko tau reikia. Kas žino, kaip. Galbūt tave kankins.
 – Kaip?
 – Galbūt neleis miegoti, galbūt marins badu, galbūt neduos gerti, o gal atvirksčiai – įgrūs į statinę, gausiai maitins ir girdys, bet neleis nueiti į tualetą, paliks mirkti savo paties skysčiuose. Tikėtina, kad taikys tokius kankinimo būdus, kurie nepalikų žymių ant kūno: galbūt guldys į ledinę vonią, galbūt kiš į ankštą, karsto dydžio dėžę, galbūt kabins aukštyn kojomis. Bet ką gali žinoti... Kad ir ką jie darytų – negali atskleisti mūsų plano. Supranti?
 – O jeigu... Nežinau, tarkim... Jie kėsinsis išdurti man akį, pradurti ausies būgnelį, sulaužyti pirštą? Bijau, kad neištversiu, pasakysiu ir padarysiu viską, ko jie reikalauja.
 – Jei labai skaudės, praryk tabletes – štai, įsidėk, tik nepamesk – tai stiprūs vaistai. Padės. Bet kokiu atveju nesipriešink, meluok – pripažink savo kaltę, kad ir kuo jie tave kaltins, atgailauk. Jei ištersi, jie leis tau pasilikti.
 – O paskui?
 – Paskui tave išbandys. Turėsi įgyti jų pasitikėjimą. Daryk viską, ką tau lieps. Jei lieps valyti tualetą dantų šepetėliu, valyk. Ir nesiskųsk. Jei duos valgyti pagedusį, nukritusį ant žemės ar kažkieno prakastą maistą, valgyk. Jei lieps

užsičiaupti, kai imsi kalbėti, nutilk. Apskritai kalbėk mažai. Žiūrėk į juos kaip šuo į savo šeimnininką, būk paklusnus ir patiklus, trinkis aplink juos, pataikauk jiems. Laikui bėgant, jie tave pamils, ne kaip žmogų, žinoma, – kaip kvailą, bet ištikimą šunį. To mes ir norime.
 – Kaip žinosiu, kad mane pamilo?
 – Pastebėsi... Sakykim, jie pasiūlys tau gardesnį kąsnelį, kartais paglostys, gal net apkabins. Nesitikėk, kad išklausys, kai kalbėsi, kad užjau, kai pasakysi, kad tau skauda, ar paguos, kai pasakysi, kad tau liūdna, – to nebus, niekada nebūsi savas, būsi – kaip čia pasakius? – priglauostas paklydėlis.
 – O kas toliau?
 – Atidžiai juos stebėk.
 – Stebėti? Gerai...
 – „O kam to reikia?“ – galvoji. Nes jie kažką rezga. Kaip kitaip paaiškinti, kodėl, pavyzdžiui, jų langų užuolaidos nuolat užtrauktos, kodėl jie nepriima svečių, kodėl retai išeina iš namų. Kodėl jie nevaikšto po vieną, visada po du, po tris, po keturis, ir vaikšto susikibę rankomis? Kodėl nedalyvauja miesto bendruomeninėje veikloje, renginiuose ir valstybinėse šventėse? Kodėl sutikę mus jie šypsosi, bet nieko nesako? Aišku – jie mūsų bijo, jei bijo, vadinasi, laiko mus priešais, jei laiko mus priešais, tikėtina, kad ruošiasi mus pulti.
 – Suprantu...
 – Žiūrėk ir klausyk įdėmiai, nieko nepraleisk: ką jie valgo, ką geria, kada miega, jei išvis miega, – esu girdėjęs, kad jie gamina gėrimą, kuris palaiko jų energiją visą parą, – ką jie veikia, apie ką kalba, kuo serga, kaip slaugo ir gydo vieni kitus, – o gal jie niekada neserga – kiek žinau, nė vienas iš jų nebuvo paguldytas į ligoninę ar bent registruotas gydymo įstaigoje. Tai keista. O dar tos jų purpurinės kepuraitės su aukso spalvos bumbulais.
 – Taip, kepuraitės įtartinos...
 – Kas nešiotų tokią kepurę, jei nepriklausytų kažkokiai slapta brolijai-seserijai arba religinei bendruomenei, gal net pogrindinei politinei organizacijai? Turime pagrindo įtarti, kad jų namuose, galbūt rūsyje – yra girdėjusių iš ten sklindančius riksmus ir keistus garsus – vyksta nelegalūs ritualai. Jeigu kvies tave dalyvauti ar stebėti apeigas, būtinai sutik. Gali tapti spiritizmo, smegenų plovimo seanso, gyvūnų aukojimo ar apeiginio lytinio akto liudininku, gal net dalyviu – kas žino, koks tau tektų vaidmuo, galime tik spėlioti. Vienas Ilgosios gatvės gyventojas neseniai prarado katę, buvo mačius, kaip ji vaikštinėjo aplink 1366-ąją namą ir kažkam pravėrus duris įsmuko vidun. Taip ir prapuolė. Be to, lapkričio 12 dieną iš namų išėjo ir dingo be žinios dvidešimt šešerių metų vaikas – jo nuotrauka buvo laikraštyje...
 – Taip, pamenu.
 – Kalbama, kad paskutinįkart buvo pastebėtas netoli tų namų. Ko gero, buvo pagrobtas ar apgaule įviliotas. Kas žino, ką jam padarė. Gal katės auka jiems pasirodė per menka? Beje, pastarųjų metų statistikos tyrimų duomenimis, mieste dingo trisdešimt trys žmonės. Anksčiau dingusiųjų be žinios būdavo mažiau. Ar tik nebus jų darbas?
 – Kas žino...
 – Visą, ką pamatysi, ką išgirsi – įsimink. Nerašyk į užrašų knygelę. Jei tą knygelę rastų tavo kišenėje – būtum žuves.
 – Supratau...
 – Kai perprasi, kas ten vyksta, imkis veiksmų. Pirmiausia sujauksi jų namus, paskui – protus.
 – Kaip?
 – Pavyzdžiui, paimk kokį įrankį ir padėk ten, kur jam ne vieta. Pasistenk sulaužyti kokį nors aparatą ar sugadinti kokį nors buityje naudojamą prietaisą, jei tokių ten rasi, suplėšyk jų drabužius ir panašiai – pasitelk vaizduotę. Jie bus suirzė ir sutrikę – o tai gerai. Kitas žingsnis – sukelti

sumaištį. Pavok vieno iš jų brangų asmeninį daiktą, – jei jie turi asmeninių daiktų, gali ir neturėti, – ir paslėpk kito spintelėje ar spintelės atitikmeny – kas žino, kur jie laiko daiktus – gal dėžėse arba skryniose. Skleisk paskalas. Pradėk taip: pasirink taikinį, prieik, kai liksite vieni, ir paklausk, ar tiesa, kad jis arba ji... na, tarkim, yra pamestinukas ir buvo rastas griovyje arba... ar tikrai jis arba ji nemoka skaičiuoti, arba... ar gali būti, kad, kaip esi girdėjęs, jis arba ji neturi lyties organų. Pasistenk įžeisti ir pažeminti, kad sukeltum jų pyktį. Pasakysi, kad girdėjai aplinkinius taip kalbant. Atsiprašyk, kad jį arba ją įžeidei, bet atsisakyk įvardinti tuos, kurie skleidžia tokius gandus, neva norėdamas išsaugoti namuose ramybę ir taiką. Gali apsimestinai prisiimti kaltę, pasakyti, kad gal ne taip nugirdai arba ne taip supratai. Bus aišku, kad mėgini sušvelninti padėtį, o ne paneigti tai, ką sakei girdėjęs. Apkalbos ims plisti – pamatysi. Kils įtarimų. Dings pasitikėjimas savo šeimos arba organizacijos, kad ir kuo jie save laiko, nariais.
 – O jeigu jie myli vieni kitus ir daug ką vieni kitiems atleidžia? Jeigu jie nuoširdžiai bendrauja ir atvirų pokalbių metu atskleis mano intrigas?
 – Tikėkimės, kad ne. Sakykime, kad mums pavyks. Žengsime toliau – mėginsime kurstyti konfliktus, jei pasiseks – sukelti muštynes. Pirmia: nuvilios vieno iš jų partnerę arba partnerį, jeigu jie poruojasi – šito mes nežinome.
 – Kažin ar sugebėsiu.
 – O tu pasistenk. Daryk taip: sekiok paskui ją arba jį, bet neįkyrėk – tai erzina. Visada priartok, kad ir ką jie sakytų, linksėk galva, šypsokis, žiūrėk jiems į akis, nutaisęs nekaltą, susižavėjimo kupiną žvilgsnį, atnešk jiems mažų dovanėlių, tarkim, didelį saldų raudoną obuolį iš virtuvės, jei jie turi virtuvę, nusink ir įteik gėlę, jei būsi išleistas pasivaikščioti aplink namus. Būk pasirengęs suteikti bet kokią paslaugą ar pagalbą, pavyzdžiui... užrišk atsirišusį bato raištelį, paduok iš rankų iškritusį plaukų smeigtuką, surask tą kvailą kepuraitę su bumbulu, jeigu pamirš, kur padidėjo. Būk dėmesingas, supratai?
 – Taip.
 – Paskui išsirink dar vieną „meilės“ objektą ir dar vieną. Tikėkimės, kad nebus išvengta pavydo scenų, intrigų, kovos dėl partnerių ir keršto. Antra: stebėdamas jų santykius, pamėgink perprasti šeimos hierarchijos sistemą. Kas vadovauja, kas paklūsta. Kaip renkami vadovai, kokius kriterijus jie privalo atitikti. Vadovas vienas ar keli. Ar tai vyras ar moteris.
 – O jeigu jie visi lygūs?
 – Mažai tikėtina. Suvokęs, kas yra kas, imk klibinti tos hierarchijos pamatą.
 – Klibinti? Kaip?
 – Kurstyk maištą. Tu, kaip priglauostas paklydėlis, aišku, būsi pastatytas ant paties žemiausio hierarchijos laiptelio. Gretinkis prie kitų žemesniųjų sluoksnių atstovų, tapk jų draugu, pradėk kalbėti atvirai, lyg tikėtum, kad jie tavęs nepaskųs. Sakyk, pavyzdžiui: „Ten, kur gyvenau anksčiau, su manimi elgdavosi pagarbiau“ arba „Taip sunkiai dirbti dar neteko“ ir panašiai. Būk išradingas, atsižvelk į jų padėtį šeimoje – ar jiems skiriami sunkūs ir nešvarūs darbai, ar jų racionas skurdesnis, ar jie vilki prastesnius, padėvėtus drabužius. Taikyk, kaip sakoma, į skaudžiausią vietą.
 – Ir kuo visa tai pasibaigs?
 – Kils riaušės. Bus šaukiama, baramasi, keikiamasi, bus laužomi daiktai, daužomi indai ir langų stiklai. Jei mums pasiseks, bus prieita iki kūno žalojimo ir žmogžudystės, gal net skerdynių. Namai bus nuniokoti, galbūt sudeginti. Tai bus pabaiga. O tavo užduotis bus atlikti. Na, eik, nedelsk.
 – O ką darysi tu?
 – Aš lauksiu.

– INDRĖ MOTIEJŪNAITĖ –

Ante litteram

► Atkelta iš p. 6

Turint omenyje parodą sudarančių dėmenų (fotografijų ir grafinių elementų) tarpusavio ryšių reikšmingumą, galima dėmesį kreipti nuo pelkės ar fabriko identifikavimo aspekto prie pačios parodos išdėstymo. Šis remiasi opozicine sąranga: kairėje pusėje pelkių nuotraukos pateikiamos lyg koordinatų sistema (x ašyje išdėstytos pozityvinės fotografijos, y ašyje negatyvų gausa), o dešinėje pusėje esančios fabriko nuotraukos sukomponuotos horizontalioje tiesėje, kurioje išsiskiria trys mažesnių formatų fotokoliažai. Atsižvelgiant į parodos pavadinimą, graikų kalboje reiškiantį šviesą, formuojamame koncepte ryškėja fotografijos istorijos matmuo: ankstyvosios technikos, pavyzdžiui, dagerotipo, vaizdas buvo suvokiamas kaip pačios gamtos kūrinys, o 1839 m.

pasiūlytas fotografijos pavadinimas (gr. „rašymas šviesa“) nurodo svaresnį fotografuojančio žmogaus indėlį, nes jis ne tik, pasitelkdamas šviesą, atkuria realybės vaizdus, bet ir juos kuria – iš negatyvų galima padaryti pozityvinius atspaudus (gamtos kopija gali pati tapti kopijavimo objektu), taip pat šiais dauginamais atvaizdais galima manipuliuoti, juos perkonstruoti, kaip ir pateikiamų koliažų atveju – kurti naujus turinius, kultivuoti kultūrą. Taigi parodos tekste skleidžiasi pačios fotomedijos metakomentaras, tačiau juo neapsiribojama – kūrinių išdėstymas įveda skirtingas laiko dimensijas.

Klampi pelkė, amžiams užkonservuojanti pasiglemžiamus kūnus ir medžiagas, savo esme vienu ypu aprėpia dabartį, praeitį ir ateitį, ji nuolat persikuria, keičiasi ir šiame cikliškame kisme išlaiko savo pastovumą, įkūnydama mitologinio laiko sąrangą. O fabrikas, būdamas modernybės ženklu, perteikia pasaulio suvokimą per linijas, kaip istorinį procesą, kurį privalome sekti, jei norime suprasti. Parodoje

įkūnijamas šių dviejų skirtingų erdvėlaikių koegzistavimas perteikia gamtos būvį ir joje saugų prieglobstį susikurti bandančio žmogaus trapią būtį. Nenuostabu, kad siekiant kreipti dėmesį nuo reprezentacijų į esmę, esančią už jų, nutylimas pasakojimas, kad šis „kažkur Čekijoje“ užfiksuotas fabrikas yra buvęs Schindlerio fabrikas (to paties Oskaro Schindlerio, apie kurį filmą pastatė Stevenas Spielbergas): Cukermanui rūpimos temos vis dar yra „ne horizontalėje Žmogus – Žmogus ar Žmogus – Visuomenė, bet vertikalėje Žmogus – Visata“.

– KRISTINA ALSYTĖ –

Eugenijaus Antano Cukermano fotografijų paroda „Foto“ galerijoje „The Room“ (Polocko g. 17, Vilnius) veikia iki spalio 30 d.

